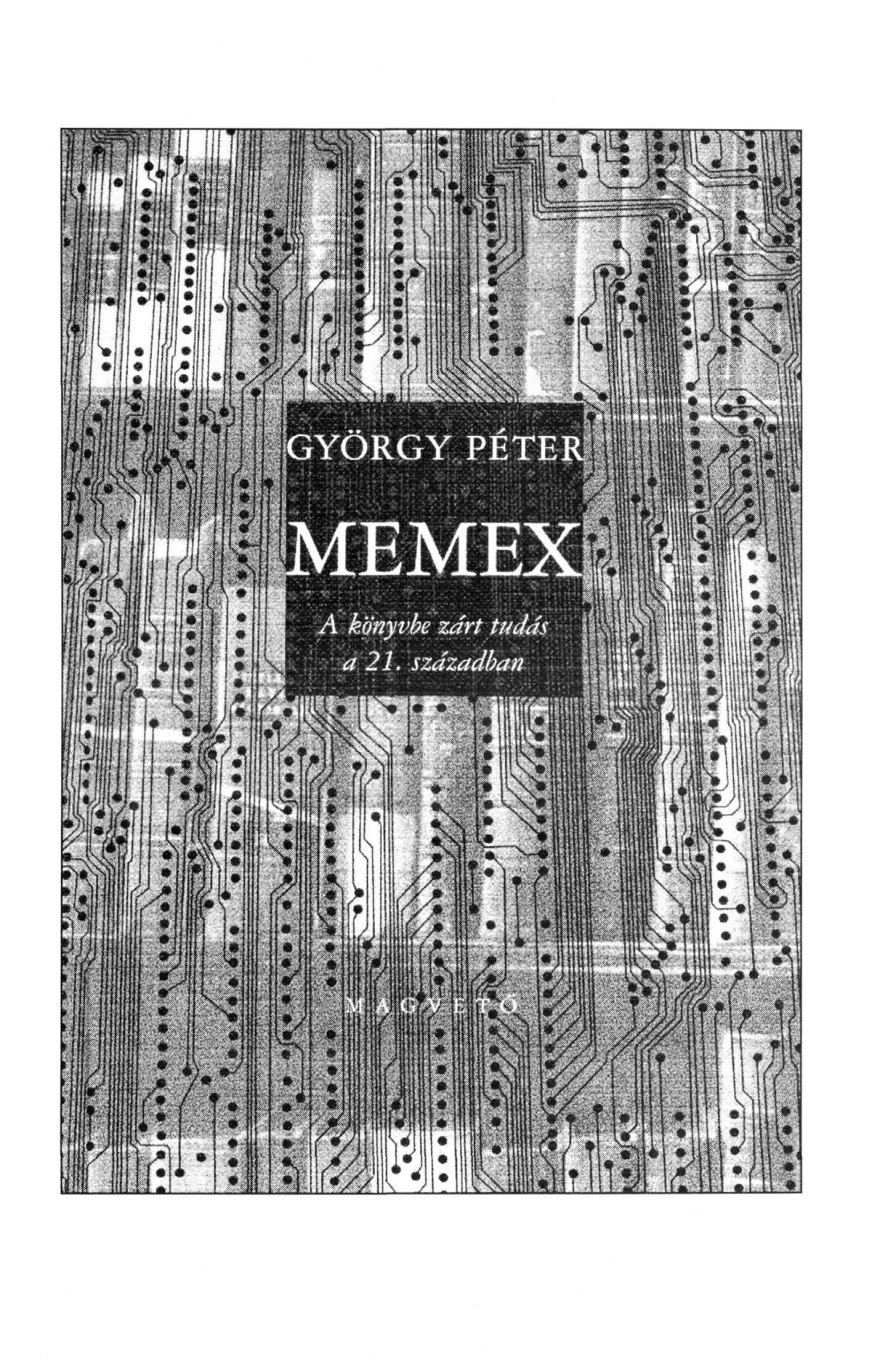

könyv
könyvtár
könyvtáros

2003
január

GYÖRGY PÉTER

MEMEX

*A könyvbe zárt tudás
a 21. században*

MAGVETŐ

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

12. évfolyam 1. szám

2003. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

Vajda Kornél: Ígéret és ijesztgetés? 3

Fórum

Kozmáné Sike Emese: A nőarcú könyvtár 12

Műhelykérdések

Bényei Miklós: Mire jó a megyei sajtóbibliográfia? 17

Nagyné Félix Anna–Kovács Bettina: Az információs társadalom „szentháromsága” az iskolai könyvtárban 23

Hornyák Gyula: Betekintés a Miskolci Egyetem Könyvtárának raktározási rendszerébe (a történeti visszatekintés és a fejlesztés tükrében) 27

Konferenciák

Csáky S. Piroska: A nemzet könyvtárának szerepe művelődési életünkben ... 34

Lectori salutem

Beszélgetés Pátrovics Péterrel 37

Perszonália

Karakas Péterné: Dr. Wix Györgyné László Borbála (1926–2002) 57

Könyv

Magyarország a középkor végén 58

From the contents

Kornél Vajda: Notes on the monography by Péter György: Memex. The knowledge in books in the 21st century (3);

Emese Kozma-Sike: Women in the library profession (12);

Miklós Bényei: The press bibliographies of counties – from the perspective of a historian (17)

Cikkeink szerzői

Bényei Miklós, a Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár igazgatóhelyettese; *Csáky S. Piroška*, az Újvidéki Egyetem professzora; *Hornák Gyula*, a Miskolci Egyetemi Könyvtár munkatársa; *Karakas Péterné*, az OSZK osztályvezetője; *Kovács Bettina*, a hódmezővásárhelyi Kossuth Zsuzsanna Műszaki Szakiskola könyvtárostánára; *Nagyné Félix Anna*, a hódmezővásárhelyi Kossuth Zsuzsanna Műszaki Szakiskola könyvtárostánára; *Kozmáné Sike Emese*, a Debreceni Egyetem tanszéki könyvtárosa

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyánné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu; Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Ígélet és ijesztgetés?

Megjegyzések György Péter könyve margójára

2002 végén jelent meg György Péter könyve. *A Memex. A könyvbe zárt tudás a 21. században* – e sorok írója szerint – a témában (hogy mi is légyen ez a téma mindjárt látni fogjuk) a legjelentősebb magyar nyelvű munka, ami egyáltalán létezik, illetve – kevés nálunk az ilyesféle – az egyik legjelentősebb a nemzetközi piacon is. De hát miről is szól a könyv? Az alcím természetesen jelöl valamit. Még hozzá mindjárt érzelmi, hangulati konnotációkkal ellátottan. A „zárt”, az, hogy zárt, hogy tehát a könyvek zárnak, bezárnak valamit, bizonynyal nem semleges megállapítás. Az olvasónak óhatatlanul a Sartre-i Huis clos (Zárt tárgyalás, de zárt ajtónak, kapunak is érthető) és annak a pokla jut(hat) eszébe, és ezt – mint a kötetből magából többször is kiderül – az író szándékolta is. Ám a mű mégsem valamiféle poklot mutat be, sőt. Hangja nemcsak nyugodt és örömteli, de – talán nem túlzás így szólni róla – büszke, diadalmas, lelkesült is. Tanulmánykötetről van szó, de nem afféle, a már megjelent írásokat, előadásszövegeket valaminő álságos közös címke alá fogó „gyűjteményről”, szerzői kötetéről, hanem igen pontosan és szigorúan történt összeállításról, csaknem kismonográfiáról. Erre mutat az is, hogy az egyes tanulmányokban gyakori a hivatkozás (mintha csak fejezetek lennének) a többiekben elmondottakra, és ezek a hivatkozások, allúziók, utalások mindenkor „ülnek”, valódi és lényegi összefüggésekre utalnak. Ám természetesen másról és másról szólnak a tanulmányok. Az egyik az olvasásról, a másik a kommunikációról, a harmadik a könyvtárról, a negyedik a digitális archívumokról, az ötödik magaskultúra és tömegkultúra kapcsolatáról stb. Illetve dehogyis! Mindegyik egyszerre szól mind egyik témáról, épp csak más és más fekvésben. Az egész mű pedig – és ennek a főtémának egy-egy aspektusa csak a különálló tanulmányok hic et nunc tárgya – a tudás, az – egy időre – a könyvbe zárt tudás alakulásának, átalakulásának, új formájának (formáinak), e tudás mibenlétének és e tudás folyományainak taglalása.

Ahogy azt primitíven, népszerűen, olcsó allúziókat keltően mondani szoktuk, a „számítógépes szép új világról” szól a könyv, ám persze nem annak valamennyi ágbogáról, hanem épp a tudás és intézményei, a tudás és alakváltozatai, a tudás és birtokosai, felhasználói, termelői és részesei metamorfózisairól, alakváltozatairól, mai és közeljövőbeli fejleményeiről. A kötet írásai annyira szerves, organikus egészet képeznek, hogy bátran nyúlhatunk bármelyik oldalról hozzájuk, előbb-utóbb felgöngyölödik az egész koncepció. Könyvtárosok lévén, kezdjük a könyvtárral!

A könyvtár

„...az aranykornak vége, a könyvtár múzeumba került. Mégpedig épp egy könyvtár átépítésével. A British Museum belső udvarán 1857-ben nyílt meg a kör

alakú Reading Room, amely aztán hosszú évtizedekre Európa egyik leghíresebb olvasóterme lett. Itt olvasott »mindenki«: Marx és Trockij, Eliot és Carré. Sztárok olvastak itt hosszú éveken át, Orwell és Bertrand Russel. Mígnem a millennium alkalmából Norman Foster átépítette az egészet. A működő könyvtár elment a St. Pancras pályaudvar mellé, emitt meg attrakcióvá változtatták az olvasótermet. A Great Courtot, ahogy ők mondják, csodálatosan befedték, és annak rendje és módja szerint múzeumi látványosságot csináltak belőle. Jobbra az egyiptológiai gyűjtemény, balra az etnográfiai, fenn az étterem, középtűt a könyvtár. A könyvtár a múzeumba került. Ami egykor együtt alapítatott, végűl szétvált. Így ette meg a posztmodern múzeum egykori társát, így lett az olvasás tere a spektakulum társadalmának kitűntetett pontja. Megállnak a látogatók, elbáméskodnak: itt olvastak egykor az Olvasók”. A szövegből természetesen világos, hogy György Péter tudja, csak az egykori olvasóterem került a múzeumba, a könyvtár – másutt – megvan és működik, nyilván olvasnak is benne a (kisbetűs, bár még ez sem bizonyos) olvasók. A metafora, a kép mégis igaz valamiképp, és erre az igazságmagra épűl György Péter könyvének jó része. A szerző persze árnyaltan (nem azonos az óvatossal) fogalmaz. Felteszi a kérdést: „Van-e élet a könyvtáron kívül?” És imígyen válaszol: „Igen van. Mindössze az a kérdés, hogy az az olvasás, amely a könyvtárban zajlott, a felfedezés és a szövegben való elveszés azon módja, amelyet a polcokon őrzött kötetek közti bolyongás kínál, átmenthető-e a cyberspace nagy világába. A probléma abból ered, hogy a könyvtár lényege az intra muros hatalom védte bensősége: akik a könyvtárban vannak, azokat a láthatón kívül láthatatlan falak is védik a külvilágtól. Ha a könyvtárat az izoláció terének nevezzük, a védettség, a bizonyosságosság színhelyének, akkor ama bizonyos interaktív, individuális, hypertextualizálódott archívumokat a folyamatos és megállíthatatlan kommunikáció terepének kell mondanunk. Tisztában vagyok vele, hogy az előző mondat *interaktív, individuális, hypertextualizálódott* jelzője egy komoly hatalommal rendelkező kisebbség, a globális technokultúra bennfentesein kívül a klasszikus műveltséggel rendelkező olvasók sokaságában inkább rémületet vagy épp ingerűltséget kelthet. Még ez is! Egyszerre saját, szövegek közötti, feletti és még kapcsolatokat is teremt. Miféle archívum ez?... a digitális forradalom bizony felismerhetetlenné tette az írásos dokumentum fogalmát, őrzésének gyakorlatát, illetve környezetét egyaránt”. És nem sokkal később: „Minden másolással, letöltéssel új lehetőség nyílik meg: minden felhasználó saját archívumában összerakhatja kedvelt másolatait, amelyeket úgy alakít és változtat, amint dolga, kedve diktálja. Az adatok migrációja nem a pontosan definiálható másolatok világát ígéri. A végtelen lehetőségek e tartományában immár nem katalóguscédulák szerint igazodunk el, hanem linkek, collaborative filterek, szemantikán alapuló ágensek, ontológiák újfajta, láthatatlan kommunikatív gépezetek segítségével”.

Mindez persze nem újdonság. Az újdonság, azon felűl persze – és ez nem kicsinység –, hogy György Péter remekűl, láttató (szinte tapintható) módon írja le, mutatja be és elemzi a fentiekben körvonalaott archívumok világát, éppen az, hogy ezeket a reményben (és itt-ott a gyakorlatban is) közös felhasználásra (is) kerülő magánarchívumokat a szerző szembeállítja a könyvtárakkal. Ez a szembeállítás jogos természetesen. Egészen más kategóriákról van szó, hogy mennyire mélyen másról, az fényesen kiderűl a *Memex* című könyvből. Ám nemcsak strukturális kü-

lönbözőségről szól a könyv. György Péter szembeállítja a két „világot”, és nemcsak az objektív (bármily színes) leírásban és jellemzésben, de – mondhatni – elkötelezettség vonatkozásában is. A szerző határozottan elkötelezett: az „archívum” mellett, a „múzeumba való” könyvtárral szemben. Ezzel a „pártos” szembenállással nemcsak az lehet a bajunk, hogy figyelmen kívül marad a virtuális, a hypertextualizált (és már régóta létező) könyvtárak világa, hisz – ismerjük be – a könyvtár azért még alapjában véve – és nemcsak nálunk, a periférián, de a centrumban is – még nem ez, vagy csak igen kevésbé ez. Sokkal inkább az lehet a bajunk, hogy György Péter, úgy véljük, csúsztat. Mert nem annyira a számítógépes szép új világ (lásd mint fent!) hozamainak befogadásáról, használatáról, a régi struktúrákba való beépítéséről van szó, hanem arról, amit a fenti idézet kurzív szedéssel is kiemelt: az interaktivitásról és az individualitásról. A szerző nem azért, nemcsak azért kívánja múzeumba zárni a könyvtárakat, mert képtelenek hasznosítani a cyberspace új eszközeit és eljárás módjait, mert még mindig katalóguscédulákkal (természetesen metaforáról van itt is szó) bajlódni, hanem azért, mert a könyvekbe „zárt” tudást, az írott, leírt tudást, a kanonizált értékeket gyűjtik, őrzik, rendezik, tárják fel és szolgáltatják. A könyv ebben a kérdésben nem ismer pardont. Ennek a tudásnak, ennek az értékvilágnak, ennek a kanonizált „magaskultúrának” immáron vége. Lássunk egy újabb idézetet: „A digitális környezet játékszabályai szerint olvasni annyit tesz, mint gyűjteményt alapítani, gyönyörködni a változatokban, örömet lelni a szövegek fejlődésének, metamorfózisának nyomon követésében, jelen lenni a globális kommunikációban... a gyűjtemény immár nem a múltban keletkezett dokumentumok monументummá változtatásának színtere. A gyűjtés és a párbeszéd ugyanott s ugyanúgy zajlik. A hálózat kultúrája nem pusztán új teret, de mintha új időszámítást és kulturális normákat is teremtett volna”. A könyv egy másik helyén György Péter a fluxus jelszavára hivatkozik: amiként e jelszó szerint mindenki (de tényleg mindenki) művész, akként az archívumok (e szót végig a György Péter szerinti jelentésében használjuk) embere (gyűjtője, tulajdonosa, kezelője stb.) legalább annyira alkotó, mint amennyire befogadó, fogyasztó, felhasználó. De persze semmiképp sem olvasó a szó eddigi, megszokott értelmében. És itt már a kötetnek az olvasással kapcsolatos koncepcióiról kell szólnunk.

Az olvasás

Amiként – bizonyos olvasatban – a Memex egésze a könyvtárról szól, akként – egy másikban – az egész az olvasásról szólónak is tekinthető. A bevezető első saját mondata (mert ezt hosszabb idézetek, mottók előzik meg) így szól: „Ez a könyv az olvasás bonyodalmairól szól”. E bonyodalmak elsejéül a szerző az olvasás fogalmának sokértelműségét jelöli meg: „Megannyi panaszt figyelmen kívül hagytam, nem foglalkozom sok divatos, ám igaznak tűnő tűnő aggodalommal. Milyen keveset olvasnak (kik?), milyen rosszul olvasnak (ugyanazok?), vége az irodalomnak (melyeknek) stb. A magára az olvasásra vonatkozó kérdést persze hogy megkerültem. Talán nem is az a jó kérdés, hogy valaki olvas-e, hanem az, hogy mit s mi végett. Az sem mindegy, hogy hol és milyen formában. Olvasókról beszélünk, olvasókhöz fordulunk, többen olvasókért kiáltanak, a szövegek írói nem élhetnek azon híveik nélkül, akik naponta újrateremtik az írás kényszerét... A múlt mélységesen mély

kútjában éppúgy várnak ránk szövegek, mint a mai újságban. De vajon minden szöveg ugyanúgy vár-e olvasójára?... Nem izgalmasabb és gazdagabb élmény-e az olvasási formák, okok, szokások közötti különbségekről beszélni, mintsem védőbeszédet írni »az« olvasás fontossága mellett?... Megannyi szövegtípus megannyi olvasó- és olvasástípust követel és termel. Az olvasói közösség pusztá formálítás. Az olvasás kérdése kiüresedett, a válaszok végtelen ismétlődése önmagában forog. Az »olvasáskultúra« féltéséről immár magazinok cikkeznek...”. Mintha hájjal ke-negetnék az olvasás kérdéskörével – hivatalból is – foglalkozó könyvtárost. Hiszen ha valaki tudja, hogy olvasás és olvasás közt alapvető különbségek vannak, hát ő az. Hisz ha valaki tudja, hogy olvasó és olvasó közt alapvető különbségek vannak, hát ő az. Csakhogy a könyvtáros, és most óhatatlanul leegyszerűsítjük György Péter kérdését, de a saját magunkét is, hierarchizált olvasásban és olvasóban gondolkodik. A jó olvasó felé tereli, terelné a kevésbé jót, a jó olvasmány felé a kevésbé jó olvasmánnyal beérőt. Mert abból a hipotézisből (meggyőződésből) indul ki (és ez határozza meg szakmai éthoszá), hogy van optimális olvasat, van optimális olvasó és van optimális olvasmány, amelyek persze, és itt teljesen egyetérthet az olvasókkal foglalkozó könyvtáros a Memex szerzőjével, sajátos tipológiát mutatnak, egyáltalán nem egyfélék, de típusonként, fajtánként mindenképp hierarchizáltak. Nos, ezt teszi kérdésessé György Péter, ennek tagadása áll az olvasással foglalkozó passzusai mögött. Az ő olvasója, az ő optimális olvasója tulajdonképpen nem is olvasó, hanem a már említett archívum gyűjtője, felhasználója: „Minden egyes hypertext maga is univerzum, ködös londoni utca, a lehetőségek tartománya, az elágazó ösvények ligete. Ha a könyvtár a francia kertek világa volt, akkor a digitális archívumokat a labirintushoz hasonlíthatjuk. Kiismerhetetlenek a szabályok. Állandóan változnak a terek. S nemigen adatik meg a felülemelkedés csodája, amelyben hirtelen átláthatóvá válik minden. A kérdés persze a térkép. Van-e még térkép?” – A kérdésből nyilvánvaló (és a passzusra következő sorok ezt egyértelműsítik): nincsen. És ezt a koncepciót fejti ki és alapozza meg György Péternek az a tanulmánya, amely Radnóti Sándor A piknik című művével vitatkozik (erről a munkáról lásd a 3K 2001. 1. számát!). „Radnóti szövegekről, olvasókról, írókról, olvasástörténeti fordulatról beszél, de – s ez a döntés összefügg tanulmánya második részének intenciójával, a klasszikus magas kultúra melletti elkötelezettség manifestálásával – kevésbé veszi figyelembe azoknak a nagyobb memóriaintézményeknek és -technikáknak az alakulását, amelyek maguknak a szövegeknek a sorsát, fogalmát és jelentését determinálják. Én nemigen tartom elválaszthatónak a szövegtől a szöveg sorsának, előállítási és terjesztési technológiájának kérdését. Mint majd később kifejtem, azokban a kanonizáló keretekben van hatalmas változás, amelyek az olvasás társadalmi gyakorlatát jelentik és jelenítik meg. A »literacy« pusztá írni-olvasni tudásnál jóval többet magába ölelő fogalma az elektronikus, digitális forradalom során beláthatatlan változáson megy át. Itt már más az értelme a szöveg–olvasó–szerző háromszögének. Ahogyan a kéziratról a nyomtatásra való átállás évszázadokon át tartó folyamata is új lehetőségeket kínált fel az írók és olvasók számára, ugyanúgy a digitális szövegek eddig nem ismert horizontokat ígérnek. A maga módján mindkét technológia forradalmi változást hozott a szövegek és távolságok viszonyában... S a szövegek terjedésének felgyorsulásával ugyan mindkét eljárás a távolságok legyőzéséhez, jelentőségük csökkenéséhez vezetett, mégis úgy tűnik, a két eset alapjaiban eltérő következményeket hozott magával. A nyomtatás kultúrája

az egységes normák, a standardok világához vitt közelebb, a szövegek azonossága igen komoly tényező volt a politikailag, kulturálisan egységes terek létrehozásában. A digitális szövegek viszont – melyek a nyomdai lehetőségeknél összehasonlíthatatlanul gyorsabban terjeszthetők – mintha épp a kulturálisan egységes terek felbonthatásához nyújtanának segítséget”.

Természetesen itt sem semleges leírásról, értékhangsúlyok nélküli bemutatásról van szó. György Péter nemcsak a különbségeket, eltéréseket, „szakadékokat” láttatja, határozottan dönt is. Dönt a magaskultúra ellenében, a klasszikus és tradált értékvilág ellenében a digitalizált „olvasmányvilág” mellett. Persze ne értsük félre ezt a döntést. A szerző nem elveti, nem visszavonja (mint Thomas Mann Adrian Leverkühnre Beethoven kilencedik szimfóniáját) mindezt, „csak” relativizálja. Több írása is az átjárhatóságot bizonyítja, mutatja be magaskultúra és tömegkultúra közt. Ennek részleteibe – itt és most – nem érdemes belemennünk. A relativizálás igazi terepe György Péter számára – mind a könyvtár, mind az olvasás vonatkozásában – amúgy is a történelem.

A történelem

A Memex – alcíme szerint is – a huszonegyedik század „tudásáról” (emlékezhetünk: könyvekbe zárt tudásról) szól. Ám hogy ezt a tudást, ennek a tudásnak alakváltozásait, metamorfózisait bemutathassa, a szerző igen gazdagon él a történelmi megközelítés legkülönbözőbb módszereivel. Természetesen – címéhez illoen, azt indokolva is – részletesen szól a hypertextualizált, digitalizált, számítógépes világ kialakulásáról. Remek monográfiák hosszú sorának felhasználásával (minden könyvtáros jól teszi, ha elmerül a kötet igen kiadós, ritka csemegékkel is szolgáló kínálatában), de egyéni kutatómunkájára is alapozva szól a szerző a számítógépek elődeiről, a legkülönbözőbb, sokszor kalandos tervekről, koncepciókról, a nagyszerű meglátásokról és a jövőt (a márt) anticipáló „találmányokról”, jóval bővebben (és sokszor sokkal érdekesebben), mint a közkézen forgó könyvtári, informatikai tankönyvek megfelelő, általában túlon túl is rövidre méretezett ún. történeti megközelítést, bevezetést kínáló részei, nekifutásai. Ám amikor a történelemről, a könyv történetiségéről, a történelemről mint a relativizálás eszközéről és terepéről szoltunk, nem ezekre a – témánk szempontjából másodlagos – fejezetekre gondoltunk. Az „igazi” történelmi fejezetek és fejtegetések az olvasás és a könyvtár történetét taglalják. Éppen ezért és így lehetnek a relativizálás eszközei, terei. György Péter – természetesen ezen a vonalon is a francia ún. új történetírás és (még meghatározottabb módon) az angolszász írás-, könyv-, könyvtár- és olvasástörténet nagy monográfiáira támaszkodva – azt mutatja be, hogy milyen volt az íráskultúra felfedezése előtti orális világ, hogyan változtatta meg a kulturális képletet és modelleket az írás elterjedése, miként élt együtt, különböző súlypontelosztások, eloszlások közepette orális és írásbeliség, milyen értelmezései, felfogásmódjai alakultak ki az írásos világnak, hogyan történt meg a nyomtatásra való átváltás, milyen paradigmák alakultak ki, hogyan keveredtek a különböző, egy időben érvényesülő tendenciák, miként hatottak egymásra, miként hatották, járták át egymást, miként vált lehetségessé a könyvtárak, a mai (vagy inkább a tegnapi) értelemben vett könyvtárak létrejötte, a különböző technikák,

technikai megoldások (az írásoké, a nyomtatásé stb.) hogyan módosították a kulturális patterneket stb., stb., stb. Természetesen nemcsak szóba kerül, de igen alapos elemzés alá is vettetik a hangos, a mormoló, a meditáló, a hangtalan, a közösségi, a magányos (stb.) olvasás, a művek (írástekercesek, kódexek, könyvek stb.) változatai, használatuk válfajai, az, hogy mit jelentett megjegyzéseket, glosszákat, kommentárokat írni a kézirat (az épp másolt kézirat) lapjaira vagy külön „kötetbe”, hogy az interkommunikáció hogyan valósult meg az antikvitásban és a középkorban, hogy milyen olvasásra szánták a különböző korok szerzői műveiket stb., stb., stb. Mindez természetesen lenyűgözően érdekes és instruktív, ám nem ezért került sor pertraktálásukra. A hosszú és elmélyült történeti–történelmi elemzések – bevallottan – azzal a szándékkal és céllal íródtak, hogy bemutassák: a ma érvényesnek, klasszikusnak, egyedül mérvadónak tűnő írás, olvasás, könyv és könyvtár korántsem örök valamik. Viszonylag szűk időintervallum termékei és éthoszának kifejezői, nincs ok tehát arra, hogy abszolutizáljuk, egyedül érvényesnek tekintsük őket. Anélkül, hogy a múltat „meg- vagy kikozmetikázná”, anélkül, hogy erőszakot követne el rajta, anélkül, hogy – bármily diszkrétén bár, de – meghamisítaná azt, arra is sort tud keríteni a szerző, hogy árnyaltan, finoman bár, de annál határozottabban utaljon a digitális világ és más, sokkal régebbi világok analógiáira, megfeleléseire, finom párhuzamaira. Vonatkozik ez a műfajokra (florilegiumok és summák) is, az eljárásmódokra is, az oralitásra és a kézírásosságra jellemző attitűdökre is – végig az egész vonalon. És tulajdonképp épp ez (is) a szándéka a szerzőnek: nemcsak a közvetlen múlt diszkreditálása, relativizálása, ideiglenességének kimutatása, hanem a digitális új világ történelmi begyökerezettségének, a történelemből kikövetkeztethető több évezredes „saját” múltjának fel- és kimutatása; nem kimondva bár, de annak a sejtetése, hogy nemcsak újdonságának nagyszerűsége okán, de történelmi pedigréje miatt is ez az „igazi”. Persze túlzunk, persze karikírozunk egy kissé, de épp csak egy kissé. György Péter szeret a lehetséges különféle, egymásnak akár ellent is mondó olvasatokról elmélkedni. Nos, könyvének van, lehetséges egy ilyen olvasata is.

De van ennek a történetiségnek egy másik aspektusa is. Mint minden történetírás, a György Péteré is szelektív. Ezúttal nem arról a szelektivitásról szólnánk, amely a bemutatandó jelenségeknek – a látószögből, a szempontrendszerből, a lényeges kiemelésére való törekvésből (stb.) következő – válogatását jelenti. Inkább egy másikfélelről. Arról, hogy az épp relativizált jelenségeket, jelesül épp a könyvtárat úgy tárgyalja, úgy mutatja be, hogy annak bizonyos vonásait, a benne lévő rendezettség (emlékezzünk a francia kert hasonlatára, analógiájára, metaforájára) bázisát adó apparátus (elsősorban a bibliográfia, a szakokra osztás és szakozási szisztémák) jellemző vonásait mintegy kiemeli eredeti közegükből és – egy mintha láthatatlan gesztussal – átnyújtja, odaajándékozza az „archívumoknak”. Persze az archívumok megmaradnak a maguk igenelt anarchiájában, labirintusszerűségében, de azért kapnak a – metaforaként (is) értett – bibliográfia áldásaiból is jókora darabot, épp annyit, hogy tulajdonképpen ők tűnjenek, tűnhessenek fel az „igazi” bibliográfia hordozóinak, a legnagyobb bibliográfiai törekvések igazi beteljesítőinek és örököseinek.

Természetesen – legalább ebben talán György Péterhez hasonlatosan – e sorok írója sem semleges, elfogulatlan, objektív képet rajzolt a könyvről, bár – eddigelé – már csak a bőséges idézetanyag jóvoltából is, valamiféle pártatlanság látszata fel-

villanhatott. Mostanra azonban, úgy véljük, elegendő premisszánk gyűlt össze ahhoz, hogy a György Péter-i koncepció szerintünk való ellentmondásaira rámutassunk. Persze többszörös mentalis reservatióval élve. Mindenekelőtt hangsúlyozva a súlycsoportkülönbséget. Azt amely egy vérbeli, igazi, nemzetközi hírnévnek örvendő tudós, és egy henyé cikkíró közt fennáll. De azt is, ami egy évtizedes munkával kiérlelt könyv és egy rövidke publicisztikai ismertetés, beszámoló közt első pillantásra is felismerhető. Persze másról, más különbségekről is szó van, minden esetben az előbbi nem csekély (sőt olykor nyomasztó) túlsúlyával.

Ellentmondások

A Memex szerzője több ízben is úgy állítja be magát, úgy határozza meg tevékenységét, mint aki a digitális, hypertextualizált világ etnográfusa, mint aki ennek a világnak etnográfiját írja (a könyv ajánlása éppen nem véletlenül szól a nagy etnográfusnak és folklórkutatónak, Honti Jánosnak). Ám éppen nem etnográfusok, legalábbis nem a nagyok, egy Frazer, egy Tylor, egy Lévi-Strauss (vagy épp Honti János) módján végzi munkáját György Péter. Két vonatkozásban sem. Egyrészt korántsem semleges, elfogulatlan, objektív, hanem határozott értékhangsúlyokkal él, értékválasztásai vannak, a szó Max Weber-i értelmében elhagyja a tudomány talaját, nem a világ varázstalanításán, de sőt elvarázsolásán dolgozik. (Amihez persze – tudósként is – minden joga megvan, sőt!) Másrészt nem a teljes anyagot veszi górcső alá, nem „mindent” vágyik leírni (mint a fenti nagyok), hanem igen határozottan szelektál. És ebben áll könyvének (hangsúlyoznám: szerintünk való) ellentmondásossága. Mert a Memex nem, elsősorban nem azt a digitális világot írja le, elemzi és értékeli, amely a praktikum, a mindennapok és – mondjuk – az üzleti világ vagy a tudomány technizált, modern értelemben alkalmazott vonalára, terrénúrára esik, hanem azt, amelynek igazi pandanja a magaskultúra, elsősorban az irodalom. Nem, György Pétert nem, elsősorban nem a digitalizálás szerintünk való igazi terrénuma, a gyakorlati alkalmazás, az információhoz (és nem esztétikumhoz) való jutás eszköze érdekli, hanem a – persze a tömegkultúra arra érdemes darabjainak, szeleteinek, aspektusainak „felemelt”, a magaskultúrával egyenrangúvá tett vagy tehető, vagy legalább akként értelmezhető (hol hát akkor a különbség?) szférájának részévé vált – *alkotás*. *Utaltunk* arra a passzusára, amelyben a fluxus jelszavát teszi – *mutatis mutandis* – magáévá. És erről szól, tulajdonképpen erről szól a könyve. Ehhez képest bizonyul múzeumba valónak a könyvtár, leértékeltnek a Radnóti által megrajzolt „zseniális” olvasó, és értékelődik fel – szinte mindenek fölé – az archívum.

A másik ellentmondást abban véli felfedezni e sorok szerzője, hogy jóllehet a Memex, nem is a sorok között, mintegy az utalások, konnotációk szintjén, de – az idézetek egy részéből is láthatóvá vált ez – kimondottan is egy új kulturális korszak, egy új civilizációs berendezkedés, egy új világparadigma születését (?), meglétét (?), kibontakozását (?), mindenesetre ígéretét hirdeti, állapítja meg, konstatálja. Ám ehhez csupán magát a dolgot (Husserl) mutatja fel. A kontextust mellőzi, még utalások, allúziók, hivatkozások szintjén is. Ez, azt hisszük, nem megy. A hypertextualizált, archívumokra épülő-építő „szép új világ” értelmezhetetlen, felmutathatatlan a környülállások, a civilizáció döntő szegmentumainak hordozó bázisa hiányában.

Hogy világosabban fejezzük ki magunkat, és persze egészen vulgarizálva a dolgot: azt legalább meg kellett volna rajzolnia a könyvnek, hogy – ebből a szempontból ez teljesen mindegy, a példák tetszés szerintiek – a Hankiss fémjelezte „proletár reneszánsz”, a Tamás Gáspár Miklós által kiszínezett participatív/permisszív vagy mi-féle más civilizációs paradigmán belül helyezendő el az archívumok kultúrája/civilizációja. (Érdekes és persze örvendetes, hogy a korábbi stádiumok – antikvitás, középkor stb. – esetében a schellingi értelemben vett tájolás korántsem marad el.)

Bizonyos ellentmondást érzünk a könyv maximálisan friss szaktájékozottsága (ez a szaktájékozottság – mint láthattuk – nemcsak a digitalizált világ dolgaira vonatkoztatandó, de a történelmiekre is, mindkét esetben a lehető legújabb, de ennek ellenére egyúttal a legjobb, legértékesebb munkákra terjed ki, ami eléggé meg nem csodálható teljesítmény) és kissé avíttas filozófiai háttérfelszereltsége között is. Ez szóra sem lenne érdemes, ha a munkának nem lennének – még hozzá igen gazdag és árnyalt – filozófiai implikációi is. De hát vannak, mégpedig jócskán, és a dolog természetéből önként következően. A legtöbbet idézett, a legtöbbször hivatkozott filozófus szerzők persze a francia posztmodernnek (élükön Foucault-val és Derridával), de a háttérben elsősorban az angolszász analitikusok állnak. (György Péter úgy tünteti el a kanonizált szövegeket az archívumokban, mint az oxfordiak az Ént a fikciók között.) Nos, ez a tájékozottság – azt hisszük – manapság már nemigen áll meg a vitatókra való – legalább utalások, a velük megkezdett párbeszéd híján. (Elsősorban a tübingeni Walter Schulz professzor, a bécsi Erich Heintel és az oly korán elhunyt Alwin Diemer stuttgarti iskolájában felnőtt fiatal analitikus kritikusokra gondolunk, vagy az olyan újanalitikusokra, mint Dummet, vagy a – társadalomfilozófiában – az amerikai Berger tanítványai.)

Néhány konklúzió...

Nemcsak az ellentmondások henye felsorakoztatása, tulajdonképpen a bevezető sorok utáni összes rész azt sugallhatja az olvasónak, hogy a bevezető néhány sor dicsérete egyszerű és őszintétlen retorikai fogás volt csupán. Szó sincs róla. A Memex remek mű (akár egybe is írhatnánk), páratlan a hazai és nemcsak a hazai szakirodalomban. Nem ellentmondásai ellenére, hanem – többek közt – ellentmondásai révén is. És ezúttal nemcsak, sőt nem is elsősorban páratlan szakmai tökélyére gondolnánk. Nemcsak, sőt nem is elsősorban csodálatos és irigylésre méltó tájékozottságára, hanem mindenekelőtt arra, hogy a saját koncepcióját végtelen következetességgel (és az ezzel járó, kötelező egyoldalúsággal) fejti ki, lehetővé (sőt kötelezővé) téve nem a továbbgondolást – ugyan ki képes arra –, hanem az alapos elmélyülést és a mondottakkal, írottakkal való szembenézést. Erre pedig, álljunk bármelyik oldalon is, a könyvtárén és a „zseniális” olvasóén, a kanonizált és folyamatosan kanonizálандó értékekén avagy az „archívumokén”, mindannyiunknak igen nagy szüksége van. Nem pusztán, sőt nem is elsősorban az ellentábor érveinek, gondolkodásmódjának, iskolatitkainak megismerése céljából, hanem a sajátunké viharállóbbá tétele, konzekvenciái levonása, érveinek megrostálása, konzisztenciája szervezésbé alakítása okán. Erre pedig, míg a Memex – mondjuk így – könyvtárpárti pár- és ellendarabja meg nem születik (nemigen várhatunk rá), minden könyvtárosnak igen nagy szüksége van. Az Új Könyvek névtelen ismertetése azt írta György Péter

könyvéről, hogy az minden könyvtáros „kötelező” olvasmánya. Az idézőjel nyilvánvalóan arra utal, hogy az ÚK-nak nincs felhatalmazása bárkit bármire köteleznie, ám ezt a könyvet legszívesebben ráoktrojálná minden könyvtárosra. Nos, a 3K-nak még kevesebb felhatalmazása van az *oktrojra*, de azt kinyilváníthatja, hogy egyetért a kötelező megítéléssel, és a mű könyvtárosi olvasataitól sokat vár – mindannyiunk üdvére.

...és egy kis szemtelenség

E sorok írója nagy csodálattal adózott annak a 19. századi német tudósnak, aki csaknem ezeroldalas, a homoszexualitásról szóló, annak minden válfaját részletesen elemző monográfiáját a *Meiner Frau gewidmet* ajánlással látta el. Lássá az ajánlásból mindenki, hogy nem egy meleg professzor könyvét fogja a kezében, hogy a szerző minden gyanú felett áll, a tárgyat ismeri, de nem praktizálja. Kevésbé csodálta, csodálja ugyan azokat a magyar feminista szerzőket, akik munkáikat férjüknek ajánlják vagy legalább az előszóban köszönetet mondanak férjük oly lelkes segédleméért, de érti, ezek a hölgyek ily módon is közhírré kívánják tenni: feministák ugyan, de nem olyan feministák akiknek még egy (lelkes; szeretett stb.) férjre sem futotta volna, de sőt! Nos, György Péter könyve – távolról, elmosódóan – hasonló dolgokat juttat az eszébe. Hisz a Memex telis-teli van a könyvtárak beható ismeretéről, szeretetéről, csodálatáról, a bennük való meghitt otthonosságról nem árulkodó, de valló passzusokkal. Maga a szerző pedig kétségkívül mindenben megfelel a Radnóti-féle zseniális olvasó kritériumainak. Szóval... És nemcsak azért, mert ki miben tudós, abban gyanús. Hanem mert még a csodálatos kötetvégi bibliográfiának is van egy ilyen olvasata. Csupa-csupa könyv, mindössze két (kettő darab, egyébként ugyanazon szerző cikkét felmutató) website. (Persze a tanulmányok utáni jegyzetek annál inkább gazdagok website-okban.)

A 3K-nak immáron néhány éve hagyománya, hogy januári száma élén újévi beköszöntőt hoz. Az újévi jókívánság ezúttal legyen az, hogy ki-ki lásson hozzá a Memex studírozásához. Jól fog kezdődni ez az év!

Vajda Kornél

A nőarcú könyvtár

A könyvtárosi szakma (el)nőiesedésének mélyebb összefüggései és konzekvenciái

Korábbi írásaiban e lap hasábjain azt vizsgáltam, hogy az ezredfordulón túljutott Magyarországon milyen tendenciák tapasztalhatók a könyvtáros szakma megújulásában. Kvantitatív módszerekkel, statisztikai jellemzőkkel, számszerűsíthető adatokkal próbáltam leírni szakmánk metamorfózisát.

Explicit hipotézisállítások igazolása helyett ezúttal megkísérlem egy „puhább” jellemző megragadásával, kvalitatív módszerekkel segíteni szakmánk viselkedésének, lehetőségeinek, mozgásterének megértését – vállalva ezzel a „szubjektivitás” és a „tudománytalanság” vádját.

Nőiesedés vagy elnőiesedés?

Már az alcímben megjelenő bizonytalanságom – nőiesedünk vagy elnőiesedünk? – sejteni engedi a probléma néhány vetületét. Mivel pályánkon a *nők döntő többségben vannak*, a helyzet helytálló(bb) leírására a második kifejezés látszik alkalmas(abb)nak. Ez jobban utal(na) egyébként a folyamat stádiumára is. Nyelvünkben azonban meglehetősen *pejoratív hangzása van az elnőiesedés* szónak – ami szándékaimtól független rejtett üzenetet sugallhat.

Súlyos dilemmában a *magyar nyelvű könyvtári szakirodalom* sem adott igazán fogódzót, valójában nemigen használja egyiket sem – *szemérmesen hallgat* ugyanis a *jelenségről*. (Miközben más országokban élénken foglalkoztatja a szakmai közvéleményt a nemek helyzete, viszonya és aránya a könyvtárakban.)¹

Pedig hazánkban is számos kérdést vet fel e probléma. Hogy megértsük ezek valódi súlyát, tekintsük át röviden magát a folyamatot és a hozzá kapcsolódó miérteket – magyarországi vonatkozásban és *női szemmel!*

A történelmi folyamat

Ha egykori *híres könyvtárakra* és *könyvtárosokra* gondolunk, csupa férfi néz vissza ránk a múltból. *Könyvtárosnak és tudós*nak lenni évszázadokon keresztül *férfiaknak való* foglalatosság volt. Míg nem a 19–20. század fordulóján megjelentek a nők – a munkaerőpiacon és (1896-ban!) a magyar egyetemeken is.

Magyarországon a nők foglalkoztatása mint társadalmi tény tehát már száz éves múltra tekint vissza. Miközben a foglalkozások egyre szélesebb köre nyílt meg

előttük, ezzel párhuzamosan megindult a tömörülésük is bizonyos pályák körül. Az egyes foglalkozások feminizálódása fokozatosan következett be, és folyamatosan terjed.²

Az a visszafordíthatatlannak tűnő folyamat, mely a könyvtáros pályán a napjainkban érzékelhető női túlsúlyhoz vezetett, valószínűleg a '60-as években gyorsult fel. A könyvtárosképzés bázisai ugyanis ekkor lettek a tanárképző főiskolák, az a felsőfokú intézménytípus, ahol már ekkor nő volt a hallgatók többsége!

Persze ha a nőiesedés tendenciáit tágabb kontextusban vizsgáljuk, látható, hogy a mi szakmánkat érő hatások másokat sem hagytak érintetlenül. A könyvtárosok és a tanárok mögé lassan felzárkóznak a gyógyszerészek, kissé lemaradva pedig ott találjuk már az orvosokat is.

A nők és a presztízs

Felmerülhet a kérdés: van-e valami jellemzően közös a nőiesedő hivatásokban? Néhány biztos támpontunk lehet: a társadalmi elismertség szintje mindegyik esetében igen alacsony, nem társul hozzájuk gazdasági hatalom, és nem utolsó sorban valamennyi igen rosszul fizeti művelőit. Valószínű tehát, hogy *azok a pályák nagyobb eséllyel nőiesednek el, amelyek a férfiak számára nem eléggé vonzóak!* A feminizálódás folyamata ott és akkor tud kiteljesedni, ahol és amikor veszélybe kerül a teljesíthetősége azoknak a sztereotípiáknak, amiket a társadalom a férfiaktól elvár. A férfiak „udvariasan” átadják a nekik már nem elég jó (had)állásaikat ott, ahol pl. a fizetés és a társadalmi presztízs hosszú távon meglehetősen alacsony; ahol a vezetői, döntési és irányítói funkciók már nem működtethetők. (Errefelé hajtja őket egyébként a családfenntartói szerep és – bocsánat! – a hatalomvágy és az önzés is.)

A könyvtárosi pálya (el)nőiesedése a szemünk előtt zajlott le. Se megfékezésére, se a folyamat terelésére nem történt kísérlet. Maga a könyvtár is mint szervezet olyan kevés előrelépési lehetőséget ad „tagjainak”, hogy közvetve ez is elősegíti a nemek szerinti szegmentálódás *fenntartását*. Mivel azonban ezt a mértékű foglalkozási koncentrációt a nők számára se fiziológiai, se képességbeli különbségek nem indokolják, akár károsnak is tekinthetjük.

A férfiaknak egyetlen poszton azért még vannak tartalékaik. *A vezetői székek még nem nőiesedtek el olyan mértékben, mint a pálya maga*³. (Itt ugyanis még teljesíteni lehet azokat az elvárásokat, amelyekben a férfi szerep tartalmát látja a társadalom. A vezetői státusznak mindig nagy a nimbusza: itt lehet dönteni, felelősséget vállalni, irányítani.) Várható, hogy egy férfi előbb-utóbb vezető lesz, ha a pályánkon marad. A nőknek sokkal kevesebb esélyük van arra, hogy irányítói pozícióba kerüljenek. De még ezzel együtt is – egyre több a női vezető!

Tévedés lenne azonban azt hinni, hogy a nők szorítják ki a könyvtárakból a férfiakat. Ez *a helycsere egy tünet*. Tünet, amely azt jelzi, hogy *itt* nyílt szabad terep a társadalmi érvényesülésre (is) vágyó nő számára, mert a férfiak *innen* vándoroltak el tömegesen. Az így egyre inkább „tipikusan női munkának” számító könyvtárosság ezután valóban visszatartja a férfiakat e pályára lépéstől. És ez tovább rontja a pálya presztízsét! *Pályánk feminizálódása tehát következménye és nem oka a presztízsvesztésnek.*

A „nőiség” mint pozitív princípium

Mit gondoljunk tehát pályánk elnőiesedéséről? Sürgessük-e a társadalmi beavatkozást a folyamat megállítása, vagy inkább használjuk ki a feminista könyvtár előnyeit? És a végső, megkerülhetetlen kérdés: az *a szellem, amit a nők visznek a könyvtárba, elősegíti vagy hátráltatja a szakmai problémák megoldását?*

Mielőtt meggondolatlanul válaszolni próbálnánk, nézzük meg, melyek azok az értékek, amelyek a „nőarcú könyvtárban” dominálnak! Azaz milyenné formálja a könyvtárat a női gondolkodásmód és értékrend?

A női pszichikum fejlődésének tanulmányozása arról tanúskodik, hogy a nők szeretnek másokkal együttműködni, másokról gondoskodni, másokat segíteni, nevelni. Hagyományos női princípium az elfogadás, a megértés, az empátia, az együttérzés, az érzékenység, az érzelemgazdagság. Távol áll viszont tőlünk a ráció, a konfrontáció, az erő, a túlzott teljesítményorientáció, az éleslátás, az eredményességre és versenyképességre törekvés – ezek a hagyományos férfi mentalitás jegyei⁴. A nők alapvető beállítottsága nem megoldáskereső, hanem konfliktuskerülő!

Könnyű belátni, hogy a nők belső, személyes adottságaiból táplálkozó mentalitást és értékrendet képviselő könyvtár ellen dolgozik a könyvtár mai külső környezete: a piaci viszonyok, a versenyszellem, a siker- és teljesítményorientált világ⁵. Korunk preferált értékei nehezen tudnak meghonosodni ott, ahol nincs, aki fogékony lenne rájuk. Ahonnan a férfiak tömegesen elvándorolnak, ott előbb-utóbb „kövületek” képződnek. Ilyen értelemben *van valóságalapja* a könyvtárakat ért bírálatoknak.⁶

Persze próbálkozik a könyvtár kitörni a dinoszaurusz-létből. (Mert a vezetők azért még sok esetben férfiak, és a vezető nők is „férfias” módszerekkel, gondolkodással irányítanak.) De nem a versenyképesség fenntartása, megőrzése motiválja a változásokat. A könyvtárak modernizálódó átalakulási folyamatai azokon a területeken igazán sikeresek, ahol a külső elvárások és a feminista belső szellem (a női gondolkodásmód és értékrend) konfliktusai még feloldhatóak. Nagyon rögzösek például a könyvtári minőségmenedzsment útjai! A marketing szemlélet is igen lassan terjed. Milyen könnyedén átalakult viszont sok könyvtár ún. „melegedővé”. Milyen természetesen felvállalta a fogyatékosokkal, kábítószerzűzőkkel, szegényekkel, öregekkel való karitatív foglalkozást, a különböző devianciákkal küzdők mentálhigiénés ellátását, a veszélyeztetett, hátrányos helyzetű gyerekek megmentését. Milyen szívesen vették át a könyvtárosok a pszichológus, a pedagógus, a szociális munkás, a lelkész szerepkörét.⁷ Pedig még ilyen irányú továbbképzések sem léteznek számukra! Mi más ez, mint az *anyai attitűdök megjelenése és térhódítása a könyvtárban?*

Mivel a könyvtári átalakulások másik iránya, az információs szakember szerepkörének legitimálódása jóval több szállal kötődik a férfi princípiumokhoz, nem is ilyen gyors és sikeres. A nők számára legalábbis. Még az „informatikus könyvtárosokat” foglalkoztató könyvtárakban is szükség van szakképzett *informatikusokra*. Azaz férfiakra! Bár túlzás lenne azt állítani, hogy ők már sikeresen identifikálódtak a könyvtárban, de tény, hogy a helyüket ezen a területen keresik.

A könyvtárak tehát kezdik visszacsábítani a férfi munkaerőt! Ahogy lehet: pénzt, kihívásokat, elismerést ígérve neki; s ezek birtokában már gyerekjáték a hatalmat is megszerezniük! Halottam már olyan véleményt (nőktől), hogy napjainkra az *infor-*

matikusok (férfiak) a könyvtárosok (nők) fejére nőttek, ők *aratják le a babérokat*. Nem példa nélküli az sem, hogy a könyvtár az informatikusa továbbképzésére több pénzt fordít, mint könyvtárosa taníttatására!

A (had)állások tehát újra épülnek... És ez jó, mert *előremutató*.

Teendők

Igen, *előremutató*. És itt nem csupán arról van szó, hogy többségünk ideálja mégis csak az, hogy „együtt kerek a világ”. Ennél nyomósabb érveim is vannak: *a szakmafejlődés mai szintjén előttünk álló feladatok*.

Hol tartunk most? Munkánk *társadalmi elismertsége javulóban* van. A *fizetések reformja* többé-kevésbé megtörtént. A századforduló kihívásai a *szakmaiságot erősítő* és fejlesztő *átalakulást* eredményeztek. Egyre jobban behatárolható az a *speciális szaktudás*, ami *szakmánk meghatározó attribútuma* lehet. A társadalmilag visszaigazolt speciális kompetenciában rejlő *pozicionális előnyök* most könnyebben *érvényesíthetők*. (Bizonyára nem véletlen, hogy az első könyvtári PhD-re is most érett meg az idő!)

Hol nem tartunk még? Valljuk be: valóban *korszerű, a modern igényeknek megfelelő* könyvtári ellátást még nem tudunk biztosítani a felhasználóknak! Mert addig nem definiálhatjuk *mai értelemben* „*szolgáltató könyvtárnak*” önmagunkat, míg az *elavult* szervezetfejlesztési módszerekkel, a *hagyományos* szervezeti modell fenntartásával, változatlan anyagi és emberi erőforrásokkal dolgozunk. Bár – tradicionális történelme okán – ma még nehéz elképzelni a *könyvtárat közgazdasági fogalomként értelmezett szolgáltatásnak*, a társadalmi elvárások, a könyvtárhasználói igények és a változások trendje nyomására egyértelműen terelődik a piacgazdaság felé. Tehát az a fejlesztési stratégia, amely a XXI. század küszöbén a legkonstruktívabbnak látszik a könyvtárak számára, a *profitorientált gazdaság szemléletének és eszközeinek adaptálásán* alapul. Ezek átvételében viszont a *feminista szellemű könyvtár* mind ez idáig nem volt igazán sikeres.

A professzionalizáció folyamata is kiteljesítésre vár. A szakma a '90-es években megmutatta, hogy képes az *előrelépésre*. A pályán lévőknek azonban *folymatosan bizonyítaniuk kell* a társadalomnak (és a döntéshozóknak), hogy *a könyvtároosság professzió*. Azaz: szakma is, hivatás is.

A könyvtáraknak együttesen és külön-külön is el kell jutniuk a minőségre törekvés céljának vállalásáig, majd ezt meg kell *valósítaniuk* az intézményi gyakorlatban is.

Zárszó helyett még egyszer „közös” dolgainkról

A szakmafejlődés mai szintjén előttünk álló feladatok tehát különösen alkalmasak a szakmai ambíciók megvalósítására – ami a férfiak számára igen komoly vonzerő lehet.

Úgy vélem, a szakmafejlődés *folytonossága* érdekében pedig *szükségszerű és lehetséges is* *szakmánk nemi szerkezetének fokozatos kiegyensúlyozottabbá válna*. Mert – bár a női princípium nagyon sok korszerű attitűd hordozója (empátia,

tolerancia stb.) – együtt *sikeresebben* tudjuk bizonyítani, hogy *munkánkhoz igen magas szinten értünk. Hogy képesek vagyunk hatékony és szakszerű munkát végezni, minőséget produkálni.* És nem vagyunk érdemtelenebbek vagy kevesebbek, mint a többi értelmiségi foglalkozás!

Ez pedig jó mulatság – *férfi munka lesz...*

...amihez kívánok 2003-ban is minden könyvtárosnak sok erőt, kitartást és jókedvet.

JEGYZETEK

- 1 A MANCI adatbázis több mint nyolcvan – angol, német nyelvű – tanulmányt „ismer”, melyek a könyvtárak és a női munkaerő viszonyát elemzik, illetve bemutatják a nők és férfiak lehetőségeit, csélyeit a pályán.
- 2 Bővebben lásd Koncz Katalin (szerk.) *Nők és férfiak. Hiedelmek és tények.* Bp., Kosuth Könyvkiadó. 1985.
- 3 A külföldi szakirodalomban számos tanulmány foglalkozik ezzel a jelenséggel (pl.: Kirkland, Janice J. [1997]: *The missing women library directors: deprivation versus mentoring.* *College and Research Libraries*, 1997. 4. no. 376–384. p.); nálunk ez nem „téma”.
- 4 Nagyon tanulságos elgondolkodni azon is, hogy mennyire másféle konfliktusmegoldási módokat használ a két nem. A férfiak többnyire racionális alapon döntenek, a nőket pedig az érzelmeik vezérlik. Pszichológiai kísérlettel igazolták például, hogy a férfiak a „szabad-e lopni a beteg feleség életének megmentése érdekében?” erkölcsi dilemmát „ígen-nemmel” válaszolták meg, mivel az élet magasabb rendű a tulajdonnál. A nők viszont a „törődés etikáját” követve „nemmel” válaszoltak; úgy vélték, hogy a lopást büntetés követi, és ez elvonja a férjet a beteg feleség ápolásától – ezért a lopás elfogadhatatlan számukra.
Részletesebben lásd: Czachesz Erzsébet, Lesznyák Márta, Molnár Edit: *Lányok és nők a kötelező olvasmányokban, tankönyvekben.* *Educatio*, 1996. 3. 417–430. p.
- 5 Jó példák ennek bizonyítására a női vállalkozók. A róluk szóló szakirodalom kiemeli, hogy a női vállalkozások kevésbé koncentrálnak a növekedésre, anyagiakban mindig kevésbé sikeresek – és többségük egyéni, nem társas vállalkozás. Lásd még: Nagy Beáta: *Üzleti karrier és képzettség.* *Educatio*, 1996. 3. 390–403. p.
- 6 Pl.: Mikulás Gábor: *Meddig lehet túlélő a könyvtár?* *Könyvtári Figyelő*, 2000. 3. 392–398. p.
- 7 A könyvtárösszerepek átalakulásával részletesebben foglalkozom előző írásaimban. Pl.: Kozmáné Sike Emese: *Könyvtárosok a változás viharában.* *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2001. 6. 36–47. p.

Kozmáné Sike Emese

Mire jó a megyei sajtóbibliográfia?

Gondolatok
a szabolcs-szatmár-beregi összeállításról*

Nem is olyan régen, szinte napra pontosan másfél évvel ezelőtt az ország túlsó végén, Győrben ünnepeltük az ottani megyei sajtóbibliográfia megjelenését. Most pedig itt, Nyíregyházán köszönhetjük e műfaj legújabb – és szeretném rögtön előre bocsátani: meggyőző, kiváló – termékét, annak összeállítóját és kiadóját. Bátran mondhatom többes számban, mert ott is, itt is jelentékeny érdeklődés övezte a bemutatót; s ha jól körülnézek, látok néhány kollégát, kolleginát, akik mindkét helyen részesei voltunk, vagyunk az eredményekről, tanulságokról folytatott megbeszélésnek.

Talán elnézik nekem, ha egy röpké pillanatra visszatérek a győri programra. Akkor arra kértek meg, hogy a megyei sajtóbibliográfiáknak a magyar nemzeti bibliográfia rendszerében betöltött szerepéről beszéljek. Ezúttal egy másik irányból próbálok közelíteni a témához: helytörténeti kutatóként, ha úgy tetszik: helytörténész könyvtárosként szólnék néhány szót, előbb általában, aztán visszakanyarodva mai összegyövetelünk konkrét tárgyához.

Bármennyire csábít is a lehetőség, hogy a helytörténeti kutatás mibenlétéről, sajátosságairól, jelentőségéről elmélkedjem, a szűkre szabott keretek ezt nem engedik. Egy dologra azonban mindenképpen szeretnék utalni, nevezetesen arra, hogy a kiváló történészek munkássága és a több évszázados gyakorlat során mára kifejeződött felfogás szerint a helytörténet a történettudományi kutatás egyik vizsgálódási iránya, sajátos irány, amely a különféle források segítségével az adott hely múltját a maga tartalmi teljességében tanulmányozza, szinte mikroszkopikus részletességgel, mély analízisre törekedve, morzsánként összegyűjtött adatanyag alapján. S ezáltal hozzásegít az ország, a nemzet történetének jobb, alaposabb megismeréséhez, sőt áttételesen az egyetemes mozgástendenciák megértéséhez. Nem véletlen tehát, hogy a történeti kutatásban világszerte előtérbe került a lokális, helytörténeti irányultság. Ma már kevesen vitatják, hogy a lokális látószög – hogy Szűcs Jenő közismert kifejezését használjam – egyenértékű az egyetemes és az országos (vagy nemzeti) szemléletmóddal. Ahogy ezt Douch angol történész írta: „a helytörténet, a hazai történelem és a világtörténelem nélkülözhetetlen kiegészítői egymásnak.” A helytörténet is a társadalmi mozgás, az emberi tevékenység mindenoldalú megközelítésére, rekonstruálására törekszik, sőt újabban a természeti körülmények (a földrajzi környezet, az időjárás stb.) változásait is igyekszik

* Előadás a Nyíregyházán 2002. november 14-én rendezett Megyei sajtóbibliográfiák a XXI. század küszöbén, sajtóhungarikumok határainkon túl c. nemzetközi konferencián.

felderíteni. Vagyis tematikai gazdagság, változatosság jellemzi; talán a leghatékonyabb eszköze az ún. hétköznapi élet jelenségeinek feltérképezésére, számbavételére, történelmi elemzésére. Természetesen időben is totális, vagyis az adott hely múltjának teljes feltárására törekszik. Másként fogalmazva: a jelenig hatol, annak a könnyen belátható paradoxonnak a folyományaként, hogy ha valami megtörtént, azon nyomban múlttá, vagyis történelemmé vált, tehát az információk, a dokumentumok, az események, a tények megszületésük pillanatában a történelem, a helytörténet elemévé válnak, az információk, az őket hordozó dokumentumok pedig a történelmi kutatás forrásai lesznek.

Egyebek között ilyen dokumentumok a sajtótermékek is. Ma már közhely, hogy a polgári kor, másként: a polgárosodás korának kutatása elképzelhetetlen a korabeli időszak kiadványok tanulmányozása nélkül. Könyvtárosként is tanúsíthatom a történetbúvárok fokozott érdeklődését a hírlapok és más időszak nyomtatványok iránt. Mellőzve a sajtó tipológiai problémáit, feltétlenül szükséges leszögezni: most csak a nyomtatott sajtó produktumairól, azok forrásértékéről lesz szó. Mindazonáltal nem szabad elfeledkezni arról, hogy a helytörténelmi kutatás nem nélkülözheti az ún. elektronikus sajtó (a rádió, a televízió stb.) műsorainak figyelembe vételét, elemzését, mint ahogy az újabban kibontakozó digitális folyóiratok és hírlapok információanyagát sem. Mellesleg szólva a nyomtatott sajtó is rengeteg tipológiai kérdést vet fel. Nem időznék a periodicitás, a tematika, a műfaj és egyéb csoportosítás problémái mellett, viszont feltétlenül indokoltnak tartom az országos és a helyi sajtó fogalmának megkülönböztetését. Azonnal és határozottan állapítsuk meg: a helyi sajtó nem azonos a vidéki sajtóval. A jelző itt nem a megjelenés helyére, hanem a lokális kötődésre utal (hiszen vidéken is jelenhetnek és jelennek meg országosnak minősülő hírlapok, folyóiratok). Más kérdés, hogy országunk történelmi sorsának alakulása folytán a vidéken – azaz nem a fővárosban – kiadott lapok túlnyomó többsége tartalmát, olvasóközönségét, hirdetési bázisát stb. tekintve lokális érdekű. A helytörténelmi kutatás számára viszont éppen ezek a helyi jellegű orgánusok az igazán fontosak, hiszen a lokális információk zöme ezekben rejtőzik, található.

A helyi sajtó – maradjunk most már ennél a kategóriánál – a történetkutató számára rendkívül gazdag és változatos forrásanyagot kínál. Ennek egyik, alighanem legfontosabb oka abban kereshető, hogy a lapok és közleményeik döntő hányada az eseményekkel egyidejűleg keletkezett, tehát elsődleges forrásnak minősülnek. Különösen igaz ez a napi- és hetilapokra, összefoglaló néven: a hírlapokra, de bizonyos értelemben a havonta, kéthavonta, negyedévente napvilágot látó folyóiratok aktualitása is magától értetődő. A másik okról ritkábban beszélünk: a helytörténet komplex, átfogó kategória, figyelme az adott hely fejlődésének egészére kiterjed; márpedig a sajtó olyan forrás, amely a társadalmi élet szinte minden szektoráról szolgáltat adatokat, kétségtávol nem egyforma részletességgel.

Ha csak éppen belelapozunk a rég- vagy a közelmúlt, netán a jelen sajtótermékeibe, azonnal ráébredünk: teljesen téves az a hiedelem, hogy – mondjuk – a napi sajtó vagy az ún. kisvárosi, nagyközségi sajtó csak a politikai fejlemények kutatásához nyújt segítséget. Kétségtelen: az újkori politikai történet folyamatainak, eseményeinek, szereplőinek, intézményi-szervezeti kereteinek feltárásához felbecsülhetetlen értékű segítséget adnak az egykorú lapok. Gyakran a levéltári iratoknál is több vagy mélyebbre hatoló ismereteket hordoznak: pl. a helyi pártszervezetekről, politikai

körökről, a különféle összejövetelekről (gyűlésekről, tiltakozó akciókról vagy éppen rokonszenv-tüntetésekről stb.), a fontosabb nézetekről és azok változásairól, a jelesebb politikusok helyi pályájáról (vagy pályaszakaszáról), a nemzetközi vagy országos események helyi hatásáról. Ennél azonban lényegesen differenciáltabb, igen szerteágazó információanyagot kínálnak; most a teljesség igénye nélkül említenék meg néhány példát. A gazdaságtörténész számára szerfölött hasznos adatokat tartalmaznak a hitelintézetek részletes éves mérlegei, a piaci árak, a vállalati és termelészövetkezeti riportok. A közlekedéstörténet művelői sokat meríthetnek a hajdani gyorskocsi- és vasúti menetrendekből. Nemegyszer a korabeli lapokból derülnek ki a közművesítés és a telefonhálózat kiépülésének tényei. A mindenkori társadalmi folyamatok és anomáliák, az életmód és életvitel változásainak vizsgálatához szolgálnak adalékul a társasági hírek, a bűnesetekről írt beszámolók, továbbá az apróhirdetések. A színház-, a zene-, a művészet-, a közművelés-történet bűvárai számtalan hasznos adatra bukkannak a műsorközlésekben, a kritikákban, az interjúkban, a képi ábrázolásokban (metszetekben, fotóreprodukciókban), az irodalomtörténet pedig a recenziókat, a szépirodalmi szövegeket tekinti elsőrendű kútfőnek. Sok-sok adat található a helyi lapokban az iskolákról, az egyházakról és a minket legközelebből érdeklő könyvtárakról. Különleges forrásértékkel bírnak az egy-egy szűkebb területre szakosodott lapok: az üzemi és intézményi újságok, az iskolai és könyvtári híradók, az irodalmi folyóiratok, a hirdetési közlönyök – hogy megint csak néhány példát említsek. Szinte minden laptípus érdemi segédlete lehet az életrajzi mozzanatok hiteles számbavételének; magam legtöbbször a régi újságok adatgazdag gyászjelentéseit szoktam fellapozni. És természetesen a helyi lapok legfontosabb forrásai a sajtótörténetnek. Feltétlenül ki kell térni arra a közismert tényre, hogy az időszaki kiadványok nemcsak egyidejű, ún. szikronikus közleményeket tartalmaznak. Sűrűn előfordul, hogy visszatekintő, szaknyelven: diakronikus publikációk is megjelentek, megjelennek a hasábjaikon: leginkább történeti forrásszövegek (vagy ikonográfiai dokumentumok) vagy visszaemlékezések.

Bár most nem tisztem a helytörténetírás módszertani kérdéseinek taglalása, elkerülhetetlen, hogy legalább az utalás szintjén szóba ne hozzam a sajtótermékekkel, illetve közleményeikkel szembeni forráskritika szükségességét. Természetesen ez a követelmény – eltérő mértékben ugyan, de – minden történeti forrás esetén felvetődik, a lapok forgatása közben azonban sajátos szempontok érvényesítése is indokolt. Jó néhány kérdést feltehetünk magunknak. Például: a párthoz való tartozás mennyiben befolyásolta (befolyásolja) a cikkek hangvételét, szemléletét, az információk szelektálását, milyen eszmék, nézetek propagálását vállalták? A fejlcen olvasható és a programcikkekben hangoztatott „független” jelző valóban függetlenséget jelentett-e: mondjuk a kormányszubvenciót élvező kisvárosi lapoknál vagy a hirdetők gazdasági szorításában élő újságoknál? A kritikák mennyire elfogultak a barátok vagy éppen a személyes ellenfelek irányában? A hírközlés gyorsasága nem vezetett-e felületességhez? Netán: a tudósító tényleg ott volt a rendezvényen vagy csak az előzetes meghívó, illetve hallomás alapján tájékozódott? Egyáltalán: mit közölt egy-egy lap és miért, illetve mit nem közölt és miért nem? Mindezek és a még tovább sorjáztatható kérdések voltaképpen arra keresik a választ: mennyire megbízható a történész munkájához egy-egy lap vagy egy-egy közlemény.

Nem tartozik szorosan a tárgyhoz, de – remélem, elnézik nekem – én sem tudom megállni, hogy ne térjek ki az általam „bűvkör-effektus”-nak elnevezett

jelenségre. Könyvtárosként lépten-nyomon tapasztalom, és saját kutatói élményeim is megerősítik: a sajtótermékek bűvárlóját sokszor magával ragadja a szóban forgó újság vagy folyóirat rendkívüli változatossága, a hajdan volt idők varázsa. Vagyis szinte óhatatlan, hogy az ember bele-bele ne olvasson olyan rovatokba, közleményekbe, versekbe, elbeszélésekbe, meg ne nézzon olyan képeket, amelyek nem kapcsolódnak szorosan a tárgyához. Sokan leírták már: bármilyen élvezetes elfoglaltság is, ez bizony azzal a veszéllyel jár, hogy a helytörténész rengeteg időt veszíthet, esetleg – ha megrendelésre dolgozik – lekési a leadási határidőt. Tehát a sajtótermékek kutatása komoly önfegyelmet, ésszerű ütemtervet kíván.

Ha elfogadjuk azt a megállapítást – amelyet megkísérleltem kissé részletesebben, bár csak töredékesen és vázlatosan kifejtetni –, hogy a helyi időszaki kiadványok a polgárosodás korának, folyamatának tudományos feltárásában nélkülözhetetlen források, akkor ebből egyenesen következik: a helytörténész semmi mással nem pótolható segédeszköze a sajtóbibliográfia. A hazai könyvtárügy fejlődéstörténete, közelebről a helyismereti tevékenység múltja az akkori centralizált politikai irányítás és az élet szinte minden területén létrejött centrális, hierarchikus struktúrák következményeként úgy alakult, hogy az ötvenes évek közepétől a megyei könyvtárak feladata a megye területén megjelent nyomtatványok, köztük a lapok gyűjtése, hozzáférhetővé tétele. Tehát a megye bármely településén kiadott újságok és folyóiratok első számú lelőhelye a megyeszékhely könyvtára. A gyarapítás látszólag egyszerű, hiszen a sajtótermékek esetében csaknem kizárólag a topográfiai szempontot – a földrajzi kötődést – érvényesítjük. Igen ám, de a megyehatárok gyakori változása eleve gondokat okoz. Ráadásul a trianoni békeszerződés nyomán az országhatárok is módosultak, és a szerencsétlen döntés korábban szervesen összetartozó közigazgatási egységeket, gazdasági közösségeket osztott ketté, célszerűen kiépített közlekedési vonalakat tépett szét. Tehát a könyvtáraknak erre is figyelniük kell, vagyis a történetiség elvét kombinálni a geográfiai meghatározottsággal. Más természetű probléma, hogy a megyei könyvtárak többsége új keletű intézmény, ennél fogva csak a működésével egyidejűleg keletkezett kurrens sajtóanyag gyarapításában törekedhet teljességre; igaz, olykor a friss lapok beszerzése is komoly, néha leküzdhetetlen akadályokba ütközik. Sokkal nehezebb a dolgunk a korábban megjelent periodikumokkal, vagyis a visszamenőleges, retrospektív gyűjtéssel. A régi lapok eredeti évfolyamai, számai már alig lelhetők fel. Szerencsére a nemzeti könyvtár mikrofilmjezési programja sokat segített: a megyei, a városi, sőt – ha a pénzügyi feltételek adottak – a nagyközségi könyvtárak mikromásolatban közvetlenül olvashók, kutatóik rendelkezésére bocsáthatják a lokális periodikumokat. S az utóbbi időben még egy praktikus lehetőség adódott: a digitalizálás.

A helyben meglévő sajtótermékekről vagy mikrofilmjeikről (valamint digitalizált változataikról) a könyvtári katalógus nyújt tájékoztatást. S innen már csak egy lépés a sajtóbibliográfia, amely a más, netán határon túli gyűjteményekben őrzött helyi lapok adatait is közli. Tehát a kutató számára felvilágosítást ad arról: az adott helyen (megyében, városban, községben, tájegységben belül) mikor és milyen újságok, folyóiratok és alkalmi időszaki kiadványok láttak napvilágot, kik voltak a szerkesztők, kiadók és így tovább... S mivel az országos sajtóbibliográfia folyama szakadozott és erősen hiányos, a helyi címjegyzékek nemcsak a lokális tájékozódást könnyítik meg, hanem hézagpótló szerepet töltenek be a magyar nemzeti bibliog-

ráfia rendszerében, beleértve a trianoni trauma óta külföldnek minősülő területek hungarikumainak feltárását is. Már több évtizeddel ezelőtt felvetődött ez az igény, és az ötvenes évek közepén számos helyen hozzáfogtak a sajtóbibliográfiák anyagának összegyűjtéséhez, megszerkesztéséhez és közreadásához. Az imént említett könyvtártörténeti fejlemény következtében elsősorban a megyei könyvtárak vállalkoztak – többnyire és racionálisan saját állományukra alapozva – sajtóbibliográfiák összeállítására és közzétételére. Noha már tavaly, a győri összeállítás bemutatásakor deklarálták, deklaráltuk, hogy több évtizedes erőfeszítés eredményeként a megyei sajtóbibliográfiák sorozata befejeződött, igazából csak ma, a szabolcs-szatmár-beregi jegyzék új, tetemesen bővített és az előzőnél összehasonlíthatatlanul több információt tartalmazó kiadásával történt meg ez.

László Gézané Szarka Ágota mintaszerű bibliográfiával ajándékozta meg a helytörténészeket. Szorgalma, kitartása és az ügy iránti alázata elismerésre méltó. Példás az a fegyelem is, amellyel hasznosította a hasonló kiadványok gyakorlati eredményeit, tanulságait. Munkájára büszke lehet ő is és munkahelye, a Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár is. A vaskos kötet értékei – úgy vélem – a lektort, a napokban elhunyt Kertész Gyulát is dicsérik. Biztos vagyok benne, hogy nem tévedek, ha megkockázatom az állítást: az ő hozzáértése, lelkiismeretessége, tanári mentalitása nagyban hozzájárult a bibliográfia készítése során felvetődött kérdések tisztázásához, a lehető legjobb megoldások kimunkálásához. Szomorú tény, hogy ezt kell mondanom, de okvetlenül mondanom kell: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye sajtóbibliográfiája immár örökre emlékeztetni fog szeretett és nagyra becsült kollégánk sikeres pályájára, kivételes egyéniségére. Olyan lesz, mint egy nem hervadó csokor a sírján.

Mit találhat a helytörténeti kutató ebben a kiadványban? Profán módon azt válaszolhatnám: sok mindent. S így is van: közel ezer cím, több ezer név, rengeteg adat, ötféle mutató, jó néhány ízelítőnek szánt illusztráció között barangolhatunk a mintegy ötszáz oldalon. Korán tisztázódik, hogy a használó a hagyományosan értelmezett időszaki kiadványok leírásaira számíthat, a mai nomenklatúra szerint idesorolandó évkönyvek, kalendáriumok, iskolai értesítők és hasonlók kívül maradtak – szerintem helyesen – a gyűjtőkörön. Már a zárójelbe tett alcíméből és még inkább a bevezetőből kiderül, hogy a bibliográfus az ún. történeti megyék periodikumait is feltérképezte, azaz kitekintést ad az elcsatolt ungi, ugoesai és beregi vidékekre is, egyebek között számos, alighanem teljesen elfeledett ruszin lapot regisztrált; mindezzel számottevően előmozdítja a hungarikumok minél teljesebb számbavételének tervét. A helytörténészt – gondolom – mindenekelőtt az érdekli, mely településeken jelentek meg sajtótermékek: erről a földrajzi mutató tájékoztat. Ha egy részterület a kutatás tárgya, akkor a tárgyszómutató igazít el. A kronológiai megközelítésben a hajdú-bihari sajtóbibliográfiánál jól bevált módszert követő időrendi táblázat segít. Ha azt akarjuk megtudni, hogy egyik vagy másik személy közreműködött-e valamely lap (vagy lapok) indításában, szerkesztésében, illetve írt-e bele cikket, akkor a névmutatóhoz fordulhatunk. A kiadóról és a nyomdáról szintén készült index. A címek pedig betűrendben sorakoznak egymás után, vagyis a szerkesztő az egyetlen helyes elrendezési metódust választotta.

A keresett vagy a minket közelebből érdeklő lap tehát igen könnyen megtalálható. S amikor odalapozunk, az információk sokasága tárul elénk. Világos, áttekinthető tördelésben tizenhat adatcsoportra tagolódik egy-egy bibliográfiai

leírás. A tájékozódáshoz, azonosításhoz elengedhetetlenül szükséges szokványos, egyébként nagyon precíz tényközlésen túl – cím, címváltozatok, alcím, megjelenési hely, indulás és megszűnés dátuma, periodicitás, szerkesztők, kiadó és tulajdonos, nyomda, méret, melléklapok és mellékletek, előzmény és folyomány, történeti feldolgozások és repertórium – más, kitűnően hasznosítható adatok is bekerültek a jegyzékbe. Három elem külön is kiemelendő. Az összeállító aprólékos gonddal frogatta össze az egyes periodikumok munkatársainak nevét, itt-ott szinte féloldalnyira terjedő vagy még hosszabb lista keletkezett. Rendkívül fontosnak tartom a lapok leőhelyének feltűntetését, nemegyszer lapszámig lemenően. Fontosnak, mert a helytörténész munkáját nagy mértékben megkönnyíti, ha megfelelő felvilágosítást kaphat arról, hogy a keresett laphoz hol juthat hozzá akár eredetiben, akár mikro- vagy digitalizált másolatban. Noha nyilván nem teljes a kör, ám így is negyven közgyűjteményre utal, köztük határon túli intézményekre is. Mindenképpen egyet kell érteni azzal az elhatározással, hogy a bibliográfia felöleli azokat a lapokat is, amelyek nem maradtak meg vagy ismeretlen helyen rejtőznek; tulajdonképpen így teljes a kép. A harmadik rovat már első látásra megnyerte a tetszésemet, mondhatni rögtön megkedveltem. A megjegyzésekről van szó, amelyek – véleményem szerint – leginkább bizonyítják, Lászlóné Ágota mennyire elmélyülten dolgozott, milyen körültekintően tájékozódott. Ezek az észrevételek temérdek sajtótörténeti, továbbá köz- és művelődéstörténeti információt hoznak tudomásunkra. Itt van például az időrendben első, de mára már elkallódott periodikum, a Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap. Kéthárom mondat markánsan villantja fel a reformkor utolsó éveit sajtóviszonyainak bonyolultságát: állítólag engedély nélkül indították, ami ellenkezett a királyi rendeletekkel, de a reformellenzék nyilvánosságigényével pontosan összefért; a kiadó aztán igyekezett elkerülni a bizonyára szigorú kassai cenzort, ezért inkább Ungvárra vitte előzetes ellenőrzésre, vállalva az ezzel járó költségeket és a Helytartótanács dorgálását.

A méreteinél és színvonalánál fogva egyaránt impozáns nyíregyházi címjegyzék 952 tételből áll. Mint szó esett róla: olyan időszak kiadványok is szerepelnek benne, amelyek egykori létéről csak az irodalomból szerezhetünk tudomást. Bizonyára még ennél is több sajtótermék látott napvilágot a jelzett földrajzi régióban, tehát olyan újságok vagy folyóiratok is, amelyekről még utalásokból sem értesülhettünk eddig. Mind a könyvtárosok, mind a helytörténeti kutatók számára nagy öröm lenne, ha a megyei sajtóbibliográfia ösztönzésül szolgálna a még lappangó periodikumok felderítéséhez. Reménykedjünk, hogy a közeljövőben valóban előkerül néhány lap. Alighanem ez lenne az egyik legnagyobb elismerés a könyvtárnak, az összeállítónak. Úgy legyen!

Bényei Miklós

Az információs társadalom „szentháromsága” az iskolai könyvtárban

*„Az acél és szikla
jövőd nem biztosítja:
előbb elporlanak,
mint könyvben bölcs szavak.”*

(Friedrich von Logau –
1604–1655)

Ma olyan világban élünk, amelyben hihetetlen módon felgyorsult az ismeretek változásának, bővülésének a ritmusa. Az ember élete során készítetve, ösztönözve, de gyakran kényszerítve is van, hogy már meglévő ismereteit felfrissítse, és újabakkal ki is egészítse őket.

Ahhoz, hogy tájékozott és művelt egyénekké váljanak tanulóink, nagyon sok ismeretre van szükségük. Az egész életen át tartó tanulás, önképzés szempontjából tehát nagy jelentősége van a gyermek- és ifjúkorban megszilárduló érdeklődésnek, kutatószellemnek.

Iskolai könyvtár vagyunk – intézményünk a Kossuth Zsuzsanna Műszaki Szakiskola (Hódmezővásárhely, Bajcsy-Zs. u. 7–9. 6800) –, de pár éve már „közkönyvtárként” is működünk, mert lehetőséget adunk a város összes középiskolás tanulójának, hogy könyvtárunkban tanulja és gyakorolja az információkeresést, a könyvtári bújárkodást. Ezt azért tesszük, mert a városi kézikönyv-használati vetélkedő szervezésével szeretnénk átjárhatóvá és szorosabbá tenni a város középiskolái között a kapcsolattartást a tanulók érdekében. Arra törekszünk, hogy megtanítsuk a tanulóknak az információszerzés módjait, lehetőségeit a kézikönyvek és az internet használatával, hogy minél több jártasságot szerezzenek.

Tanulóinknak meg kell tanulniuk a könyvtári közegben való tájékozódást, mozgást. Így képzeljük el jövőnket az iskola életében.

Az összefogásban, az együttműködésben az a jó, hogy könyvtári állományunkat még jobban ki tudjuk használni, a város középiskolás tanulóinak pedig ezáltal sok szép és értékes könyvvel ismerkednek meg, kigyűjtik a hasznos információkat, kiemelik a lényegyet, megismerkednek az internet keresőrendszerével, és később már önállóan is képesek lesznek az információszerzésre.

Néhány éve a rendezvények új és hatékony módját próbáltuk ki. A rendezvények, vetélkedők szervezésével a tudásalapú társadalomban szükséges információszerzéshez nyújtunk segítséget; ahhoz, hogy az iskolánkból és a város többi középiskolájából kikerülő, majd továbbtanuló diákoknak ne legyenek nehézségeik a felsőfokú intézményekben.

Városi szintű kézikönyv-használati vetélkedőt először az 1999/2000-es tanév II. félévében indítottunk, majd a gyorsan kedveltté vált rendezvényt a város összes középiskolás tanulója is kiterjesztettük.

A kérdések összeállításakor azt tartjuk szem előtt, hogy a diákok olyan kérdésekre keressék a válaszokat, amelyek a tudományok, a kultúra széles körét érintik, nagy mértékben kapcsolódnak az iskolai tananyaghoz, és napjainkban is aktuálisak. A több rétegű kérdéssorral az a célunk, hogy minél több kézikönyvbe, ismeretárba kapjanak betekintést, és az egymáshoz kapcsolódó ismeretekkel gyarapítsák tudásukat, szélesítsék látókörüket.

A korábbi kérdésekhez kapcsolódó feladatokat állítottunk össze a 2001/2002-es tanév második félévében is (lásd alább). A vetélkedőre egyénileg lehet jelentkezni a könyvtárban. A feladat az általános kérdéseket tartalmazó (13+1-es) tesztlapok megválaszolása. Ezek megoldásához a könyvtárban meglévő kézikönyveket (lexikon, szótár, enciklopédia stb.) használhatják a benevezett diákok, és sokan a számítógép segítségével (internet – keresőrendszerek) is igénybe vehetik, hogy minél több plusz pontot szerezzenek maguknak. A tanulók szabadidejükben bármikor betérhetnek a könyvtárba, és folyamatosan oldhatják meg a feladatokat. Amikor összeállnak a válaszok, átgondoltan, szépen kidolgozzák, képanyaggal is színesítik munkájukat. Nyugtató zenekíséret mellett, jó hangulatban mélyedhetnek el a könyvek, a tudományok birodalmában.

VÁROSI KÉZIKÖNYV-HASZNÁLATI VETÉLKEDŐ KÉRDÉSEI 2001/2002 tanév II. félév

Melyik lexikonban, szótárban, enciklopédiában és egyéb segédkönyvben, illetve internetes oldalon találod meg az alábbi kérdésekre a választ?

1. Mit tudsz a Föld legszebb palotájáról, az Indiában álló *Tadzs Mahal*ról? Milyen anyagból és hány évig épült a palota? Írd le építésének történetét! Miért építették?
2. Milyen céllal és mikor épültek a *piramisok*? Hogyan zajlott az építésük? A három gízai piramis az ókori egyiptomi építészet legismertebb és legimpozánsabb alkotása. Melyek ezek? Mit jelképeztek?
3. Mi az *esőerdő*? Milyen trópusi esőerdőket ismersz? Melyik szinten él a legtöbb állat? Írj néhány közmondást az *eső* szóval, add meg a jelentését is! Mit tudsz a *savas esőről*?
4. Ki volt Prométheusz? Mi a nevének a jelentése? Mit tett az emberekért? Mi lett a jutalma? Kik dolgozták fel a zenében, a festészetben és az irodalomban a „Prométheusz-mítoszt?”

5. Mióta létezik a *Nap*? Milyen távol van tőlünk és mekkora? Miért világít? Miért látjuk reggel és este vörösnek? Miért kel fel és nyugszik le a *Nap*? Mi a napforduló? Írj néhány szót a *Nap* szóval!
6. Röviden jellemezd *Egerszegi Krisztina* pályafutását! A világ legjobb magyar úszónője 1992-ben hol és milyen eredményeket ért el? Mi volt a beceneve? Sportoló múltjáért milyen kitüntető címeket kapott?
7. Minek a rövidítése az *AIDS*? Mit tudsz róla? Hogyan terjed és mivel előzhető meg? Mi a jelentése a *vírus* szónak? Mi jellemző a vírusos fertőző betegségekre?
8. Mi jellemző a teknősökre: Hol élnek? Van-e foguk? Honnan tudhatjuk meg a teknősök korát? Hány jelentését ismered a *teknő* szónak? Hogyan kelnek ki a *levesteknős* utódai?
9. Ki volt II. Rákóczi Ferenc? Mikor és hol választották meg Erdély fejedelmévé? Hány nyelven beszélt és írt a nagyfejedelem? Hol élt száműzetésben, és ki volt a leghűségesebb híve, aki leveleskönyvében leírja az emigráció mindennapjait? Mit tudsz a *Rákóczi-szabadságharc*ról? Miért folyt a küzdelem?
10. Mikor volt a mozi születésének pillanata? Kik voltak az úttörők? Hol található a világ filmiparának központja? Melyek a legfontosabb filmdíjak? Mióta léteznek? Készítsd el kedvenc színészed/színésznőd *filmográfia*ját!
11. Mit tudsz Munkácsy Mihály gyermekkoráról? Hogy hívták eredeti nevén? Mi volt az első maradandó műve, és mi volt az első világhírű festménye? Milyen díjjal tüntették ki? Ki volt a legjobb barátja?
12. Mi az időjárás, s mi irányítja az időjárási rendszereket? Sorold fel a legfontosabb időjárási elemeket! Kire mondjuk: *Olyan mint az (áprilisi) időjárás*? Ki és hol építette a világ első *meteorológiai állomás*át? Mi volt a „neve”?
13. Ki az a híres magyar író, aki 50 éve halt meg New York-ban, 1927-ben megkapta a francia Becsületrendet, és fogadta az amerikai elnök is; s *Játék a kastélyban* című darabja 326-szor ment a Broadway-n? Ismertesd legfontosabb műveinek címét és rövid életrajzát is! Hogyan hangzik ironikus ars poeticája?
- +1. Értelmezd a *párt* szót! Milyen politikai rendszerek vannak a kormányzó pártok száma szerint? 1988-tól jellemezd röviden a magyar politikai viszonyokat! Sorold fel a legfontosabb *parlament*i *pártokat* napjainkban!

Felhívtuk a tanulók figyelmét arra, hogy az információkeresés során próbálják a sorok közül a lényeges dolgokat kiemelni, és minél több kézikönyvben, szakönyvben megtalálni a keresett információt. Lehetőséget adtunk nekik, hogy a vetélkedő munkáit – az anyaggyűjtés után – szövegszerkesztőbe tegyék. Módjukban állt az internetről képeket, szövegeket áttenni munkájukba, szkennelt képeket is beilleszthettek a szövegbe, de fénymásoltuk is az általuk kért képeket, egyes ábrákat, kisebb szövegeket. Tehát megpróbáltuk megtanítani a tanulókat a kor

követelményeinek megfelelő, szép és színvonalas munkák készítésére. Volt olyan diákunk is, aki otthon CD-re másolta a vetélkedő anyagát, majd a könyvtárunkban áttette Power Point-bemutatóba, és az eredményhirdetés alkalmával kivetített belőle 40 kockát.

Amennyiben a tanulók nem értek rá a mi könyvtárunkban összeállítani a pályamunkákat, úgy a saját iskolájukban is megtehették ezt a számítógépeken, majd floppy-n hozták el a kész anyagot, és itt, a könyvtárunkban kinyomtathatták.

Mindenki, aki elkészítette a vetélkedő anyagát, magyarból kapott egy ötöst, ezen kívül az igen színvonalas és igényesen összeállított dolgozatokat még külön is díjaztuk.

Valamennyi résztvevőnk emléklapot kapott, a díjazottak pedig könyvtartalványokkal és tárgyjutalmakkal térhettek haza támogatóink jóvoltából.

Támogatóink, szponzoraink szívesen adták az értékes ajándéktárgyakat a nemes cél érdekében.

Örülünk, hogy egyre többen tértek vissza azok közül, akik már korábban is részt vettek ezeken a vetélkedőkön, tehát úgy érezzük, hogy a tanulók megszerették és igénylik ezeket a vetélkedőket, valamint hogy jól érzik magukat a mi könyvtári környezetünkben. Más iskoláktól kissé távol esik a könyvtárunk, mégis szívesen jönnek ide a város középiskoláiból a tanulók, mert szeretik ezt a módját az információszerezésnek.

A mai tudás alapú társadalmunkban egyre fontosabb szerepet tölt be a könyv és a könyvtár. Az itt megszerzett ismeret és gyakorlat képessé teszi a tanulókat arra, hogy valamennyi tantárgy tanulásánál ezeket felhasználva eredményesebb, sikerebb, műveltebb emberré váljanak.

A könyvekben rejlő tudásanyag és az internet információbősége persze mit sem ér a felhasználó személye nélkül. A mi szerepünk abban áll, hogy megtanítsuk tanulóinkat a gyors, de rendszerező információszerezésre. Az információszerezés tulajdonképpen azonos a szükséges információhordozók (kézikönyv, szakkönyv, számítógépes keresőrendszer stb.) megtalálásával. Tudnunk kell, hogy mihez nyúlunk. A bőség zavara azonban ellustíthatja fiataljainkat. De elég-e egy címszó és a komputer, ha valamire kíváncsiak vagyunk? Természetesen nem; ezért is viseli kezdeményezésünk a kézikönyv-használati vetélkedő címet. A könyvekben tudás rejlik, s lehet hogy van nála gyorsabb információhordozó – de mi Umberto Eco nézetét valljuk, miszerint: „Mindenkit meg kell tanítani arra, hogy miként válassza ki a számára szükséges információkat, miközben ezzel egyidejűleg életben tartja a könyvet, az emberi fejlődésnek ezt a nélkülözhetetlen eszközét is.” „A kocka el van vetve...” – vetélkedőnk folytatjuk.

Nagyné Félix Anna–Kovács Bettina

Betekintés a Miskolci Egyetem Könyvtárának raktározási rendszerébe (a történeti visszatekintés és a fejlesztés tükrében)

E rövid betekintő az Egyetemi Könyvtár, Levéltár, Múzeum raktározási rendszerébe nemcsak időszerűnek, de szükségszerűnek is tűnik. A jelen állapot rögzítése mellett ugyanis megállapíthatjuk:

- az intézménynek a raktározásra kialakított terei mára már teljesen megteltek – az utolsó folyóméterek feltöltése történik;
- az Egyetem, illetve a Könyvtár fejlesztése kapcsán felmerült egy új raktárépület építésének szükségessége, a legfrissebb elképzelések pedig egy új könyvtár építését célozzák meg.

A Központi Könyvtár, Levéltár, Múzeum

Az 1949. évi 23. törvény rendelkezett arról, hogy Miskolcon „Nehézipari Műszaki Egyetem” elnevezéssel új felsőoktatási intézményt kell létesíteni. Az Egyetem alapító okirata három fakultásról rendelkezett: Bányamérnöki, Kohómérnöki és Gépészmérnöki Karról. A karok telepítése úgy ment végbe, hogy Sopronból Miskolcra rendelték a bányamérnöki és a kohómérnöki tanszéket, miskolci szervezésben pedig megindult a gépészmérnökképzés. A két ősi karnak Miskolcra telepítéséről a törvény szó szerint nem intézkedett ugyan, de a dolgok tényszerűen így alakultak.

A könyvtárat okiratilag nem alapították meg Miskolcon, és a selmecbányai, illetve soproni könyvtári előélet folytatását sem mondták ki hivatalos formában. Az 1949-ben Miskolcon megkezdett könyvtári élet azonban mégis a megelőző időszak folytatásának tekinthető. A folyamatosság azért számítható így, mert egyfelől az itt létesített tanszékek már 1949-ben megkezdték a könyvbeszerzést, másfelől a Sopronból fokozatosan áttelepülő tanszékek hozták magukkal addig létrehozott gyűjteményeiket. Jóval később a központi könyvtár állományának jelentős része is Miskolcra került, a tanszéki könyvanyaggal együtt közelítően 100 ezer kötet. (Közte a Selmeci Műemlékkönyvtár 30 205 kötetet kitevő állománya.) A jogfolytonosságot tehát igazolja a selmecbányai és soproni eredetű irodalmi anyag és természetesen az a tény, hogy Miskolcon igen hamar elkezdődött a könyvtár megszervezése.

- Az első tíz év (1949-től 1959-ig) a könyvtárrá szerveződés évtizede volt.

- A második tíz esztendő (1959-től 1969-ig) a felkészülés, a tudományos könyvtárrá szerveződés időszaka.
- A harmadik, az 1969-től a máig terjedő időszak legfőbb jellemzője pedig az, hogy európai rangú intézménnyé vált a könyvtár külsőségeiben és munkája tartalmában egyaránt.

A Miskolci Egyetem (1990. július 1-jéig Nehézipari Műszaki Egyetem) Központi Könyvtára hazánk nagy felsőoktatási könyvtárai közé tartozik. *Országos hatókörű, nyilvános tudományos szakkönyvtár* (elsősorban a *bányászati és kohászati tudományok területén*), a régió (BAZ, Heves, Nógrád megye) *legnagyobb műszaki szakkönyvtára*. Feladata: szakirodalmi információhordozók gyűjtése és rendelkezésre bocsátása az egyetemen folyó oktatás és kutatás igényeinek megfelelően.

Egyetemünknek egyébként 122 intézménnyel van kapcsolata. Ebből 44 a belföldi és 78 a külföldi. A tőlük kapott évi kb. 360-féle dokumentumból 203 a folyóirat, illetve az időszak kiadvány és mintegy 150-160 db a könyv. Ennek közel 80%-a a Központi Könyvtár állományát gazdagítja, a többi karokon, tanszékeken kerül elhelyezésre. Mi mintegy 560 db csereanyagot küldünk szét évente.

Az intézmény történeti gyűjteményei közül elsőként a *múzeumot* említhetjük, amely 1985. július 1-jétől nyilvános múzeumként működik. Az egyetem 250 éves történetét bemutató állandó kiállítás 1984 szeptemberében nyílt meg. A kiállítás anyagai között az egyetemi kiadványok, egyetemi oktatók és kutatók által írt könyvek, jegyzetek, egyetemi, bányászati és kohászati érem- és plakettgyűjtemény (400 db) mellett ugyanúgy megtalálhatjuk az ifjúsági élet tárgyait (egyenruhákat, kupákat, valétaszalagokat, képeslapokat, emlékkönyveket), az egyetem működésével kapcsolatos tárgyi emlékeket (oklevelek, leckekönyvek, kéziratok, műszaki rajzok stb.), mint a neves professzorok személyi okmányait, kitüntetéseit, fényképeit, festményeit. Az anyag többsége – természetesen – jól védett raktárban van elhelyezve.

A *Selmeci Műemlékkönyvtár* egyetemünk őseinek, a selmeci Bányászati és Erdészeti Akadémiának (Főiskolának) szinte hiánytalanul megmaradt könyvtári állományát tartalmazza az 1735 és 1918 közötti időszakból. A mintegy 45 ezres állomány háromnegyed része könyvtárunkban, egynegyed része pedig a másik utódintézmény, a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem könyvtárában található. A Selmeci Műemlékkönyvtár – hazánk legelső és egyetlen, épségben fennmaradt műszaki szakkönyvtára – muzeális védettséget élvez. Ez a fokozott védelem és gondoskodás nyilvánult meg az egyetemi könyvtár új épületének tervezésénél és építésénél is (1969): korszerű állományvédelmi elveknek megfelelő, különálló múzeumtermet alakítottak ki a gyűjtemény részére. Ebben a 132 négyzetméter alapterületű, külső behatásoktól elszigetelt légkondicionált teremben tekinthető meg a gyűjtemény közel *hét és félezer egysége olyan szisztematikus fölállításban, ahogyan az a selmeci akadémián volt 1862-ben*. Az állomány további része (kb. 26 ezer kötet) a raktárpépület elkülönített szintjén található.

A könyvtár egyidős főntartó intézményével. A bányaiskola alapításáról rendelkező bécsi kamarai leirat (1735) megjelöli azokat a fontosabb bányászati–kohászati szakkönyveket is, amelyeket az iskola részére be kell szerezni. (Ezek az első könyvek a kiállítási tárlóban megtekinthetők.)

A könyvtár szervezeti keretein belül működik az egyetem *levéltára* (alapítva 1982-ben), amely az intézmény két és fél évszázados történeti értékű irat- és kézira-

tos anyagait gyűjti. Az állományon belül jól elhatárolható három korszak iratanyagainak találjuk: a selmeci, a soproni és a miskolci korszak anyagait. Jelen pillanatban az összállomány mintegy 430 folyómétert tesz ki, amely teljes egészében kimeríti a levéltár tárolókapacitását. Éves iratgyarapodása egyébként 10–15 fm.

Európai Dokumentációs Központ (EDC) a Könyvtárban

1999 novemberétől könyvtárunk az Európai Bizottság Oktatási és Kulturális Főigazgatóságának engedélyével jogot nyert önálló **Európai Dokumentációs Központ (EDC)** megnyitására. A *Dokumentációs Központ a Központi Könyvtár épületében kapott elhelyezést.*

A szervezet segítségével intézményünk folyamatosan érkezteti a különböző nyelven megjelent *publikációkat*. Minden olyan kiadvány könyvtárunk rendelkezésére áll, melyet az *Európai Unió intézményei jelentetnek meg*, pl. rendeletek, statisztikák, gazdasági és politikai tanulmányok, elemzések stb.

Ezek a kiadványok részletes betekintést engednek az Európai Unió belső életébe, megismerhetjük különböző szervezeteit és azok feladatait, a tagorságokról és a csatlakozásra váró országokról készült jelentéseket, statisztikákat és összefoglalókat.

Az *állomány* jelentős része *angol nyelven* megjelent kiadványokat tartalmaz, de a publikációk között megtalálhatóak a könyvtár által beszerzett *magyar nyelvű* ismertető és egyéb, az Európai Unióval kapcsolatos kiadványok. Jelenleg intézményünkbe 86-féle folyóirat (csak helyben lehet használni) és kb. 700-750 (nagy-részt könyv) egyéb dokumentum érkezik.

1. táblázat

Az Egyetemi Könyvtár, Levéltár, Múzeum 2002 végére várható éves gyarapodása

	Dokumentum				
	Könyv (db)	CD/AV (db)	Könyv+ CD/AV (db)	Folyóirat (félétség)	Igénybe vett összes folyóméter*
Központi könyvtár	8 000	300	8 300	650	450
Tanszéki, kari könyvtárak	7 000	100	7 100	550	350
Összesen	15 000	400	15 400	1200	800

* Levéltár (15 fm) is!

A raktározási rend

A Miskolci Egyetem Központi Könyvtárában a **folyószámos** (zárt soros) **raktározási rend** (*numerus currens*) érvényesül. A beérkezett dokumentum a leltárba vétel után a típusának megfelelően kap egy (megkülönböztető) *betűjelet* és azon

belül a beérkezés sorrendjének megfelelő számot (pl. A 12.324). Az áttekinthetőség érdekében – természetesen – szükség volt (van) a típus (és azon belül a könyveknél a nagyság) szerinti megosztásra.

A könyvek **A, C, D, E**, a jegyzetek **0**, a „selmeczi anyag” **S**, a folyóiratok **F**, illetve a napilapok **Fn** betűjelet, folyóirat-melléletek (**CD, av-anyag!**) a folyóirat raktári jelét (illetve számát) kapják; az „önálló” elektronikus adathordozók betűjele **N** (*nem hagyományos adathordozó!*), az európai uniós anyagoké mindkét esetben **Eu**!

(A régebbi állományban léteztek még pl. sima számos, **S** betűs, **Bi** (bányász ideológia), **Bj** (bányász jegyzet) stb. raktári jelzetek, de ezek az utóbbi években a gépi adatbázis építése során „beolvasztásra” kerültek a fenti jelű csoportokba – csökkentve ezzel is a „sokféleséget”, egyszerűbbé és átláthatóbbá téve az állományt.)

A raktározás (tárolás) terei

Az állomány nagy része a zárt raktárrészben található, de a szabadpolcos állomány is jelentős. A Könyvtár összapterülete 7610 m², amelyből maga az olvasóterem 2702 m²-t tesz ki. Itt mintegy 460 fő foglalhat helyet egyidejűleg. A raktár tárolási kapacitását megépítéskor 15 120 polcfolyóméterre méretezték. Így kb. 600 000 kötet tárolására van lehetőség.

A zárt, 6 szintes raktárépület egy nyaktaggal kapcsolódik a kétszintes könyvtárépülethez a (kiszolgáló–kölcsonzó egységhez). Az egyes szinteket – külön-külön lezárható – lépcsőkön és (súlyosabb dokumentumok szállítására valamint a kiszolgálás gyorsabbá tétele érdekében az 5. szintig) személy- és 2 teherszállító kislift segítségével lehet megközelíteni. (Az utolsó – a 6. – szintről a liftépítők valamilyen oknál fogva, „megfeledeztek”!).

A földszint (elosztó raktár) a feldolgozatlan anyagok tároló helye. A szint másik felét teljes egészében a levéltári anyag foglalja el.

A földszinttől a 6. szintig az alábbi gyűjtemények találhatók a mintegy 11 000 fm-en (több mint 300 ezer db könyv és kb. 4 ezer féle folyóirat): a teljes 0-ás, A-s, C-s, D-s, E-s, az elektronikus (CD/av) állomány, a folyóiratok és napilapok, disszertációk, szabványok, szabadalmi leírások, valamint Heckenast Gusztáv történelmi szakkönyvtára, amelyet 2000-ben adományozott a Miskolci Egyetemnek. Továbbá: a csereként küldendő anyagok, illetve a tanszéki, kari könyvtárak tárolásra átadott állományegységei; a Selmeci gyűjtemény, az ún. Különgyűjtemény (az egyetem, illetve az egyetemhez kötődő alkotók kiadványai), valamint az aukciókon szerzett értékes, első kiadású (archivált) anyag. (Ez utóbbi különösen védett állomány!)

A szabadpolcos részen két jól elkülönített állományegység is található (közel 2000 fm-en majd 100 ezer db könyv és kb. 400-féle folyóirat).

Az egyik a helyben használható állomány, ahol a két olvasótermi (könyv és folyóirat) rész mellett a kézikönyvtár is megtalálható, valamint a legkeresettebb folyóiratok utolsó 10 évfolyamának bekötött számai. Az olvasóteremben az egyes szaktudományok (szakágak) alapvető kézikönyvei, jegyzetei szakcsoportba rendezve kerülnek a polcokra. (Pl. G 1 – Ábrázoló geometria, H 31 – Népművészet, Kg 6 – Marketing stb.) A folyóirat-olvasóban úgyszintén a szakcsoportos rendezési elv érvényesül (pl. Bányászat, Jogtudomány stb.) Az itt lévő napilapok, illetve folyóiratok számai (folyó év!) egyébként szabadon használhatók.

A másik a *kölcsönözhető állományrész*, ahol három nagyobb egység kapott helyet: a Cutter-szám alapján rendezett *szépirodalom*, a szakcsoportos beosztású *tankönyvek* és a nyelvek szerint csoportosított *nyelvkönyvek, szótárak*.

Mindezek mellett nem feledkezhetünk meg – természetesen – azokról a *munkaszobákban tárolt anyagokról* (dokumentumokról) sem, amelyeket az intézmény dolgozói munkájuk végzéséhez használnak.

Külön szólnunk kell a *tanszéki (kari) könyvtárakról*, hiszen ezek gondozása, módszertani segítése szintén a központi könyvtár feladata. A 86 kari, tanszéki könyvtár közel 300 ezres könyvállománnyal rendelkezik, folyóirat-állománya kb. 5 ezer féleség. A leltározás minden esetben központilag történik. A tanszékre kerülő anyagok raktári számot nem kapnak, ugyanakkor a gyűjteményazonosító (Tsz – tanszék) mellé megkapják az adott tanszék rövid azonosító jelét (pl. B 1 – Eljárástechnikai Tsz., Bt 4 – Filozófia Tsz. stb.),

A központi könyvtár és a tanszéki könyvtárak között a dokumentumok „oda-vissza áramlása” folyamatos, így a központi könyvtárból nemcsak átkerülnek anyagok a tanszékekre, hanem azokról vissza is kerülnek. A visszakerülő dokumentumok minden esetben raktári számmal ellátva „beolvasztásra” kerülnek a központi könyvtár állományába. Ha az egyes kari, illetve tanszéki könyvtárak tárolási gondokkal küszködnek, akkor – szükségszerűen – ők is a központi könyvtár „tárolóhelyeit” veszik igénybe.

2. táblázat

A könyvtár állománya
(a tanszéki könyvtárakkal együtt)

	Dokumentum				
	Könyv (db)	CD/AV (db)	Könyv+ CD/AV (db)	Folyóirat (féleség)	Igénybe vett összes folyóméter*
Központi könyvtár	400 000	2000	402 000	4000	13 000
Tanszéki, kari könyvtárak	300 000	500	300 500	5000	10 500
Összesen	700 000	2500	702 500	9000	23 500

* Levéltár (430 fm) is!

A Miskolci Egyetem fejlesztési terveiről

A Miskolci Egyetem Beruházási Tervét az *Oktatási Minisztérium* által létrehozott bírálóbizottság 1999-ben elfogadta, és a Beruházási Tervben foglalt feladatok megvalósítására 2000. március 2-án megkötött szerződésben *26 millió dollár (6,76 milliárd forint) összeget hagyott jóvá*. A beruházások közel egyéves előkészítő munkálatok után 2001-ben indultak meg az alábbi területeken:

- Oktatási-képzési infrastruktúra-fejlesztés;
- Informatikai infrastruktúra-fejlesztés;

- Hallgatói életkörülmények javítását célzó fejlesztések;
- Kutatási infrastruktúra-fejlesztések.

Könyvtárfejlesztési tervek és a valóság

A központi multimédia-szerver mellett a *Miskolci Egyetem Központi Könyvtára* beszerzett egy *IBM pSeries 620* típusú könyvtári szervert, amely a jelenleg működő szervert váltja fel, és a könyvtári on-line szolgáltatások széles körét teszi elérhetővé valamennyi felhasználó számára.

A *könyvtárfejlesztési program* keretében új könyvtár épült *Sárospatakon, a Comenius Tanítóképző Főiskolai Karon*. A Sárospataki Új Könyvtár elkészültével nemcsak a Főiskola nagy értékű könyvállománya és tudományos gyűjteményei kerültek végre méltó körülmények közé, hanem a hallgatók is minőségileg megújuló könyvtári szolgáltatásokat vehetnek igénybe.

Ugyancsak a könyvtárfejlesztési program része a *Miskolci Egyetem Központi Könyvtárának* felújítása és a *pénzügyi keretektől függően új épülettömbbel való bővítése*.

Összegzés

- Az egyetemi könyvtár a térségben az egyedüli regionális tudományos szakkönyvtár, amelynek *báziskönyvtárrá* való fejlesztése elengedhetetlen.
- A Könyvtár történetére visszatekintve azt láthatjuk, hogy 1736–1969-ig, azaz 234 éven át az intézménynek rendeltetésszerű, önálló otthona nem volt. A selmecbányairól, de a soproniról is mint viszontagságos évekről emlékeznek meg a krónikák. Ezek a körülmények nem változtak a miskolci időszak első 20 évében sem. Az 1969-ben átadott új könyvtárépület és raktár kb. 30 évre „oldotta” meg a könyvtár „gondját”.

A legnagyobb gondot ugyanis – ahogyan most is – mindvégig a raktári férőhely nyomasztó hiánya okozta. A raktározási rendszer jelen állapotának rögzítése és fejlesztési irányának átgondolása tehát nemcsak *időszerű*, de *szükségszerű* is.

- Az új könyvtár (raktár) megépítéséig mindenképpen számolnunk kell a szabadpolcos részlegek bővítésével, új állományegységeknek a raktárból a szabad térbe történő kitelepítésével.

A jelen helyzetben egy kapacitásbővítés csak nagyobb átcsoportosítással oldható meg. Egyes – összefüggő – állományegységeket ki lehet emelni a raktári térből (pl. a folyóirat-állomány), és a szabadpolcos (vagy más) részre át lehet költöztetni. Ehhez természetesen újabb polcokra van szükség.

Csökkenhető még az állomány egy nagyarányú apasztással (selejtezéssel) is, de ebben az esetben elengedhetetlen a teljes raktári állomány átmozgatása. Megoldást azonban – hosszú távon – mindenképpen az *új könyvtár (vagy raktár) mielőbbi megépítése* jelent. Addig minden próbálkozás csak „tűzoltásként” értelmezhető.

- A jövőre tekintve megállapíthatjuk: a tömeges kiszolgálás, illetve az, hogy a raktári (tároló) helyek egyre nagyobb távolságbeli szóródást mutatnak, megkerülhetetlenné teszi a *raktári kiszolgálás gépesítését*, az emberi erőt kímélő kisgépek beszerzését.
- Ugyanakkor *személyi számítógépeknek* a raktári részleg(ek)ben történő *elhelyezésével* a raktár közvetlenül kommunikálhat az olvasószolgálattal – ezzel lerövidülhet a könyvtárszáz azonosítási és a dokumentum kölcsönzőrészlegbe történő szállításának ideje.

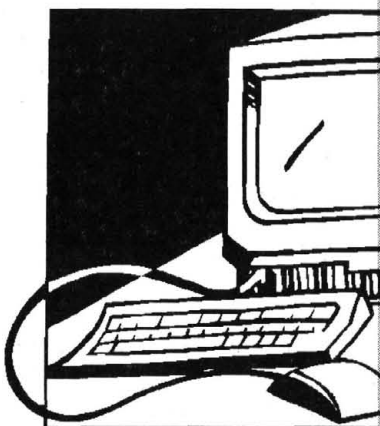
Hornák Gyula

Jelentkezési felhívás a Debreceni Egyetem levelező informatikus-könyvtáros szakára

A Debreceni Egyetem Természettudományi Kara a 2003/2004. tanévre is meghirdette a levelező informatikus könyvtáros szakot az egyetemi és főiskolai oklevéllel rendelkező könyvtárosok, könyvtárostanárok számára. A képzés költségtérítéses, időtartama öt félév.

Az utolsó szakaszban lehetőség nyílik speciális képzésre is, könyvtár-informatikus és könyvtárostanár irányban. A végzetek informatikus könyvtáros egyetemi oklevelet kapnak. **Jelentkezési határidő: 2002. március 1.** A tudnivalókról és a költségtérítés várható összegéről a „Felsőoktatási felvételi tájékoztató 2003” c. kötetből kapnak felvilágosítást. A levelező képzésre jelentkezhetnek a tanár- és tanítóképző főiskolák könyvtár szakán 2003 júniusában végző hallgatók is. Felvételi vizsga nincs.

Tisztelettel várjuk kollégáinkat egyetemünkön.

Debreceni Egyetem TTK Matematikai és Informatikai Intézete

A nemzet könyvtárának szerepe művelődési életünkben

A Vajdasági Magyar Tudományos Társaság 2002. október 26-án 10 órai kezdettel tudományos tanácskozást szervezett az Országos Széchényi Könyvtár megalapításának 200. évfordulója alkalmából a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia újvidéki tagozatának székházában (Svetozar Markovic u. 6.) Hazai és külföldi előadók szóltak a 18. század vége és a 19. század történelmi és társadalmi helyzetéről, az OSZK hagyományokra épülő fejlesztéséről, könyvtár és közösség kapcsolatáról, könyvészeti értékekről a vajdasági könyvtárakban, helytörténeti kutatásokról, az OSZK-nak a vajdasági felsőoktatási intézetek könyvtárával fenntartott kapcsolatáról, valamint bemutatták az OSZK néhány részlegét – a használó, a kutató szemével.

A tanácskozás meghívott előadókkal valósult meg. Dr. Ribár Béla akadémikus üdvözlő szavai után dr. Káich Katalin felolvasta a Szerb Matica könyvtárigazgatójának, Miro Vuksanovicnak az üdvözlő táviratát, amelyben sajnálatát fejezte ki, hogy más elfoglaltsága miatt nem vehet részt e jeles összefüvetelen, majd dr. Csáky S. Piroska elnökletével kezdetét vette a tudományos ülészak.

Ózer Ágnes beszélt a korról, amely megszülte a nemzet intézményeit: a Nemzeti Múzeumot, a nemzeti könyvtárat és más intézményeket.

Rády Ferenc, az OSZK főigazgató-helyettese képviselte a jubiláló könyvtárat, de nem a múltról beszélt, hanem *Hagyományokra épülő fejlesztések az Országos Széchényi Könyvtárban* címen a jövőbe tekintve ismertette a 2002/2004-es stratégiai tervet. Szerinte nemcsak a múltat kell értékelni, hanem előre kell tekinteni, amikor egy új kulturális korszak kezdődik, az ún. technokultúra kora. A stratégiai terv kitér az integrált számítógépes rendszerre, a régi katalógusok egységes adatbázisba történő konvertálására, a nemzeti periodika adatbázisra, a CD-ROM-ok nyilvántartására, a könyvtárak tájékoztatására (LIBINFO), a Magyar Elektronikus Könyvtár továbbfejlesztésére, a képi dokumentumok digitalizálására 1473-tól 1920-ig, majd a személyek, szervezetek, külföldön lévő magyar könyvek nyilvántartására, 10 tv-műsor digitalizálására és átjátszására DVD-re. Mintegy 82 feladatot láttak el. Ambíciózus tervük megvalósítása a támogatásra érkező pénzüsszeztől függ majd. Prioritásokat kellett kidolgozniuk, amelyek a gyűjteményszervezést részesítik előnyben, mégpedig a dokumentumok gyűjtését, s nem csupán az információátárolást. Alapfeladatuk között helyet kapott a határon túli könyvtárak támogatása. 1994 óta nem kapnak pénzbeli támogatást erre a célra.

A marosvásárhelyi vendég, Kimpián Annamária az ugyancsak 200 éves *Teleki könyvtárról* beszélt, színes képet festve a korról, Marosvásárhelyről, az emberek-ről, életmódjukról, a könyvgyűjtésről és Teleki Sámuel könyvtárának használói-ról. Előadása végén fényt derített a könyvtár mai névhasználatának kialakulására (*Teleki–Bolyai Könyvtár*).

Heinermann Péter *A Szerb Matica Könyvtár és az OSZK kapcsolatairól* beszélve visszapillantott a két intézet alapítására, s azokra a 19. században kialakult cserekapcsolatokra, amelyek az első világháború idején ideiglenesen szüneteltek. 1960-tól együttműködési egyezményt kötött a két intézmény, amely eredményes munkát biztosított nemcsak a könyvcserre megvalósításában, hanem a munkatársaik kutatási célú cserelátogatásaiban is. Egészen 1990-ig tartott ez a virágzó együttműködés, azóta csökkent a könyvcserék száma, a kutatók kölcsönös munkája pedig teljesen megszűnt. Az új megállapodás létrejöttének reményében léptek a Szerb Matica könyvtárosai az új évezredbe.

Hajnal Jenő *Könyvtár és közösség* címen megtartott előadásában reményét fejezte ki, hogy abban a korban, amikor az emberek a történelmi kataklizmák hatására lemondanak értékeikről, sikerül közel engedni magukhoz a jövő esélyét. Ahogyan most tevékenykedünk, egyéni teljesítmények laza együttese képezi credményeinket. Talán ha felépül a magyar kultúra háza, könnyebb lesz egyesíteni erőinket és értékeinket.

Kunkin Zsuzsanna megismertette a hallgatóságot a Szabadkán kialakult, nagy hagyományokkal rendelkező könyvgyűjtéssel. Az egykori magángyűjtemények gazdag állományát ma a Szabadkai Városi Könyvtár őrzi, s közülük a XVII. századi állomány magyar vonatkozásairól hallhattak a résztvevők érdekes, színes előadást. Olyan – eddig ismeretlen – kiadványt is magáénak tud a Városi Könyvtár, amelynek létezéséről nem tudtak ezideig a Széchényi Könyvtárban sem.

Csuka Mária *A helytörténeti kutatások lehetőségei a Bánságban* című értekezése tanúbizonyságot tett arról, hogy ezen a vidéken is vannak tettekéss emberek, akik fontosnak tartják összegyűjteni múltunk dokumentumait, s többnyelvű kiadványban meg is jelentetik (*Zavicajac*). Reményét fejezte ki, hogy ezzel is hozzájárulnak az egycemes kultúra megőrzéséhez, identitástudatunk elmélyítéséhez.

A bánáti magánkönyvtárakról Németh Ferenc értekezett. Néhány jelentős bánáti könyvgyűjtő magánkönyvtárának állománya a tulajdonos halála után szétszóródott, és nehéz volt a kutatónak nyomon követni a bejegyzések és ex librisek alapján, hogy hol lappang belőlük egy-egy értékes darab.

Dr. Káich Katalin a kutató és használó szemszögéből mutatta be *A Színház-történeti Tár szerepét a kutatásban*. Előadása lírai hangvétellel nem hagyományos módon szólt erről a részlegről.

Ispánovicsné Csapó Julianna ugyancsak a kutató szemével vizsgálta az OSZK különgyűjteményeit, azokat a részlegeket, amelyeket kevésbé ismer a nagyközön-

ség. Nemcsak a létezésükről szólt, hanem felhasználhatóságukról is beszélt. Színes, élményszerű szövege különös színfoltja volt a tanácskozásnak.

Az utolsó előadó, dr. Csáky S. Piroska *Az OSZK és az újvidéki Magyar Tanszék kapcsolatairól* beszélt. Ezek a kapcsolatok előbb jöttek létre, mint ahogyan a Tanszék megalakult, illetve hogy a könyvtára megnyílt az olvasók előtt. A felfelé ívelő kapcsolatok az elmúlt évek során megtorpantak. Nemcsak a könyvküldemények száma csappant meg, hanem jónéhány folyóirat küldése sem szerepel a jegyzéken. Pedig kulcsfontosságú időszaki kiadványokról van szó, amelyek nélkül nehéz megvalósítani a tanárok képzését (*Irodalomtörténet, Magyar Nyelv, Magyar Nyelvőr, Századok, stb.*).

A késő délutánba nyúló előadássorozatot nagy érdeklődéssel követte a hallgatóság, s a külföldi vendégek is kifejezték elégedettségüket, hiszen meglepetéssel tapasztalták, hogy mennyi újat mondhatnak az ő számukra is a mi kutatóink. Az Országos Széchényi Könyvtár rövid története és jövőbeni fejlesztési tervei mellett a hazai közgyűjtemények értékes állományát, együttműködési igényeit és lehetőségeit is ismerhették meg.

A vajdasági könyvtárosok, művelődéstörténészek, kutatók így tisztelegtek a 200. évfordulóját ünneplő Országos Széchényi Könyvtár, a nemzet könyvtára előtt. S ha nem is sikerült kellőképpen tudtára adni a vajdasági magyar olvasóközönségnek mindazt, ami elhangzott a tanácskozáson, szándékuk mindenesetre figyelemre méltó kellő médiavisszhang nélkül is.

Csáky S. Piroska

A 3K a hálón
www.ki.oszk.hu/3k
címen

A Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Könyvtári Osztálya tematikai pályázatának jóvoltából módunk nyílt arra, hogy fellegyük a 3k-t a hálóra (be vagyunk hálózva). Nos, egyelőre még nem mindent, de mi ennek is nagyon örülünk, reméljük olvasóink velünk örülnek. Szóval, elérhetőek leszünk, vagyunk a hálón, egyelőre még csak öt év válogatott cikkeivel. De ha egy „üzlet beindul...”. (Az 1997–2001-es évfolyamok legfontosabb, leginkább időtálló, vagy legalább annak gondolt cikkeiről van szó. Rövidesen felkerül a netre a 2002-es év színe-java is, és még később... Azaz lesz még kibontakozás.)

Emlékeztetőül tehát:

www.ki.oszk.hu/3k

Beszélgetés Pátrovics Péterrel

Kedves Péter! Engedd meg, hogy én mutassalak be a 3K olvasóinak, hisz ha rád hagyom ezt a feladatot, ismert szerénységed miatt csak igen keveset tudnánk meg rólad. Több cikket is írtál már a 3K-nak, ám ezek életművedben csak afféle kis kirándulások voltak. Nyelvész vagy, mérvadó szakkörök véleménye szerint a legtehetségesebb és legtöbbször hivatott fiatal nyelvészek egyike, akinek PhD-értekezése különleges szakmai szenzációt ígér. (Rövidesen könyvformában is megjelenik.) Aspektológiával foglalkozol (és ki ne tudná mi fán is terem az aspektológia) és az ELTE-n oktatsz. Szaktanulmányaid sokasága jelent meg már a hazai és a nemzetközi nyelvészeti orgánumban, némelyik nemzetközi feltűnést is okozott. De írsz laikusok számára is érthető cikkeket, elsősorban talán a különböző rétegnyelvek és foglalkozások nyelveinek problémáiról, a nyelvtanulás kérdéseiről stb. (Ez utóbbiról annál is jogosabban, mivel, ha jól tudom, legalább tucatnyi nyelven tudsz magyarul is.) Minket azonban most nem a nyelvészet érdekel. Arra lennénk kíváncsiak, mit olvas egy nyelvész, egy nyelvtudós. Először talán arról szólhatnál, mik a „kötelező” olvasmányai egy nyelvésznek.

Azt, hogy egy nyelvész milyen műveket olvas (az egyes művek hozzáférési, elérhetőségi lehetőségét most figyelmen kívül hagyva) elsősorban – úgy érzem – két dolog határozza meg: az, hogy az illető mely nyelveket ismer olyan szinten, hogy azokon olvasni is tudjon, illetve hogy mi a szűkebb értelemben vett szakterülete. Persze – és vélem, kérdésed végül is erre vonatkozik – azért vannak olyan munkák, amelyeket minden magát nyelvésznek tartó/valló embernek el kell olvasnia, amelyeket ismernie illik, attól függetlenül, hogy mi is a szűkebb értelemben vett kutatási területe. Én ezeket olyan obligát tételeknek nevezném, amelyeken – mondjuk így: túl kell esni. Az megint csak más kérdés, hogy ha az ember érdeklődéssel olvas valamit, akkor ez a folyamat nemhogy kevésbé fájdalmas, de egyenesen élményszerű. Sőt, általában ezek azok a művek, amelyeket az ember igyekszik a magánkönyvtárába is beszerezni, amelyekhez többször is „visszanyúl” mintegy emlékeztetőül vagy útmutatásért, tanácsért, egy-egy idézetért, meg egyszerűen azért is, amit Horatius úgy fogalmaz meg, hogy: „lectio quae placuit decies repetita placebit” azaz: az az olvasmány, amely egyszer tetszett, tízedszer olvasva is tetszeni fog. Én ezek közé sorolnám Georg von der Gabelentz *Die Sprachwissenschaft* (A nyelvtudomány) c. művét, amelyet – ha jól emlékszem – 1901-ben adtak ki Lipcsében. Óráit, amelyeket a lipcsei egyetemen kelet-ázsiai nyelvekkel és általános nyelvészettel foglalkozó professzorként tartott, Saussure is buzgón látogatta. S ezzel most eljutunk a második olyan műhöz, nevezetesen Ferdinand de Saussure *Cours de linguistique générale*-jához, amelyet tulajdonképpen a tanítványai adtak ki, és amelyet itt szintén megemlítenék. Ez magyarul *Bevezetés az általános nyelvtudományba* címen jelent meg. Véleményem szerint ugyancsak ide tartozik még Otto Jespersen munkája is, amely a *Language* címet

viseli, csakúgy *Hermann Paul Prinzipien der Sprachgeschichte* c. műve, amely az ún. újgrammatikus iskola elveinek frappáns összefoglalását adja. Apropos, meg ne feledkezzünk Karl Bühler 1934-es – a rövidebb változat szerint csak – *Sprachtheorie* c. munkájáról, amely az európai nyelvészetre igen nagy hatást gyakorol(t).

Amennyiben valaki az indoeurópai nyelvekkel foglalkozik (főként pedig, ha kimondottan indoeuropeista), és ráadásul még olaszul is olvas, akkor nem kerülhető ki *Pisani Introduzione alla linguistica indoeuropea* c. műve sem, persze ez a tulajdonképpen propedeutikus jellegű könyv „kiváltható” a talán ismertebb *Brugmann és Delbrück-féle Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen* című munkával is. Mivel a leíró nyelvészetben – a történeti nyelvészettel ellentétben – többször is történt/történik paradigmaváltás, egy nyelvésznek szükséges olyan műveket is kézbe vennie, amelyek jó eligazítást nyújtanak, jó útmutatást adnak ebben a tárgykörben. Én itt most (kicsit önző módon) J. Fisiaknak a *Wstęp do współczesnych teorii lingwistycznych* (Bevezetés a modern nyelvészeti elméletekbe) c. lengyel nyelven írott munkájára utalnék, amely nagyon jó összefoglalása az egyes irányzatoknak. A modern nyelvészeti irányzatokról szólva azonban hadd említsem meg *Apreszján* nagy hatású művét, amely magyarul *A modern strukturális nyelvészet* címen jelent meg, valamikor a hetvenes évek elején.

Amennyiben azonban az amerikai nyelvészeti irányzatokról van szó, akkor ezúttal megint csak egy magyar nyelven is hozzáférhető művet említenék, amelyet E. Sapir írt, ennek címe: *Az ember és a nyelv*.

És ha már az amerikai nyelvészetnél tartunk, szólnunk kell a nagy hatású *Noam Chomsky*-ről, akit *Pléh Csaba* igen találóan (épp az általam itt felsorolni kívánt két tanulmányt: a *Syntactic Structures*-t [Mondattani szerkezetek] és a *Language and mind*-ot [Nyelv és elme]) tartalmazó kötet utószavában „mindig időszerű szellemi forradalmárnak” nevezett. – Igen, meghaladott és önmagát is újra és újra meghaladó nyelvész (vagy talán inkább polihisztor?) ő, akinek munkái a modern nyelvészetben fundamentális jelentőségűek, ezért aztán – akármilyen is legyen hozzájuk az illető nyelvész viszonya – lehetetlen ezeket ignorálni, nem kézbe venni.

A nyelvészet újabb irányzatairól szólva kíváncsok, hogy egy nyelvész ezekben is „otthon legyen”, így tehát – mondanám – ismernie illik Langacker nevét, és itt most elsősorban a *Foundations of Cognitive Grammar*-ra gondolok, vagy kézbe kell vennie valamit Rosch-tól, ha mást nem, hát a Lloyd-al közösen készített *Cognition and Categorization* c. munkát. Persze most kicsit specifikusabb területre tévedtünk, nevezetesen a kognitív nyelvészet területére, amelyet *Janusz Banczerowski* igen találóan úgy jellemezett, hogy ez a nyelvészetben „az úgynevezett posztmodernista paradigmát tükrözi”. És most, ha már Banczerowskit említettem, engedtessek meg nekem egy kis digresszió. Azt hiszem, az ő neve már a könyvtárosok számára sem ismeretlen, hiszen nemrégiben megjelent könyvéről, amely *A nyelv és a nyelvi kommunikáció alapkérdései* címet viseli, éppen te írtál a 3K 2001. márciusi számába recenziót. (Ebben a könyvben egyébként az olvasónak bőven van alkalma tájékozódni – többek között – a fentebb említett kognitív nyelvészet mibenlétéről is.)

Szóval el kell mondjam, hogy Banczerowski Janusz professzornak mind szakmailag, mind pedig emberileg nagyon sokat köszönhetek. Petrivel szólva „Tőle tanultam a türelmet, vagyis hogy: a *magam* módján legyenek azzá – ami” – és itt

most megtöröm az idézetet – vagyok. Valóban, tőle tanultam – számtalan más dolog mellett – például azt is, hogyan kell egy tudományos cikket megírni, vagy hogy hogyan kell ehhez egyáltalán hozzáfogni. Most azonban véget vetek ennek a kis kitérőnek, és visszatérek tulajdonképpen mondandóimhoz.

Amint említettem tehát, némileg specifikus területet érintettünk a kognitív nyelvészettel. S tettük ezt anélkül, hogy a jelentéstanról, azaz a szemantikáról vagy a pragmatikáról, illetve az ezekhez kapcsolódó olvasmányokról szót ejtettünk volna. Nos, én elsőként, tudatában lévén annak, hogy az a vád érhet: „minden szentnek maga felé hajlik a keze” (bár ez tkp. alaptalan, hiszen én szentnek korántsem vagyok nevezhető), polonistaként itt most Adam Schaff lengyel nyelven írott művét, a *Wstęp do semantyki*-t (Bevezetés a szemantikába) említeném. Igaz, ez csak egy bevezetés, de hát ahogy az angol mondja: first things first. És talán ugyanez áll Geoffrey Leech *Semantics*-jára is. Azért persze – és talán ezeket a neveket kellett volna első helyen említenem – ebben a témában alapműnek számítanak Morristól a *Signs, Language and Behavior*, Nidától a *Componential Analysis of Meaning* és az Ogden és Richards szerzőpárostól a *The Meaning of Meaning* címen megjelent munkák. Hát ennyit a szemantikáról... Ami a pragmatikát – tehát tulajdonképpen meglehetősen leegyszerűsítve és egysíkúvá téve a dolgot: a jelrendszerek és az ezeket használó ember viszonyát – illeti, számos idevágó könyvtől, tanulmánytól eltekintve, én mégiscsak George Yule művét, a *Pragmatics*-t emelném itt most ki. És mintegy – azonban korántsem felesleges(!) – adalékként hozzátenném még a felsoroltakhoz John L. Austin immár akár klasszikusnak is nevezhető művét, a *How to do things with words* címűt, annál is inkább, mivel ez már régóta ismert magyarul is *Tetten ért szavak* címen.

Eddig főként ismert külföldi szerzők neveit és műveit soroltam. Most azonban szeretnék a magyar nyelvészek (és ezt hangsúlyozom!) általam fontosnak, hovatovább nagyszerűnek ítélt munkáiról is szólni néhány szót. Mindjárt három „alapművel” kezdeném. Az első Bárczi Géza *Bevezetés a nyelvtudományba* c. könyve, a második mű pedig a Tegyei I.–Vekerdi J. szerzőpáros tollából való, a *Bevezetés az indoeurópai nyelvtudományba*. Ez utóbbit, amely ha jól tudom az adott téma egyetlen magyar nyelvű áttekintésc, másodéves egyetemistaként nemcsak hogy olvastam, de – mivel megszerezni nem sikerült, s csak könyvtári szabadpolcon férhettem hozzá – ki is jegyzeteltem. Harmadikként, mintegy zárandó a sort pedig Telegdí Zsigmondnak a *Bevezetés az általános nyelvészetbe* c. könyvét nevezném meg. Igen fontosnak tartom még Benkő Lorántól a *Történeti nyelvtudomány alapjait* (erről egyébként épp a mester 80. születésnapjára szóló akadémiai köszöntőből tudtam meg, hogy nemrégiben Olaszországban, olasz nyelven is megjelent, és nagy sikert aratott). Még egy kicsit a történeti nyelvészetnél maradva, feltétlenül megemlíteném itt a néhány éve elhunyt Hadrovics László akadémikus professzor kiváló munkáját a *Magyar történeti jelentéstant*, amelyet mindmáig gyakran forgatok. Hadrovics László neve egyébként ismert lehet a szélesebb magyar olvasóközönség előtt úgy is, mint pl. egy, a magyar frazeológiáról szóló könyv szerzőjéé, vagy úgy, mint annak a magyar–oroszl/orszl–magyar nagyszótárnak a társszerzőjéé, amelyen mondjuk így: orosz tanárok, szlavisták generációi nevelkedtek.

Végezetül még egy, a magyar nyelvésztsadalomban véleményem szerint talán kissé méltatlanul mellőzött vagy elfeledett (?) nevet említenék, Zsilka Jánosét (és evvel most kicsit visszakanyarodtunk a szemantikához). A *Jelentés szerkezete* c. művét

igen nagy érdeklődéssel olvastam egyetemi éveim alatt, s ugyancsak ezt mondhatom – ha jól emlékszem, valamivel későbbi – *Szintaxis* c. munkájáról, amelynek nem egy tételét a magam tartotta mondatban szemináriumba is beépítettem.

Most pedig összegzendő az eddig elmondottakat következzen két olyan általános mű, amelyet a nem nyelvészeknek, a nyelvészet iránt csupán érdeklődőknek, laikusoknak is bizvást ajánlhatok. Mindkettő azonos szerzőtől, nevezetesen David Chrystalltól származik. Ezek egyike – ismereteim szerint – csak angolul hozzáférhető és a címe *Linguistics* (azaz Nyelvészet), a másik – amely tulajdonképpen kézikönyvként is jól használható – pár éve magyarul is megjelent *A nyelv enciklopédiája* címen.

Most pedig elérkeztünk ahhoz, amit én második meghatározó faktorként említettem, azaz a szűkebb szakterület kérdéséhez. Mert például ha egy nyelvész a fonológia–fonetika irányába mozdul el, akkor lehetetlen nem kézbe vennie Trubetzkoy *Grundzüge der Phonologie* c. nagy hatású művét vagy Roman Jakobson néhány idevágó munkáját. Ha pedig az illető magyar nyelvész, azt ugye már mondanom sem kell, hogy Laziczius Gyula *Fonetikáját* is ismernie illik, illetve, hogy a *Fejezetek a magyar leíró hangtanból* című könyvvel „igen szoros kapcsolatba kérik kerülni”, hogy csak egyfajta legszükségesebb minimumról beszéljünk. Persze az előbb a fonetika kapcsán felsorolt könyvek olyannyira alapvető fontosságúak, hogy tulajdonképpen minden nyelvész számára nyugodtan kötelező olvasmánynak is vehetők. És persze igen fontos az is, hogy az illető germanista-e vagy esetleg szlavista netán romanista, mert ezek (nemcsak az adott „nyelvi kör” ismertsége miatt) mégiscsak nagyban meghatározzák a későbbi olvasmányanyag jellegét. Mert például, ha valakit a tibeti–burmai nyelvek érdekelnek, feltétlenül kézbe kell vennie Kőrösi Csoma Sándor tibeti nyelvtanát, a *Grammar of the Tibetan Language*-t. Ez a könyv mellesleg része az én magánkönyvtáramnak is, és néhány társával együtt meglehetősen szokatlan módon került oda: az egyetem folyosóján vettem ki az egyik szemeteskosárból, ha jól emlékszem 1991-ben. Ez volt az az időszak – és így mindjárt érthetőbbé válik a bizarr történet – amikor az egyes tanszékeken ideológiai és egyéb okokból sok könyvet „kiselejtezték”. Ez általában a tisztán politikai tartalmú, idejétmúltnak ítélt kiadványokat érintette, meg úgy általában a cirill betűs könyveket. Ezt a fölöslegesnek tartott anyagot jobb esetben aztán a folyosóra tették ki, hogy az egyetemisták még válogathassanak belőle, rosszabb esetben viszont mindjárt a szemébe dobták. A fentebb említett könyv szerintem úgy kerülhetett a szemébe, hogy valaki felületesen átvizsgálva a könyvanyagot cirill betűsnek nézte, vagy csak egyszerűen halvány fogalma sem volt arról, mit tart a kezében, s az „amit nem értek, az biztosan hülyeség” alapon megszabadult tőle. Ebben az időben ugyanilyen módon gazdagítottam magánkönyvtáramat orosz értelmző szótárral, a francia *Henri Grappin* Párizsban kiadott lengyel nyelvtanával, német előjárószókról oroszul írott tanulmánnyal. A történet érdekessége, hogy néhány évvel később egyes „folyosóról ismert” szótárak, nyelvtanok a jegyzetboltban bukkantak fel újra, immár több ezer forintot áron... Most pedig visszatérve az indoeurópai nyelvek köréhez – ha germanisztikáról van szó, mindjárt előkerülhet olyan kiváló nyelvészek neve mint *Krahe*, *Prokosch*, *Vries*, *Zsirmunkszikj* vagy épp *Guchmann*: az utóbbi két nyelvész munkáit doktori disszertációmban magam is felhasználtam. S ha a magyar

germanisztikáról esik szó, nem tehetjük meg, hogy ne említsük *Mollay Károly* vagy *Hutterer Miklós* nevét – és az utóbbi nagyszerű könyvét, *A germán nyelvek* címűt, amely számomra igen nagy olvasmányélmény volt. Ez a remekmű egyébként Wiesbadenben később német nyelven is megjelent. – Szlavistaként azonban némileg mások a preferenciák. És meghatározó az is, hogy az ember általános szlavisztikai irányba indul el vagy tovább specializálódik (persze nehezen tudnék elképzelni olyan szlavistát, akinek nincs „szűkebb hazája”, nyelve (mint ahogy nekem pl. a lengyel) – érted ugye, mire gondolok? És vélem, hasonlóan van ez a germanisztikában is, mivelhogy ha valaki az északi germán nyelvekkel foglalkozik, akkor ott van ugye *Adolf Noreen* neve, aki *Vart Språk* (A mi nyelvünk) címen írt egy svéd nyelvtant, amely egy skandinávista számára kikerülhetetlennek tűnik, és amelynek egyes részleteit – igaz, először orosz fordításban – épp az aspektus kapcsán olvastam. S megint egy kis kitérő: nekem – és ezt meg- vagy inkább be- (?) kell valljam (látod néha egy nyelvész, sőt mi több állítólag aspektológus is tanácstalan) – a germanisztika, és ezen belül is a skandinavisztika – nem is azt mondanám, hogy szívügyem, hanem inkább mondanám, hogy a „hobbym” – ha fogalmazhatok így. Ezért is írtam egyik szakdolgozatomat az észak-germán-keleti szláv nyelvi kölcsönhatásokról, amelynek egy része (a történelmi háttér) orosz nyelven is megjelent. Most reményem van arra, hogy a másik (nyelvészeti szempontból tulajdonképpen jelentősebb részt) angol nyelven is publikálni tudom.

Szóval a szlavisztika ürügyén még annyi hadd adassék, hogy megemlíthessek néhány nagy nevet meg művet (és itt persze megint hirtelen fontossá válik az idegen nyelve(ke)n való olvasási készség). Nos én úgy gondolom, egy szlavistának ajánlatos ismerni (tulajdonképpen kézbe venni és végigolvasni) az alábbi szerzők műveinek legalább egy részét: *A. Meillet*, *F. Miklosich*, *A. Vaillant*, *W. Vondrák*, *V. Jagic*, *A. Leskien* vagy épp *A. M. Szeliscsev* vagy *K. Horálek* (lehet közülük a nyelvismeret alapján választani, persze az általam utolsóként említett szerző műve *Bevezetés a szláv nyelvtudományba* címen magyarul is megjelent). Fentebb persze túlnyomórészt nyelvtörténeti munkákat, ósláv grammatikákat soroltam. Megint kiemelném azonban *P. Diels* Heidelbergben kiadott művét, az *Altkirchenslavische Grammatik mit einer Auswahl von Texten und einem Wörterbuch* címűt, amely szerintem az egyik legjobban megírt és legátfogóbb ismeretetés. És ki ne hagyjuk *Stiebert*, aki kicsit elbeszélőbb stílusban (és lengyelül írott), *Max Vasmernak*, a híres lexikográfusnak-etimológusnak ajánlott művével szerintem nagyszerűt alkotott. Ezt a könyvet (a szláv nyelvek általa írt összehasonlító nyelvtanáról van szó – a lengyel címtől a 3K olvasóit ezúttal megkímélném) magam gyakran föllapozom, sokszor hivatkozom rá, mert mindig találok benne valami frappánsat, valami érdekeset, valami nekem kellőt. És itt szakítsuk is most meg a többek között szlavisztikai művekről is szóló – és a 3K olvasói számára talán már kissé unalmassá vált – lelkendezést/áradozást. Mondhatni elszakadva a szlavisztikától, és mégis a legszorosabb egységben maradvával vele (talán némileg predesztinálva is erre a feladatra) én egy alternatív (?) úton indultam el.

Az én történetem tehát annyiban más, hogy engem egyetemista éveim elég korai időszakától kezdve az aspektológia vonzott, azaz (ezúttal a legszükségesebb mértékben leegyszerűsítve a dolgot) a folyamatos versus (vs.) befejezett, lezárt történések/cselekvéseket kifejező grammatikai kategória vizsgálata, illetve az ilyen jelentések kifejezésére szolgáló eszközök számbavétele az adott nyelv(ek)ben. A

döntő lökést ehhez egyrészt *Bernard Comrie Aspect* c. műve adta, amely a Nyelvtudományi Intézetben került először a kezembe. Akkoriban volt ott egy *a világ nyelvei* címen tartott kurzus, amelyre – amennyiben futotta az időből – én is el-el látogattam – másrészt a *Jászay László–Tóth László szerzőpáros Az orosz ige magyar szemmel* c. nagyszerű könyve, amelyik aztán később – hajól tudom – nívódíjban is részesült. Nos, ezt a könyvet olvasva s később többször is felütve fogalmazódott meg bennem az a gondolat, hogy ezt a kérdést néhány elszórt tanulmánytól eltekintve lengyel–magyar viszonylatban igazán behatóan még nem vizsgálták, s talán megvan a létjogosultsága egy később, egyes részleteiben glottodidaktilkailag is felhasználható munkának. Így hát erről írtam lengyel szakra benyújtott szakdolgozatomat, amely idővel végül is egy doktori disszertációvá „nőtte ki magát”.

Persze itt most egyszerűsítettem egy kicsit, hiszen doktori disszertációm – a megkezdett kutatási irányvonal (mondhatnék akár főcsapásirányt is) követése mellett – azért már egy egészen más, lényegében teljesen új munka, amelynek vajmi kevés köze van néhai szakdolgozatomhoz (leginkább csak a témája, de talán abszolút értelemben még ez sem igaz így). A két munka közé eső időszakban egy sor hatás ért (és most csak néhányat említek), pl. professzoromtól megkaptam azt a *Jurij Maszlov* szerkesztette, orosz nyelven közzétett átfogó művet, amelynek magyarra fordítva *Az igeaspektus kérdései* a címe, és amelyet érzésem szerint minden túlzás nélkül akár „az aspektológusok bibliájának” is nevezhetnénk. Ez tulajdonképpen egy tanulmánygyűjtemény, amely számos nyelv aspektuskifejező eszközeiről szolgáltat információkat. Ugyanígy hatott rám *Jászay László*nak egy orosz nyelven megjelent jegyzete, amely szándékoltan propedeutikus jellegű és oktatási céllal készült, ugyanakkor olyan rendkívül érdekes kérdéseket is felvet, amelyek feltétlenül továbbgondolásra ösztönzik az embert. Ő egyébként a doktori iskolán belül egy, a funkcionális grammatikáról szóló kurzust is vezetett, és ehhez elengedhetetlen volt a kiváló, és nem túlzok, ha azt mondom: világszerte ismert és elismert orosz aspektológus, *Bondarko* műveivel való mélyebb megismerkedés. (Vele – mármint *Bondarkó*val alkalmam volt személyesen is találkozni, sőt vizsgát is tettem nála, amelyre mindmáig büszke vagyok. Bár a jeles eredmény, vélem, annak tudható be, hogy ő velünk/velem – ha fogalmazhatok így – jóindulatúbb, elnézőbb volt, mint „rendes” hallgatóival.) Ugyanebben az időszakban ismerkedtem még meg *Wacaw Cockiewicz* kiváló habilitációs értekezésével lengyel–német viszonylatban (erről egyébként magam is írtam recenziót, amely a *Studia Slavica Savariensia* hasábjain jelent meg), és most már tisztán a német nyelv vonatkozásában *Abraham Werner* vagy *Heinz Vater* frissebb tanulmányaival, amelyek arra sarkalltak, hogy a már általam amúgy is ismert német nyelvet szintén az elemzés tárgykörébe vonjam, mert csak ezzel együtt lesz/lehet teljes a kép.

Hát ennyit tudnék mondani az általad „kötelező olvasmányoknak” aposztrofált művekről, és most – már látom előre – biztosan lesz egy sor nyelvész, aki azt mondja, hogy ezt fölösleges volt megemlíteni, azt meg egyenesen bűn volt kihagyni, de vélem, itt azért elsősorban egyéni olvasmányélményekről van szó, és e jogon megtehetem, hogy csak azokat a műveket sorolom fel, amelyekkel én magam szorosabb kapcsolathoz kerültem. Az egy adott személy által olvasott művek pedig nem ölelhetik fel akár egy mégoly szűk terület teljességét sem, mint pl. a lengyel aspektológia (többek között az első mondataimban említett hozzá-

férési lehetőség miatt sem). Meg hát azért sem, mert: „vitae summa brevis, spem not vetat incohare longam” – vagyis: „az élet rövid, ne táplálj túlzott reményeket.” Ez egyébiránt egy *E. Dowson*tól származó vers címe, és most azért is hozakodtam elő vele, mert sejtem, reménykedem (?), hogy következő kérdésed már nem a szűkebb értelemben vett szakmai olvasmányokat célozza.

Úgy tűnik, szinte egy teljes emberéletet, minden számba vehető időt legfoglal magának a saját szakban, a saját tudományban és kutatási területen szükséges olvasmányok halmaza. Marad-e időd mást is olvasni? Szépirodalmat például.

Igen, igyekszem erre is időt szakítani, bár mostanában igazán csak a nagyobb oktatási szünetek idején, tehát pl. nyáron tudom az olvasásba belevetni magamat.

Emlékszem, egyetemi csoporttársaim között eléggé elterjedt volt az a jelenség, hogy valakit „beskatulyáztak” annak megfelelően, hogy nyelvész vagy irodalmár-e az illető. (Mert ha ugye például nyelvész, akkor nyilván „legyint” a szépirodalomra, következésképp nemigen érdeklik a regények, versek stb. stb.). Nos én ezt a megosztást már akkor is anakronisztikusnak, hovatovább fölháborítótnak tartottam, és mindig tiltakoztam is ellene. Mert ugye azért mára már belátható, hogy a dolgok efféle merev elhatárolása az egyes tudományterületek egyre nagyobb mérvű integrációja felé mozgó és sokszor egyfajta interdiszciplináris hozzáállást követelő világunkban nem állja meg a helyét. (Gondoljunk csak a hermeneutikára, amelyben összefonódni látszik – többek között – a filozófia, a nyelvészet, a történelem, az irodalomtudomány, és amelynek – sok egyéb más mellett – komoly didaktikai konzekvenciái is vannak). Éppen most van a kezemben pl. egy olasz nyelvű tanulmánykötet, amely a többnyelvűség szépirodalmi művekben fellelhető nyomairól szól. Az irodalom és nyelvészet közötti kapcsolat ebben az esetben azt hiszem nem szorul magyarázatra.

Tehát, amiképp egy irodalmárnak is igen hasznos, ha nyelvészeti tudással fel van vértezve, a nyelvésznek is „igen jól jön” a szépirodalom területén való tájékozottság, az olvasottság. Számtalan esetben éppen irodalmi példákkal támasztható alá hitelesen egy-egy nyelvi forma vagy szerkezet megléte.

Nos, ami szépirodalmi olvasmányaimat illeti, én most az előzőekhez képest megfordítanám a sorrendet, és a magyar szerzőkkel kezdeném már csak azért is, mert ez volt az a nyelv, amelyen olvasni tanultam, az idegen nyelv(ek)en történő olvasás esetemben értelemszerűen később következett. Az egyik első olvasással kapcsolatos élményem – nevezhetjük akár divatos szóval „sztorinak” is – amelyre emlékszem, és amely még gyermekkoromba nyúlik vissza, *Arany János Balladái*val kapcsolatos. Ez elég nagy méretű, szép kiállítású könyv volt, amelyet nagyon gyakran nézegettem – olvastam, még ha nyilván nem is igen értettem akkoriban, miről is van benne szó. (Be kell valljam, hogy érdeklődésem felkelésében jelentős szerepet játszottak *Zichy Mihály* csodálatos rajzai, illusztrációi is.) Később aztán ez a „szenvedélyem” odáig fajult, hogy a szüleim egy magasabb polcra tették fel előlem a könyvet. A problémát egy kisszék segítségével „oldottam meg.” *Arany balladái*nak (amelyek közül akkor különösen kettő: az *Ágnes asszony* és a *Tengeri hántás* tetszett nagyon) ez a meglehetősen korán indult ismerete gimnáziumi éveim alatt „kamatozott.”

S ha már a költészettől indultam és a gimnáziumot is említettem, el kell mondanom, hogy ezek voltak azok az évek, amikor talán a legtöbb számomra meghatá-

rozó jelentőségű verset olvastam. Itt szerettem meg igazán Adyt, József Attilát, Radnóti, Pilinszkyt, s ezek az élmények máig megmaradtak, hiszen ma is sokszor föllapozom az „Ady összest”. S ha már Adyt említettem, meg kell mondjam, nekem bizonyos versein kívül (melyekre itt most nem térnék ki), legkedvesebb az a tárcagyűjtemény, amely *A tegnapi Páris* címen jelent meg, s amelyet stílszerűen épp egy nyári párizsi utamra vittem magammal). Újra és újra elolvasom persze József Attilától az *Eszméletet*, a *Költőnk és korát* vagy meghallgatom az *Ódát* amiről – én legalábbis – azt tartom, hogy a világirodalom talán egyik leg-szebb verse (igen, jól hallottad, ez utóbbit inkább *hallgatom*, ha lehet, csakúgy mint Radnóti *Két karodban* c. versét és mindig *Latinovits* előadásában – csak így szeretem). Pilinszkyt azonban olvasni szoktam, és itt is hadd emeljek most ki három verset, az *Apokrif*, a *Mire megjössz* és a *Végkifejlet* címűeket. Bár meglehet, talán balgaság volt most *csak ezeket* kiragadni vagy felsorolni, mintha valamiféle tananyag kényszeres felmondásáról lenne szó...

Más magyar költőkről és köteteikről is szót ejtve, talán Weöres Sándor *Kútbané-zőjét* említhetném, vagy *Csoórit*, s tőle is a *Breviáriumot* (bár megint kénytelen vagyok hozzátenni, hogy ebben épp az első vers, az *Anyám fekete rózsá* ragadott meg a leginkább). Ja, és *Petri György*, akitől fentebb már idéztem is. Nos, számos verse közel áll hozzám, bár mégis az életmű utolsó darabját, a halál közelségében kiérlelt és vagy úgy két éve megjelent *Amíg lehet* kötetet hoznám itt most fel, amelyet azonban én csak egy éve ismerek. Ezekkel a költőkkel és művekkel azonban már az egyetemi évek alatt ismerkedtem meg mélyebben.

Azért azt hiszem, ennek alapján látható, tulajdonképpen hasonlóan állok a költőkkel is, mint a nyelvekkel: ahogyan nincs „kedvenc nyelvem”, csupán kedvenc szavaim, kifejezéseim vannak, úgy nincs „kedvenc költőm” sem, csak kedvelt verseim vagy köteteim vannak – talán ez is az oka az előbbi talán kissé „iskolás” címfelsorolásnak. Persze a kedvenc verseket – ez azt hiszem még a gimnáziumi memoriterek tanulásának kési lenyomata – többnyire azért emlékezetből is reprodukálni tudom, így legalább megspórolok magamnak némi fáradságot és nem kell minduntalan a kötetekért rohángálnom, ha kedvem támad egyiket-másikat ezek közül fölidézni.

A verseken kívül természetesen prózát is olvastam/olvastunk ott, ebből azonban most csak egy momentumot ragadnék ki. Tulajdonképpen Esztergomban a ferences gimnáziumban eltöltött időben került a kezembe az Új Írás folyóirat egy száma, amely akkoriban *Temesi Ferenc* regényéből, a *Porból* közölt folytatásokban részleteket. Ez akkor irodalmi berkekben afféle szenzációnak számított, mert nem volt még addig a magyar irodalomban szótár formában írott regény. Engem nagyon érdekelt a dolog, így hát olvasni kezdtem. Néhány hónap múlva aztán, amikor a regény már kötet formában is megjelent, az esztergomi városi könyvtárban magával az íróval is volt alkalmam beszélgetni egy író-olvasó találkozó keretében. Hát ilyen, mondjam azt „szellemi újdonságokban” is lehetett része néha az embernek – nagyon sok más pozitív dolog mellett – Esztergomban. Az említett *Por-t* ma is gyakran föllapozom. Ami a magyar prózát illeti, nagyon szeretem *Krúdy Gyulát*, aki azt hiszem rendkívül életszerű leírásaival, képi világával ragadott meg és *Csáth Géza* egyes novelláit. De nagyon közel áll hozzám *Karinthy* és *Örkény* is. Érdekességgként mondom, hogy ez utóbbi novelláit és *Macskajáték*c. drámáját még lengyel fordításban is olvastam.

És most ejtsünk néhány szót a külföldi szerzőkről is. Megint csak gyerekkori élményem *Oscar Wilde Canterville-i kísértet* c. műve, ami még hetedikes koromban került a kezembe, és olyannyira megragadta a fantáziámat, annyira megtetszett, hogy egymásután többször is elolvastam. (Ehhez az íróhoz később, az egyetemen sem lettem hűtlen, kedvencem tőle még a *Bunbury*, azt hiszem éppen szípkorkázó nyelvi ötletei és szellemes párbeszédei miatt, ezt azonban már angolul olvastam).

S most akkor egy nagy bakugrással az egyetemi évek olvasmányairól szeretnék részletesebben néhány szót szólni. Orosz és lengyel szakosként nyilván alaposabban meg kellett ismerkednem ezen népek irodalmával. Én igyekeztem betartani azt az elhatározásomat, hogy lehetőleg mindent eredeti nyelven olvassak, persze az igazsághoz hozzátartozik, hogy időhiány miatt (gondoljuk csak meg, hogy sokszor számos más „kisebb jelentőségű” író mellett olyan nagyok szerepeltek együtt egy félévben, mint pl. *Turgenyev*, *Dosztojevszkij* vagy *Tolsztoj* – egy is közülük kitölthetne akár egy egész szemesztert) néhány eredetiben megkezdett művet magyar nyelven kellett sebtében befejeznem. Akik rám az orosz nyelvű irodalomban nagy hatást gyakoroltak – azaz a legkedveltebb íróim –, *Gogol*, *Csehov* és *Bulgakov*. Most nemcsak Bulgakov *Mester és Margaritájára* gondolok (amelyről már a gimnáziumban OKTV-pályázatot készítettem, és aminek jutalmaképp aztán megint csak orosz művet, nevezetesen Lev Tolsztoj négykötetes *Háború és békéjét* kaptam meg), hanem rendkívül szellemes elbeszéléseire is, ezek egy része magyarul is megjelent – ha emlékeim nem csalnak –, a magyar kötet címét épp Bulgakov egyik elbeszélésének címe, a *Kakasos törülköző* adta. Ugyanezt mondhatom Csehovról (akitől azt hiszem a kedvenc drámám a *Sirály* volt és marad), de akinek a szélesebb olvasóközönség által kevésbé ismert elbeszéléseit szintén igen jónak, szellemesnek tartom.

Egyébként ha már Csehovnál járunk, meg kell említenem a nagy norvég drámaíró, *Ibsen* nevét is (ők Csehovval nemcsak kortársak, de jó barátok is voltak.) Ibsennek egyébiránt a *Nóra* c. drámája tette rám a legnagyobb hatást. (Talán kevesen tudják, ezért elmondom, hogy Ibsen a *Til Ungarn* [Magyarországhoz] c. versben üdvözölte az 1848-as magyar szabadságharcot, tehát van itt egy magyar vonatkozás is.)

Emellett visszatérve az orosz irodalomra, még hadd utaljak *Babelre*, akivel „ismeretségünk” szintén a gimnáziumtól datálódik, és akinek *Lovashadseregéből* a két kedvenc novellám (talán a lengyel vonatkozások miatt) a *Pan Apolek* és a *Gedáli*. Szeretném még megemlíteni *Tolsztojtól* (nem, ezúttal nem Lev Nyikolajevicsztől, hanem a kevésbé ismert Alekszej Konsztantyinovicstől) az *Upyr* (azaz Vámpír) című elbeszélést, amely egyetemi éveim önszorgalomból elolvasott kedves emléke. Egyébként a Nobel-díjas lengyel írónak, *Wladysaw St. Reymont*nak is van egy azonos című regénye, amelyet azonban én csak nemrégiben olvastam (ha jól tudom, magyarul is hozzáférhető).

És meg ne feledkezzem *Jerofejevről*, tőle a *Walpurgis-éj*, (orosz szerző – germán párhuzam...) *avagy a kövendég léptei* c. meglehetősen kései drámája gyakorolt rám nagy hatást. Egyébként a *Kövendégre* Petri is utal a *Tetemes a corpusunk* c. versében, amely a már említett *Amíg lehet* kötet egyik darabja.

S akkor most térjünk rá a (de hisz talán már rá is tértünk) a lengyelekre – ugye az átlagos magyar olvasó talán nem is gondolná, hogy négy irodalmi Nobel-díjjal is dicsekedhetnek...

Kezdeném mindjárt a költészettel, s akkor olyan, itthon talán kevésbé ismert neveket kell említenem mint *Leopold Staff*, *Wladyslaw Broniewski*, *Julian Tuwim*, illetve *Maria Pawlikowska-Jasnorzewska*. Utóbbiról megjegyezném, hogy versei immár magyar nyelven is olvashatók, *Csók* címen önálló kötetben jelentek meg. Szerény véleményem szerint a fordítások egészen jól sikerültek, és valóban megsejtetnek, átadnak valamit az eredeti művek hangulatából–üzenetéből.

S következzenek akkor a próza. Elsősorban *Stanislaw Lem* két regényét emelném ki, az *Édent*, amit még gyerekkoromban olvastam (s később aztán újra...) és a magyarul *Az emberiség egy perce* címen megjelent (eredetileg *A XXI. század könyvtára* [Biblioteka XXI. wieku] címet viselő) műveket. Csak annyit róluk, hogy mindkettőt egyben ajánlanám is azoknak, akiket érdekel az emberiség jövőbeli sorsa, az emberi civilizáció tovább- vagy inkább túl(?)élésének esélyei, a honnan jöttünk–hová megyünk kérdésekre adható válaszok... *Witold Gombrowicz* neve is ismert lehet a magyar olvasók előtt (*Drámák*, *Transz-Atlantik*, *Pornográfia*, *Testamentum*); nos ezeket (egy részüket kötelező jelleggel) magam is olvastam, mégis azt mondanám, nyelvi neologizmusaitól eltekintve (amely a fordítót szinte megoldhatatlan feladat elé állítja, a magyar olvasó mindazonáltal ezt nemigen értékeli/érezkeli) énhozzám ő mint író nem igazán áll közel. Olvasóként közelebb érzem magamhoz *Edward Stachura* műveit – itt van például mindjárt a *Szekercelárma*, amelynek alapján film készült, és *Kovács István* fordításában magyarul is olvasható. S beszélhetnék még *Mrozek*ről is, akinek drámáit és elbeszéléseit szintén kedvelem, s aki úgy gondolom a magyar olvasóközönség számára sem ismeretlen. Most azonban mégsem ezt teszem, hanem lezárandó a lengyel irodalomról szóló részt, inkább két lengyel szerző két művét említem. Az egyik *Czeslaw Milosz*, és a regény *Az Issa völgye* (*Dolina Issy*), amely – több más értéke mellett – hallatlanul szép tájleírásokat tartalmaz egy általunk talán Európa peremének tartott és elfeledettnek hitt vidék flórájáról és faunájáról. A másik *Tadeusz Konwicki Dziura w niebie* (hevenyészett fordításomban: *Lyuk az égen*) c. munkája, amelyben nyelvészként is rengeteg csemegézni való akad, mivel mintegy *coleur locale*-ként a szerző gyakran használ litván szavakat, kifejezéseket. Egyébként az utóbbi szerző volt az, aki *Milosz* általam fentebb említett regényét filmre vitte.

Apropó, ki ne maradjon *Marek Hasko* neve, ő azt hiszem a magyar olvasók számára szinte teljesen ismeretlen, Lengyelországban a múlt rendszerben is szinte teljesen agyonhallgatták a kényszerűségből külföldön maradt és disszidensnek tekintett, tragikus sorsú szerzőt vagy csak negatív kritika jelenhetett meg róla. Nyugat-Európában azonban, sőt a tengeren túl is egy időben meglehetősen népszerű szerzőnek számított, különösen a fiatalok körében. Egyik másik műve – talán épp kíméletlen társadalomkritikája és életszagú ábrázolásmódja miatt – kisebb botrányt is kavart. Én többek között a *Piekni dwudziestoletni* (*Szép húszévesek*) c. regényét és még számos elbeszélését olvastam; ezek közül néhányat tanítványaimmal is „átveszek”, mert amellett, hogy az író stílusa közel áll a mai lengyel beszélt nyelvhez, igen jó vitaindító anyag is pl. stílusgyakorlatokon.

És most, túljutva a lengyeleken, következzenek egy kis „csapongás” – előre is elnézést érte –, bár visszatekintve úgy tűnik, olvasmányélményeim eddigi bemutatásában sem tengett túl a rendszeresség. Folytassuk most akkor a német nyelvű

irodalommal. Itt most először osztrák szerzőket említenék, pl. *Franz Grillparzer* és művét a *Der Traum ein Leben*-t, amely magyarul az *Egy élet álma* címen jelent meg. Ezzel a művel már korai egyetemi éveimben ismerkedtem meg, és néhány részlete máig is él bennem. Ugyanígy szeretném még itt említeni *Heimito von Doderer* nevét, akitől a *Die Dämonen* (A démonok) az egyik legkedveltebb művem. És nem tehetem meg, hogy ne szóljak *Artur Schnitzlerről* – legalább két mű erejéig – ezek a *Die Liebelei* (Szerelmeskedés) és a *Der grüne Kakadu* (A zöld kakadu). Mindkettő igazán érzékletesen mutatja be a századvégi Bécsset (egyébként egy talán kissé ide nem tartozó megjegyzés: egyik legkedveltebb városomat). És most megint egy „mini kitérő”: a legközelebb hozzám azt hiszem a századvég, igen, az ún. *fin de siècle* korszaka áll, legyen szó akár irodalomról, akár festészetről, akár építészetről. Ezért nem is kell ugye magyaráznom, miért lelkesedem annyira *Stefan Zweig* műveiért. Bár legtöbb írását német nyelven olvastam, két művét azonban később magyarul is, ezek az *Ungeduld des Herzens* (Nyugtalan szív) és a *Brennendes Geheimnis* (Égő titok). És most néhány szót két osztrák költő, publicista két verséről. Az egyik *Richard Beer-Hofmann*, akinek személye és művei már talán feledésbe merültek, pedig az előbb említett Schnitzlerhez és *Hugo von Hofmannsthal*hoz is szoros barátság fűzte, s az ún. Ifjú Bécs meghatározó alakjának számított. Tőle a *Schlaflied für Mirjam* (Altatódal Mirjámnak) c. verset tartom a legszebbnek.

S most más. Tavaly került kezembe *Peter Hammerschlag Cabaret* c. alkotása (a nevét ismertem, de tőle ez nem) egyszerre „jópofa”, szellemes, játékos és valahol a mélyben kissé keserű is. Annak frappáns versbe foglalása, mire is indíthatja a „magunkfajta halandót” egy ún. *la belle dame sans merci*-vel való találkozás. (És ki ne találkozott volna már élete során ilyenekkel – és most nemcsak *Keats* azonos című híres versére gondolok...) Ugyancsak felhozom itt most *Peter Handke*-t, akit nemcsak meg nem alkuvó kísérletező szelleméért, hanem – nyelvészként – a „szójátékokban való tobzódásáért” vö. *Die Hornissen* (A darazsak) is kedvelek. (Ez a fajta szójátékra való hajlam egyébiránt *Petrinél* is bevallottan előjön.)

A német nyelvű irodalom kapcsán el kell még mondjam, hogy *Thomas Mann* művei is nagy hatással voltak rám, ezek közül talán a *Varázshegy* ragadott meg a leginkább. Persze említhetem még *Heinrich Böllt*, akinek két műve fogott meg igazán a *Das Brot der früheren Jahre* (A korai évek kenyere) és az *Ende einer Dienstfahrt* (Egy szolgálati út vége) meg *Günter Grass*-t (bár nincs kifejezetten szándékomban itt Nobel-díjasokkal dobálózni): tőle a *Katz und Maus* (Macska és egér) a kedvenc mű, meglehet a danzigi/gdanski vonatkozások miatt. (Úgy három éve alkalmam nyílt látni az író szülőházát is Gdanskban, így mondhatni testközelbe kerültek az egykor olvasottak.)

De itt befejezem a német nyelvű irodalmat (s ráadásul úgy, hogy a költészetről alig-alig ejtettem szót. Pedig...) De áttérek mindjárt *Beckett*re (ha már az előbb úgyis az abszurdra lyukadtam ki), és elmondom, hogy a *Godot-ra várva* és *A játszma vége* még a gimnázium utolsó évének meghatározó olvasmányélményei voltak. Aztán (kb. egy év múltán) jött a katonaság, és ott kezdtem bele *Sylvia Plath Üveg-bura* c. regényébe, amely (talán a környezet miatt?) igen mély nyomot hagyott bennem. Egyébként ő annak a *Ted Hughes*nak volt egy ideig a felesége, aki *Pilinszky* verseit angolra fordította.

S akkor mondanék még néhány nevet: *Jane Austint* egyébként (talán éppen az általam is olvasott *Büszkeség és balítélet* és a belőle készült film okán), ő az angolul olvasók körében meglehetősen felkapott lett. *G. B. Shaw*-t, akit eddig még nem említettem, de legyen szó akkor itt a *Pygmalion*ról – amely voltaképp az angol kiejtésről szóló szatíra is egyben, az angol nyelvet ismerő nyelvésznek ez ugye szintén „csemege”. Ugyancsak nem szeretném, ha kimaradna *Joyce* sem, tőle a *Dubliners* [Dublini emberek] tette rám a legnagyobb hatást, a *Finnegan ébredéséből* csak részleteket olvastam, s azt is magyar fordításban. Kedvelem még a lengyel származású *Joseph Conrad*ot is, főleg a *Lord Jim* c. regényét és a *Nostromót*.

S most az amerikai irodalom: hadd mondjak három nevet: *Poe*-ét, *Bradbury*-ét (akkor a *Marsbéli krónikák*) és *Updike*-ét (az *On the Farm*-ját). Az első kettő még nagyon korai – majdnem gyerekkori – élményem (úgy tizenhárom éves koromtól egy jó ideig mondhatni „faltam” a szellemhistóriákat, a horrorisztikus elemekkel megtűzdelt elbeszéléseket és úgy általában a science fiction-t, de ezek a műfajok tőlem ma sem idegenek. Nemrég láttam pl., hogy a viszonylag fiatalon elhunyt *H. P. Lovecraft* (az angol gótikus regény hagyományainak egyik legjobb folytatója, akit tanítványai később *Edgar Allan Poe*-hoz és *Nathaniel Hawthorne*-hoz hasonlítottak), gyerekkorom egyik nagy olvasmányélménye, most mennyire ismertté vált a magyar könyvpiacra. Mondhatni csak úgy sorjáznak a műveiből készült magyar fordítások. Tíz-húsz éve ő még szinte teljesen ismeretlen volt a magyar olvasó számára, most úgy tűnik kezdik újra? felfedezni.) Egyébként nem gyerekkori, de fiatalkori (gimnázium utáni) és felejthetetlen olvasmányélményem *Émile Zola*tól a *Mouret abbé vétké*, amelyet – be kell valljam – tulajdonképpen nem túl szívesen, mondhatni húzódozva, anyai nagymamám unszolására olvastam el. *Zola* megtetszett, s jött később a *Három város: Lourdes, Rome, Paris* és a *Le Ventre de Paris* (azaz a *Párizs gyomra*). Élmény volt persze *Remarque* is, és nem, nem elsősorban a *Nyugaton a helyzet változatlan*, hanem sokkal inkább a *Szerelem és halál órája*.

Apropó, *Poe* kapcsán: az azért fantasztikus, hogy *Arany János*nak milyen nagyszerű *Poe Ravenjének* a *Hollónak* a fordítása. A „Soha már” nagyon jól visszaadja az amerikaiban eléggé általánosan elterjedt „morgósabb” (szaknyelven retroflex) *r* ejtőmódját, amely a visszatérő „never more”-ban fordul elő (ott viszont kétszer is). A *Raven* refrénjének brit ejtőmóddal koránt sincs olyan szuggesztív hatása mint amerikaival. Egy nyelvész a szépirodalom olvasása közben ilyenekre is figyel. Gyakran megtörténik velem, hogy így mintegy mellékesen... felmerül bennem ez-az.

Végezetül két talán kevésbé ismert név: egy olasz szerzőé, *Italo Calvino*é, akitől én a *Láthatatlan városok* c. kisregényt olvastam. Ez végig párbeszédre épül, *Marco Polo* és a despota uralkodót megtestesítő *Kublai kán* párbeszédére, amelynek során a nagy világutazó élményeit ismertette bemutatja, hogy mennyire sokszínű, heterogén is a világ – s a tulajdonképpeni csattanó: hogy miközben a világ, a kultúrák sokféleségéről, tarka forgatagáról, múlttól-jelenről és lehetséges jövőről hallunk, csak a regény vége felé döbbenünk rá, hogy *Marco Polo* tulajdonképpen mindvégig csak saját szülővárosáról, szeretett *Velencéről* beszél. Ez persze az általunk hétköznapiak tartott és ismertnek vélt dolgok tulajdonképpeni ismeretlenségének filozófiai mélységű kérdését is felveti. A másik név egy argentin szerzőé: *Adolfo Bioy Casares*-é, művének címe pedig a *Morel találmánya*. *Bioy Casares* az argentin iro-

dalom hagyományainak egyik legjobb folytatója (mestere és később pályatársa mellesleg a világhírű *Borges*, de olyanok is hatottak rá, mint például az általam már említett Poe vagy Kafka). Ez a regény a valós és a fiktív élet, a halál és a halhatatlanság közötti választás lehetőségével szembesíti az olvasót. A Morel gépével elérhető halhatatlanságnak ugyanis keserű ára van, a probléma: hogy a halhatatlanságot választónak le kell mondania a bár mulandó, de reális, valós élet lehetőségéről. Mindkét műnek nagy erőnye, hogy a problémák át- illetve továbbgondolására serkenti olvasóját, hát ezért is szerettem volna szólni ezekről.

Kicsit megakadtam..., gondolkozom, hogyan is zárjam le ezt a választ. Lehetne kevésbé választékosan így: na jó, az én szépirodalmi olvasmányélményeimből ennyi elég volt... Pedig még sok (ha nem kívánok hízelegni magamnak, akkor is néhány) dolog kimaradt. De nem baj, maradjon így, töredékesen, nem túl torz torzó. Mindent számba venni úgy sincs módom.

Válaszadás közben persze mindvégig az a szándék vezetett, hogy valamiképp ki- vagyis hogy elkerüljem olvasmányélményeim száraz címlistává való degradálását. Hogy ez legalább valamely mértékben sikerült-e, vagy ebbéli igyekezetemben netán teljes csődöt mondtam, annak megítélését az olvasóra bízom.

Céloztunk rá, Te is említetted, hogy a nyelvészeti stúdiumok elképzelhetetlenek bizonyos társadalomtudományi–történelmi ismeretek nélkül. Ez megint csak olvasást jelent. Ezeken a területeken hogyan tájékozódsz, miket olvasol?

Igen, elképzelhetetlenek, de nemcsak a nyelvészeti stúdiumok (ennek bizonyágául ugye ott van mindjárt a szociolingvisztika), hanem véleményem szerint már maguk a *nyelvi stúdiumok* is elképzelhetetlenek bizonyos társadalomtudományi–történelmi ismeretek nélkül. Az igényes nyelvtudáshoz ugyanis feltétlenül szükségeltetik az adott nyelv hátterével való megismerkedés, a nyelvország(ok) történelmében – kultúrájában való elmélyedés. Elég nagy problémának tartom, hogy sok esetben ez az ún. „mindent gyorsan – könnyedén” típusú nyelvoktatásban nem merül fel kellő súllyal, pedig azt ugye nem kell mondani, hogy pl. a ma a legelterjedtebb és talán legdivatosabb, akár „slágernyelvnek” is nevezhető angol esetében is mennyire fontos ez a kulturális háttér, már amennyiben nemcsak egy fajta „nyelvi túlélési szintet” kívánunk elérni, hanem igazán komoly felsőfokú ismeretek birtokába szeretnénk jutni. Büszkén mondhatom ugyanakkor, hogy pl. a budapesti Lengyel Filológiai Tanszéken mindig is fontosnak tartották az irodalmi és nyelvészeti kurzusok mellett a történelmi, országismereti képzést is. E rövid kitérő után azonban rátérnék tulajdonképpen kérdésedre, mert veszem észre, némiképp elkalandoztam a tárgytól...

Szóval ami a történelmet illeti – s most egy aktualitás: épp mostanában birkózom Norman Davies *Europe a history* c. monumentális művével. Nos, én ezt a könyvet még évekkel ezelőtt vettem meg Krakkóban, de csak 2000 nyarán jutottam odáig, hogy bele tudtam kezdeni. Lebilincselően érdekes és izgalmas olvasmány, ugyanakkor szerintem nem lehet, nem célszerű „egyszerre kiolvasni” – nem is arra való. Én magam is megszakításokkal olvasom, s egyfajta, mondjam azt, „rendszeretlen-rendszerességgel” (na ez az, amire a latin találóan azt mondja, hogy *contradictio in adiecto*, azaz közérthetőbben: önellentmondás, de igyekszem mindjárt megmagyarázni). Szóval nem mindennapi olvasmányom ez a könyv, van úgy hogy nem veszem kézbe mondjuk egy-két hétig, de azért előbb vagy utóbb mindig visszatárllok

hozzá. És persze vannak a könyvnek olyan részei, amelyek időrendi sorrendben később következnenek, de én már túljutottam rajtuk, mert érdekelték, mert hivatkoztam rájuk stb., stb.

Ott van pl. C. N. Deglernek az amerikai történelemről szóló munkája is, *Az élő múlt*, amely azonban esetemben már egy lezárt történet. Ez a te szóhasználatoddal élve afféle kis „kirándulás” volt, mivel az amerikanisztika nem tartozik kutatási területeim közé. Ugyanakkor végigolvasva a könyvet és így előzetes ismeretekkel is felszerelve értőbben vettem kézbe *Kövecses Zoltánnak* az amerikai angolról szóló könyvét vagy a *Spitzbart–Gräfszerzőpáros* hasonló című, német nyelven írt munkáját. Most visszatekintve ezekre az élményekre úgy érzem, megérte ez a kis „kiruccanás” az amerikanisztika területére, nemcsak azért, mert az angoltudásom is mélyült vele, hanem azért is, mert ez megint csak egy adalék ahhoz, hogy hogyan változik egy nyelv új környezetben, új körülmények között, hogyan formálják a nyelvet bizonyos hatások. Ez pedig a nyelvész számára rendkívül érdekes.

Ugyanígy – s ez már közelebb áll szakjaimhoz – amikor a keleti szláv–skandináv nyelvi kapcsolatokat kutattam (gondoljunk itt most szókölcsonzésekre), szükséges volt ehhez behatóbban megismerkedni ezzel a történelmi korszakkal, főként mivel a szavak etimológiájának ismertetésén túl én egy történelmi bevezetőt is kívántam adni, amely aztán orosz nyelven meg is jelent. Segítségemre voltak itt *Kosztomarov*, *Rydzevszkaja*, *Gustav Faber* és *Gösta Bergman* művei. Ugyancsak megemlítenék itt egy igen szép kiállítású és gazdagon illusztrált könyvet, az *Illustrierte Geschichte Österreichs*-t (Ausztria képes története), amelyet én még Grazban vásároltam meg. Ez a mű nemcsak végigkalauzolja az embert a szomszédos Ausztria történelmében, hanem emellett olyan képi anyaggal is szolgál (közük ritka vagy eddig még szélesebb körben nem közölt fotókkal), amely így ebben a formában még igen sok „utánajárással” is alig lenne hozzáférhető.

Néha megtörténik, hogy olyan könyvre bukkanok, amely egy engem érdeklő vagy valamilyen szinten (még ha nem is közvetlen módon) „szakmába vágó” kérdést boncolgat, és akkor úgy érzem, hogy ezt nekem is el kell olvasnom, ebben nekem is tájékozódni szükséges. Van úgy, hogy a szerző olyan kérdést tárgyal, amelyről nekem is megvan az előzetes tudásom vagy a „különbejáratú véleményem”, de annál inkább érdekel, mások mit gondolnak efelől, hogyan látják a témát. Nos, tipikusan ilyen volt *Domány Andrásnak* a nyolcvanas évek vége felé megjelent könyve, az *Aki lengyel, katolikus?* című, amely az akkori pártállam, a lengyelországi Katolikus Egyház és a lengyel munkások meg a Szolidaritás viszonyát boncolgatta. Az akkori „átlag magyar szemmel” nem ismerve a sajátos lengyel viszonyokat, sőt egyenesen: mit sem tudva a lengyelekről vagy a Szolidaritásról ugyanis furcsának tűnhetett a lengyel munkásvezérek, Szolidaritás-aktivisták mély vallásossága. Hát ezt a kérdéskört próbálja ez a könyv körüljárni *a maga módján*.

A közelmúlt egyik legmaradandóbb élménye azonban *Carola Stern Willy Brandt-ról* szóló azonos című monográfiája, amelyből azon kívül, hogy egy nagy formátumú politikus életútját ismertem meg, nagyon sok mindent megtudtam Németország egy ellentmondásokkal terhes korszakáról, és rengeteg apró részlettel lettem gazdagabb a berlini fal keletkezésének körülményeiről is, arról a pattanásig feszült politikai helyzetről, amelyben ezt a falat építették. Ezt a könyvet én németül olvastam, és nem tudom magyarrá lefordították-e, de mindenkinek bátran

ajánlom, aki olvas németül, és akit érdekel (egy személyiség életútján át láttatva) az 1910-es évektől a kilencvenes évek elejéig tartó időszak Németországban.

Ha nem mondanánk, akkor is kiderült volna, hogy „nagy olvasó” vagy. De vajon könyvtárjáró is vagy? Hogyan jutsz olvasnivalóhoz, hol leled fel olvasmányaidat?

Mindenekelőtt azt szeretném itt hangsúlyozni, hogy minden kutatónak szüksége van egy nevezzük így: megfelelően összeválogatott „házikönyvtárra”. Én ennek az alapját egyetemi éveim alatt vettem meg, és most is folyamatosan bővítem, anyagi lehetőségeim függvényében persze... Szilárd meggyőződésem ugyanis, hogy ilyen „magán-kézikönyvtár” nélkül, amelyben az ember tulajdonképpen bármikor utánanézhethet valaminek, ellenőrizhet bizonyos adatokat, nem lehet komoly tudományos munkát végezni. Nos nekem ez a házikönyvtár az elsődleges forrásom, és mindig itt keresek információt az engem érdeklő adott kérdésről. A legtöbbször persze további iránymutatást, művekre való utalást találok, amelyek nekem már nincsenek meg, amelyeket aztán a könyvtárban lelek fel, de ekkor már legalább nagyjából tudom mit is keressek, mit érdemes kikérnem vagy kikölcsönöznom.

Ha a könyvtárakról van szó, elmondanám, hogy egyetemista koromban (már ami a pesti könyvtárakat illeti) elég sokban megfordultam (az ún. „kari olvasón” kívül persze, mert azt csoporttársaim, ismerőseim közül szinte mindenki elég gyakran látogatta. – Ebben egy praktikus ok is közrejátszott: helyben volt). Szóval gyakran jártam az Egyetemi, az Országgyűlési, az akkor még Gorkij, ma már Idegennyelvű Könyvtárba és persze a Széchényi-be meg az MTA könyvtárába. Erről azt mondhatom, hogy a kép mára már „letisztult”, és leginkább csak kettőbe, az MTA könyvtárába és az Idegennyelvű Könyvtárba, a „Bibliotékába” járok. Mindkettő mondhatni „egy nyomvonalon” van. Legtöbbször nem kölcsönzök ki könyveket (bár azért ez is gyakran megesik), hanem a szabadpolcon lévőkből van szükségem valamilyen adatra vagy egy folyóiratban megjelent cikke, és akkor ezeket fénymásolom magamnak. Van még persze további két hely is: a Goethe-Intézet és a British Council könyvtára, ezekben azonban csak ritkán fordulok meg, ha olyan dologra van szükségem (kazetta, hanganyag esetleg egy mű eredetiben), amelyet máshol nem sikerült fellelnem.

Abban, hogy ma már csak ezekbe a könyvtárakba járok, persze annak is szerepe van, hogy ezeket valahogy „hangulatilag is” közelebb érzem magamhoz – őszintén szólva tudom, ez így nagyon szubjektív, ha könyvtárról van szó: én a „Bibliotékában” érzem magam a legjobban, legotthonosabban. Ahova gyakran járok (nem is igen tudok elmenni előttem úgy, hogy be ne térjek), azok a könyvesboltok és az antikváriumok. S mivel meglehetősen gyakorisággal „önfelejtkezem” ilyen helyeken, nekem az a tapasztalatom, hogy ilyenkor – számomra legalábbis – gyorsabban telik az idő. Nos ezek a helyek is „forrásai” az én olvasmányaimnak. Néha nem is gondolná az ember, hogy milyen nagyszerű (vagy már régóta keresett) kiadványokra lehet bukkanni apró könyvesboltokban, eldugott kis antikváriumokban.

Úgy tudom, gyakran jársz külföldön. Benézel-e odakint is a könyvtárakba, vagy erre nemigen van alkalmad? Mik a tapasztalataid külföldi könyvtárakban?

Igen, ha adódik erre alkalom, feltétlenül benézek kinti könyvtárakba is. Tanulmányutakon, hosszabb külföldi tartózkodást feltételező kutató-ösztöndíjak eseté-

ben ez persze nemcsak természetes, de mondhatni egyenesen kötelező jelleggel merül fel, mert ugye épp a kutatás (ami értelemszerűen maga után vonja a könyvtárba járást) a tartózkodás fő célja. Így jártam többször Varsóban, Krakóban, de ösztöndíjjal voltam Zágrábban és Grazban is. Aztán voltak olyan „magánjellegű” útjaim is, amikor valahogy nolens volens mégiscsak kapcsolatba kerültem a könyvtárral. Ez történt pl. Torinóban, ahol egy barátnőmet látogattam meg, és az egyetemre is meg a könyvtárba is eljutottam egyszerűen annak okán, hogy (egyéb-ként jól) gondolta: kíváncsi vagyok arra, hogy ott milyen az egyetemi élet, hogyan telnek a hallgatók hétköznapijai, egyáltalán: milyen az egyetem. Némileg hasonló helyzetbe kerültem akkor is, amikor már másodszor jártam Londonban, itt viszont már én voltam nagyon kíváncsi a Londoni Egyetemre (The London University) és a könyvtárra meg persze mindarra, amit első látogatásomkor nem volt alkalmam megtekinteni, ami akkor kimaradt. Általánosan azt mondhatom, hogy jók a tapasztalataim a külföldi könyvtárakban, mert például Londonban, Torinóban 5-6 évvel ezelőtt jártam, de ott már akkor minden nagyon modern volt, és sok minden már „készben állt” – itt most főként a számítógépes adattárolásra és az operatív rendszerekre gondolok –, ami nálunk még csak nemrég vagy egyes könyvtárak esetében részlegesen *horribile dictu* egyáltalán nem valósult meg, esetleg csak tervbe van véve. De hiszen minderről szóltam is már a 3K olvasóinak a grazi könyvtár, legutóbb pedig a máltai nemzeti könyvtár kapcsán is.

Most azonban a külföldi nagyvárosi könyvtárakról szóló valamiféle összegzés vagy beszámoló helyett inkább két olyan kis könyvtárhoz kapcsolódó érdekes élményemet szeretném megosztani az olvasókkal, amelyeknek mindegyike mély nyomot hagyott bennem. Az első ilyen élmény Angliához kötődik, pontosabban a St. Alban katedrálishoz és monostorhoz, ami Londontól nem messze található. Egy gyönyörű, egyes részeiben még a normann hódítás korából származó katedrális emelkedik ezen a helyen, egy bár kicsiny, ugyanakkor igen jelentős, főként teológiai gyűjteményét tekintve gazdag könyvtárral. Bár ez a könyvtár (maga a királynő, II. Erzsébet nyitotta meg újra!) már egy nyolcvanas évek elején épült szárnyban kapott helyet, mégis ez az épületegyüttes kiválóan illeszkedik a templomhoz. Ami itt a csodálatos történelmi környezeten kívül egy könyvtárosnak különösen figyelemreméltó lehet, az az, hogy több ősnymtatvány és krónika között itt őrzik az apátság krónikaírójának, egy bizonyos *Matthew Paris*nak azt a sűrűn illusztrált *Historia Anglorum* c. munkáját, amely az angoloknak jelentőségében körülbelül talán a „mi” Anonymusunk *Gesta Hungarorum*-ához hasonlítható. A másik élményem, amelyről be szeretnék számolni, már Lengyelországhoz, egészen pontosan egy nyugat-lengyelországi, Poznanhoz nagyon közeli kisvárosához, *Kórnik*hez kötődik, s ott is egy kastélyhoz, amely a kis település talán egyetlen igazi látványossága. Ezt a XV–XVI. századból származó épületet, amelyet lengyelül *Zamek Górków*-nak neveznek, s amelyet aztán valamikor a XIX. században építettek újjá (s itt most egy kicsit megint Anglia) az angol neogótika stílusában. Meglehetősen furcsán is hat a lengyel tájban..., ami persze semmit nem von le szépségéből, eredetiségéből. Ma a PAN (Lengyel Tudományos Akadémia) múzeumaként és könyvtárként funkcionál. Ami itt – sok más egyéb mellett – megragadott az az ősnymtatványokban, krónikákban gazdag anyag. Ezek egyikét, talán a gyűjtemény legszebb, legértékesebb darabját – egy középkori zsoltároskönyvet nekünk meg is mutattak (szerintem velünk polonistákkal mint

a Varsói Egyetem Polonicumának ösztöndíjsaival kivételt tettek, mert nem hiszem, hogy minden látogatónak alkalma lenne belelapozni egy igazi középkori szoltároscopybe, legfeljebb üvegen át tisztes távoból szemlélheti).

Hát ennyi jut most eszembe a külhoni könyvtárakról, és persze azt is elmondánám még, hogy külföldön is gyakran benézek a könyvesboltokba, még a rövidebb tartózkodások idején is, akkor is, ha csak egy napot van alkalmam tölteni pl. a szomszédos Kismartonban vagy Bécsben, de értelemszerűen akkor is, ha huzamosabb ideig tartózkodom külföldön. Ki gondolná, de igaz, hogy pl. egyik első orosz szlengszótáramat Londonban szereztem be, persze vettem azért francia etimológiai szótárat suo loco: azaz Párizsban, a Le Quartier Latin-ben. A már többször említett Davies-féle Európa-történetet viszont épp Krakkóban vásároltam.

Mint egyetemi oktató nyilván sűrűn kell tanítványaidat olvasásra biztatnod. Van-e foganatja az ilyen biztatásnak? Vannak módszereid az „olvasásra nevelésben?”

Egy kicsit keserűen tudok erről nyilatkozni, mert ha őszintén kívánok válaszolni, el kell mondjam, hogy jelenlegi hallgatóim (tisztelet a kivételnek!) nem szívesen olvasnak, vagy talán fogalmazhatnék úgy is: nem erősségük az, hogy utána járjanak valaminek, pl. megszerezzenek egy cikket. Persze rá lehet erre őket szorítani. Általában az a jellemző, hogy szeretik „készzen kapni” az anyagot (pl. könyvet, fénymásolatot stb.), s akkor *talán* elolvassák. Emlékszem, az én időmben (tudom, ez most kicsit hiteltelenül hangzik, hisz nem volt az olyan rég...) ha X professzor úr azt mondta, hogy kérem megjelent erről egy értekezés ebben és ebben a folyóiratban, akkor mi mentünk és elolvastuk, vagy kijegyzeteltük – kicsit később – fénymásoltuk (na, ez már sokkal praktikusabb volt). De nem vártuk, nem is várhattuk el, hogy az illető tanár fénymásolja azt nekünk, és ő ossza szét – mert ugye egyébként jön a kifogás, hogy: hát kérném szépen ezt mi nem tudtuk megszerezni, következésképp: nem is olvastuk. Mára odáig jutottunk, hogy boldog vagyok, ha a fénymásolt anyagot vagy a kijavított dolgozatot elolvassák, megkeresnek az esetlegesen felmerült problémákkal, és nem mindjárt a „szemétkosárban landol” az anyag – mert sajnos erre is volt már példa. Bocsánat, de azt kell mondjam – és ezt már néhány kollégám is észrevételezte –, hogy elharapódzott a linkség, és ez most nemcsak a hallgatók olvasási kedvére vonatkozik.

Ami az „olvasásra nevelést” illeti: vannak rá módszereim, bár ezek hatásossága nem mindig mutatkozik meg azonnal, és ez talán nem is mérhető egzakt módon. Gyakran választok például hosszabb tárcákat vagy irodalmi szemelvényeket a nálunk stílusgyakorlatoknak nevezett tulajdonképpeni haladó nyelvóra anyagául. Ez összhangban van egy általam preferált nyelvtanítási módszerrel is, nevezetesen a *Susanna Buttaroni–Alfred Knapp* által kidolgozott ún. *Sprachwachstum* (tkp. nyelvi növekedés) módszerével, amely gyakran alkalmaz autentikus nyelvi szövegeket a nyelvtanítás során. Ennek aztán olyan hatása is van, hogy egy-két hallgatónak megtetszik az illető újságíró vagy író stílusa, és akkor mást is szeretne tőle olvasni. Egyesek ilyen esetben hozzám fordulnak, hogy én mit ajánlok, vagy azt kérik, hogy mást is vegyünk ettől a szerzőtől. Ez pedig egyfajta visszaigazolást jelent.

Az Olvasás Éve után vagyunk. Mint nagy olvasó milyen esélyeket adsz az olvasásnak? Miben és mennyiben osztod az olvasás jövőjével kapcsolatos pesszimista–

defetista nézeteket? Szólnál-e ebben a vonatkozásban az olvasás állítólagos nagy ellenségéről, az elektronikus, digitális „galaxisról”?

Én adok esélyt az olvasásnak, és semmiképpen nem sorolom magamat azok közé, akik azt vallják, hogy mindez leáldozóban van, esetleg épp az elektronikus adatfeldolgozó és -tároló rendszerek terjedésének köszönhetően. Amerikában is voltak (nem is olyan régen) olyasféle próbálkozások, hogy pl. egy *Hemingway* vagy *Steinbeck* regénynt, esetleg egy *Shakespeare* drámát magnóra vettek, hogy az elfoglalt üzletember, miközben limuzinjában rója a hosszú kilométereket, feltegye és meghallgassa ezeket – ha már olvasni nincs ideje. Az olvasás persze már egyfajta interpretációt is jelent, és nem biztos, hogy aki olvassa, annak a stílusa, vagyis az értelmezési módja nekem épp megfelel. A géphang meg „agyonüti” az egész művet – monoton, álmosító, nem természetes. Szóval aztán „áttörést” ez sem hozott, pestiesen szólva: nem jött be, és ezt az érintettek is belátták.

A digitális és a Gutenberg-galaxis ellentétéről, harcáról nekem az a véleményem, hogy a számítógép, az internet stb. – egyelőre legalábbis úgy tűnik – nem igen tudja kiszorítani a hagyományos könyveket, amennyiben a hagyományos értelemben vett olvasásról van szó. Éppen az egyik kedves tanítványom hívta fel a figyelmemet arra, hogy bár igaz, hogy az interneten rengeteg információ van, azazhogy hozzáférhető, de ezeket az emberek *nem olvassák*, illetve amire ebből az információhalmazból szükségük van, azt *kinyomtatott formában* olvassák. S ha meggondolom, én magam is jobb szeretem kinyomtatva átolvasni, javítani a cikkeimet, mint a villódzó képernyő előtt ülve tenni ugyanezt. Azt is megjegyezném még, hogy egyes adattárolási eszközök meglehetősen sérülékenyek, egyesek közülük pedig csak rövid ideig alkalmasak erre a feladatra. A sokak által használt floppy lemez például nagyon sérülékeny, jobbára csak az adatok rövid távú megőrzésére szolgál, s a CD-ket is igen gondosan, szigorú szabályokat betartva kell tárolni ahhoz, hogy az információkat hosszabb távon biztonságosan megőrizték. Persze a technikák, az eszközök tökéletesedhetnek, nem kell nagy jóstehetség ahhoz, hogy belássuk: fognak is. Én azonban mégiscsak azt mondom, semmi sem pótolhatja azt az érzést, amikor az ember szobája szegletében (esetleg egy hűvös őszi vagy egyenesen hideg téli – tesék ad libitum választani – estén) kézbe veszi kedvenc kötetét.

Az én nemzedékem – történelmi okokból – egynyelvű olvasónak számít. Ma már a fiatalok (és nemcsak a legfiatalabbak) jól tudnak idegen nyelveken is. De vajon olvasnak-e idegen nyelvű munkákat? És ha nem, szükség lenne-e arra, hogy valamiképp elharapóddzon ez a szokás? Úgy vélem, a 19. századi magyar értelmiség lényegesen többet olvasott idegen nyelven (persze főként németül), mint anyanyelvén. A 21. század értelmisége mutat-e ilyesféle hajlamokat? Kellene-e, jó lenne-e, ha mutatna?

Igen, azzal egyetértek, hogy a fiatalok körében sokkal inkább elterjedt az idegen nyelvek ismerete, bár azért így sem túl rózsás a helyzet. Megjegyezném, hogy a Társaság 2000. évi felmérése alapján hazánkban kb. 13 százaléknyan beszélik az angolt, amely még az Európai Unión belül általánosan alacsonynak tekintett spanyol átlagtól (ez 36%) is jelentősen elmarad. A németül tudók aránya – nyilván történelmi–földrajzi okokból is – ennél valamivel jobb, ez 17%. A „nagyon jól tudók” aránya hazánkban még ennél is elkeserítőbb: ez az angol esetében 2, a németében pedig 3 százalékos. Nos azt hiszem, más, illetve az ún. „kis nyelvek” esetében sem túl

nagy ez az arány. Ahhoz pedig egyébként, hogy valaki szakirodalmat vagy bármiféle irodalmat olvasson idegen nyelven (most az élvezetet nyújtó, értő olvasásra, nem pedig a szótárban szavanként való kikeresés sziszifuszi munkájára gondolok), eléggé magas szintű nyelvismeret szükségeltetik. Egyébként maga a nyelvtudás is „jó karban tartható” a célnyelven történő gyakori olvasással, amennyiben beszélgető-partner(ek)nek éppen híjával vagyunk. Tehát – visszatérve az előzőekhez – bőven van még mit pótolni a nyelvtudás terén.

Ami kérdésed másik részét illeti, azt hiszem, a XXI. század értelmisége számára egyenesen elengedhetetlen az idegen nyelvek ismerete, az idegen nyelveken való olvasni tudás. Ezt egyébként az Európai Unión belül is felismerték, hisz épp tavalyelőtt fogadtak el Strassbourgban egy határozatot, amely az anyanyelven kívül még legalább két európai vagy világnyelv kielégítő ismeretének megszerzését célozza. Mindezt pedig az iskolai oktatás keretén belül képzelik el. Én tehát azt hiszem, hogy a XXI. század értelmisége számára egyenesen létfontosságú az idegen nyelveken való olvasni tudás, illetve ennek a képességnek a kifejlesztése, megszerzése, s mutat is erre hajlandóságot. Tegyük még mindehhez hozzá, hogy napjainkban meg is van erre minden lehetősége, s a történelmi tényezők, a légkör is kedveznek ennek. Nem beszélve arról, ami már közsímet, amit mindenki tud vagy a bőrén érez, hogy nyelvismeret birtokában jobbak a kilátásai az embernek többek között a munkaerőpiacon is. De ez azt hiszem annyira közhelynek számít, hogy nem is szeretnék ezzel tovább foglalkozni.

Az idegen nyelvek ismeretének fontosságáról, hasznosságáról egyébként két maxima jut eszembe, mindkettő német gondolkodótól-írótól származik: az egyikük *Goethe*, aki azt írta egy helyütt, hogy „Aki nem ismer idegen nyelveket, az a saját anyanyelvét sem ismeri.” A másikuk *Marx*, tudom, őt mostanában nem divat idézni, mindenesetre (a tőle megszokott módon meglehetősen harcias ízű) mondás szerintem találó, így tehát én ezt most mégis megteszem: „Egy idegen nyelv fegyver az élet harcában.” S most akkor németül is, ha kell: „Wer fremde Sprachen nicht kennt, kennt nicht mal seine eigene Sprache.” – Goethe, „Eine fremde Sprache ist eine Waffe im Kampfe des Lebens.” – Marx. Nos ezeket (is) szem előtt tartva, gondolom, máris egyértelművé válik a válasz arra, hogy kellene-e, jó lenne-e, ha a XXI. sz. értelmisége mutatna hajlamokat a több nyelven való olvasásra.

Végül egy talán henye kérdés-kérés. Mondanál-e olvasóinknak néhány friss, szerinted igen fontos olvasnivalót? Hazait és külföldit, olyanokat, amelyeket a könyvtárosoknak is érdemes lenne a hosszú téli estéken kézbe venniük, és/vagy amelyeket bízvást ajánlhatnánk legjobb, legszorgalmasabb olvasóinknak?

Igen, itt van mindjárt két friss könyv – mindkettő történelmi témájú vagy történelemmel kapcsolatos, amely nemrég jelent meg a magyar könyv piacon. Az egyik az általam már említett Günter Grass-tól származik, a *Kutyaévek*, amely a második világháború alatti és utáni német társadalom rajzát adja, egy kutya sorának tükrében. Ugyanakkor ezt az ún. gdanski trilógia darabjának is tekintik, s számos részletében a „letűnt” régi Gdansk világát is idézi. A másik könyv egy Robin Maxwell nevű író műve, a *Boleyn Anna titkos naplója* című. Ez szerintem nagyon érdekes olvasmány, amely a híres-hírhedt VIII. Henrik és I. Erzsébet uralkodásának idejébe kalauzol el bennünket, és amely Anglia történelmének egy igen izgalmas korszaka.

De nyelvész lévén engedtessek meg nekem, hogy ebbe a tárgykörbe tartozó vagy ehhez közel álló könyveket is ajánljak. Az egyik már nem tartozik a magyar könyvpiac legfrissebb újdonságai közé, bár nem is túl régi, 1998-ban jelent meg, és a nálunk már más regényeiről (pl. *A rózsza neve*, *A Foucault-inga* stb.) ismert Umberto Eco tollából származik. Ennek címe *A tökéletes nyelv keresése*. Ez a könyv igen hosszú és lebilincselő utazásra hívja olvasóját: egészen a bibliai nyelvkeveredés legendájától, tehát az ún. *confusio linguarum* időszakától egészen a mai a priori és a posteriori műnyelvek létrejöttéig követi nyomon az emberiség egyik nagy álmának, a tökéletes nyelv felfedezésének illetve megalkotásának a folyamatát. Mindenkinek ajánlom, akit kicsit is érdekel a nyelvek természete, a nyelv(ek)ről szóló gondolkodásunk alakulása, változása az európai kultúrkörön belül. A másik nyelvészettel, illetve pontosabban szólva az emberi kommunikációval és annak zsákutcáival foglalkozó könyv egy amerikai író, *Deborah Tannen* műve, a *Miért értjük félre egymást?* A könyv főként (de nem kizárólag) a férfi és a női kommunikációs stílus különbségeiről és az ebből adódó lehetséges félreértésekről szól, így egy-két megállapítása, tanácsa talán a gyakorlatban is hasznosítható, kamatoztatható. Magam ez utóbbi könyvről recenziót is készülok írni, s a témával esetleges további cikkek keretében is foglalkozni kívánok.

Nos mit is szóljak lezárásképpen... Egy angol mondás szerint: *books and friends should be few and good*... szabadon fordítva: jó könyvekből és jó barátokból kevés is elég. Én azt kívánom a 3K olvasóinak, hogy mind jó könyveknek, mind pedig jó barátoknak bővében legyenek, és sok szép olvasmányélménnyel gazdagodjanak.

Köszönöm a beszélgetést!

Dr. Wix Györgyné László Borbála
(1926–2002)

A mindenkori évvégékre jellemző hajrában dolgoztunk és készülődtünk a szokásos decemberi évbúcsúztatóra, az osztály közös karácsonyi délutánjára. Erre az alkalomra Borika évek óta minden osztálytársának narancsdzsemet készített, amit apró üvegekbe töltött, és karácsonyi címkével díszítve nyújtott át. Éreztük, idén bizonytalan ennek a kedves hagyománynak a folytatódása. Tudtuk, Borika évek óta súlyos betegséggel küzd, s azt is, hogy idősebbik lánya halála soha el nem múló lelki fájdalmat jelent számára.

De azért reménykedtünk. Hisz volt már olyan év, amikor a dzsemekkel teli kosarat nem ő hozta be, de az ajándék és az ajándékozó megérkezett a kollégákhoz. Neve napján már közelínek éreztük a veszélyt. A köszöntésére szánt mikulásvirágot nem tudtuk lakásán átnyújtani, a jókívánságokkal teli képeslapot Klári lánya a kórházban olvasta fel neki. És december 10-én telefonon érkezett a bizonyosság: meghalt.

Véget ért hát nehéz, megpróbáltatásokkal teli élete, melyet a történelmi és az egyéni tragédiák sora jellemzett. Küzdelem a pusztá létért hamis iratokkal, egyetlen fivérének és három nevelt testvérének halála munkaszolgálatosként, férje elvesztése autóbalesetben, végül Kati lánya eltemetése.

Tragikus sorsa ellenére emberbarát, életigenlő, a tudást és szorgalmat értékelő, a gyakorlatias és a tudományos munkát egyaránt elismerő és megbecsülő vezető volt. 1957-től szolgált könyvtárunkban; 1976-tól nyugdíjazásáig, 1983-ig a Gyarapítási osztályt vezette. Két felsőfokú nyelvvizsga után munka mellett végezte el egyetemi tanulmányait. Műveltségét szüntelenül gyarapította, rengeteget dolgozott, miközben özvegyen gondoskodott öreg szüleiről, gyermekeiről, unokáiról, ápolta rokoni és munkatársi, baráti kapcsolatait – és szeretett növényeit is.

Szerettük vitrinjeit: ha kiállítást rendezett, keze nyomán érződött megalapozott tudása és érzelmi gazdagsága. Tudományos tevékenységét értékelni nem vagyok hivatott, ám méltatom emberi nagyságát, fáradhatatlan munkabírást, töretlen helytállását, kitartó szakmaszeretetét, praktikus munkamódszereit.

Mindezt a hagyatékot és példát sokunk jól-rosszul igyekszik követni. Szenvedélyes vonzalmát a régi könyvek, a szép könyvkötések, a metszett illusztrációk, a „csinos kis képek” iránt az itt töltött évtizedek alatt észrevétlenül belénk gravírozta, s míg élünk, szívünkben, lelkünkben őrizzük, továbbhagyományozzuk.

...és hála egyik „Mircikénk”-nek, ezen a karácsonyon is megérkezett időben az elmaradhatatlan karácsonyi narancsdzsem...

Karakas Péterné

Magyarország a középkor végén

Digitális térkép és adatbázis a középkori Magyar Királyság településeiről

A térinformatikáról immáron több kitűnő magyar nyelvű kiadvány is az érdeklődők rendelkezésére áll. Köztudott, hogy a térinformatika „forradalmi” változást hozott a földrajztudományban. Egészen egyszerűen és primitíven kifejezve, általa nőtt össze, kapcsolódott szerves egységbe az, ami – elvben legalábbis – mindig is összetartozó volt, ám technikai apparátus és lehetőségek hiányában a térinformatika megjelenéséig szigorúan és – sok szempontból végzetesen – két teljesen különböző „fakkbá” tartozott. Voltak egyrészt a legkülönbözőbb információkat, információcsomagokat, -halmazokat tartalmazó könyvek, nyomtatott dokumentumok, másrészt a legkülönbözőbb térképek. És oly mindegy volt, hogy külön térképgyűjtemények, atlaszok és szöveges kötetek formájában vagy egyazon borítóba foglalva, térkép és szöveg, szöveg és térkép *külön voltak, a kettőt egymásra vonatkoztatni, „fedésbe” hozni* csak szellemileg lehetett, külön elmebéli (és persze manuális, lapozgató) módon, e kettősségnek minden hátrányával. A térinformatika ezt az elkülönülést, ezt a szétszakítottságot szüntette, szünteti meg, összekapcsolva, szerves, organikus egységbe hozva térképet, grafikai megjelenítést és szöveget, adatokat, információkat. Hisz a térinformatika lényege, legegyszerűbb meghatározása éppen ez: grafikai megjelenítéshez társított adatbázis. Ilyen térinformatikai kiadvány is van már bőségesen, hazánkban is. Most jelent meg azonban az első térinformatikai, digitális *történelmi „térkép”, a Magyarország a középkor végén, Engel Pál*, a közelmúltban elhunyt nagy történész, akadémikus úttörő munkája. Mondhatnánk, mondhatná bárki: derék dolog, nyilván számos hasonló kiadvány fogja követni. Ám ennek a digitális térképnek, térinformatikai CD-ROM-nak a jelentősége aligha eltúlozható, és éppen nem (vagy nemcsak) abban áll, hogy egy műfaj első fecskéje, hogy módszertani tanulságai számosak. Tulajdonképpen egészen másról, sokkal többről van szó.

A francia új történetírás nagymesterei, *Marc Bloch* és *Fernand Braudel* (valamint számos társuk) nem győzték eléggé hangsúlyozni, hogy a mai falvak, városok, földek, utak (stb.) eloszlása, egyáltalán látványa, maga a táj nem érthető, nem világos, nem „élvezhető”, ha nem ismerjük a történelmet, elsősorban a történelmi földrajzot. Csak e „harmadik dimenzió” bekapcsolásával, hozzá- és ráértésével válik világossá, miért ilyen a települések eloszlása, miért így futnak az utak, miért így és nem másképpen alakult a házak, a szántóföldek, a gyümölcsösök (stb.) rendje, miben is áll ez a „rend” egyáltalán. És persze korántsem csupán a turisztákra, esztétikai szempontból szemlélődőkre áll ez a dolog. Alapvetően fontosak ezek az ismeretek, a harmadik (a történelmi) dimenzió bekapcsolása a regionális vagy lokális tervezőknek, területalakítóknak, politikusoknak, közgazdászoknak,

önkormányzatoknak stb. A digitális térképen láthatóvá válik a múlt, összevethető a közelmúlttal és a jellel, számos ponton megmutatja azt is, milyen irányban lehetséges, kívánatos, elképzelhető egyáltalán a fejlődés. És ehhez megint csak túl nem becsülhető segítséget (egyáltalán lehetőséget) nyújt a térinformatikai kiadvány, hiszen manipulálható, kiegészíthető, térképei kinek-kinek a kezében újjá alakíthatók, továbbgondolhatók, variálhatók. De még ez is „csak” származékos haszna, egyik, nem a legfontosabb funkciója a munkának.

A térkép elsősorban a történelemtudomány nagy remeklése. Engel Pál természetesen nem érte be azzal, hogy a meglévő történelmi földrajzi adatokat, felméréseket, forráspublikációkat használja, azok adatait vigye rá a térképre, tegye át az adatbázisba. Természetesen ezt is megtette, a teljesség igényével. Am igen tetemesen ki is egészítette őket saját kutatásaival, a publikálatlan források minuciózusan gondos feldolgozásával, az okleveles anyag áttekintésével, adataik beépítésével. A múlt klasszikusan nagy történelmi földrajzi munkáinak, a Györffy György-féle Árpád-kori és a Csánki Dezső-féle Hunyadiak-kori sokkötetes műveknek modern párja készült el, annival tökéletesebb és korszerűbb formában, amennyivel a térinformatika többlet (és egészen más is) nyújtani képes, mint a klasszikus módszerek és műfajok. Elképzelhetetlen olyan történelem iránt komolyabban érdeklődő, legyen az akár történelemtanár, akár szakos egyetemista vagy főiskolás, vagy egyszerűen csak művelt érdeklődő (a nyílt eszű gimnazistától az amatőr történészkedő öregúr-ig), aki ne venné hasznát a kiadványnak, akit ne nyűgözne le a több mint 23 000 település (város, mezőváros, falu, puszt, vár, kolostor stb.) pontos térképi lokalizációja, a hozzájuk rendelt adatok szinte mérhetetlen sokaságával (névadatok, birtokosok, birtoktörténelmi, uradalmi adatok, megyebeosztás, adójegyzékek, törökkori adatok, piacok, országos vásárok megléte, egyházi adatok, kolostorokkal, ispotályokkal, plébániákkal, egyházi igazgatási beosztásokkal kapcsolatos információk, a települések mai nevei, a rájuk vonatkozó források és szakirodalom felsorolásai, a birtokúpusok jelzései, a területnagyságok stb., stb., stb.). Mindez egyszerre látható és olvasható, egymásra vonatkoztatható, egyetlen, persze sokszorososan tagolt egységet képez, természetesen a keresés és visszakeresés, a kérdés-felelet csak digitálisan megvalósítható lehetőségeivel.

És természetesen egyáltalán nem mindegy, hogy mindez a középkorvégi Magyarországra vonatkozik. Kétszeresen sem az. Egyrészt az akkorra kialakult helyzet előre is, visszafelé is „kilátópont”. Felfogható egy évszázadokat átívelő fejlődés végpontjának és a modern, a mai helyzet kiindulópontjának. Rögzíti mindazt, aminek egy olyan nagy részét a török hódoltság elpusztította, és azokat a nyomokat is, amelyek fennmaradtak. Jóllehet egyetlen, persze évtizedekre terjedő állapotot rögzít (az 1500 körüli évekről van szó), komprimáltan tartalmazza az előző utótörténetet is. Ám mindig vannak „tartalékai”.

Mindannyian tudjuk, ám ez a tudás meglehetősen latens, rejtett, kevésbé igazán tudatos tudás, hogy „régén” minden másképpen volt. Hogy mást jelentett a földbirtok, a földbirtoklás a középkorban (ami – minálunk – a 19. századig eltartott, némileg tovább is), mást a jog, mást a politika stb. Nos, ebből a másságból ad leckét Engel Pál digitális térképe. Ahogy ő maga írja: „A Magyarország a középkor végén térkép célja, hogy a földesúri jogok területi megoszlását ábrázolva nyújtson szemléletes képet a középkori magyar királyság politikai viszonyairól. A legfontosabb, amit a térkép megértéséhez tudni kell, az, hogy a középkori ere-

detű földesúri rendszer, amelynek az 1848-as forradalom vetett véget, a társadalomban elfoglalt helyét tekintve alapvetően különbözött a modern földbirtokrendszertől, jogi természetét tekintve pedig a modern polgári tulajdontól. A modern földbirtok gazdasági fogalom. Mezőgazdasági üzem, amelyet éppúgy, mint más üzemeket, gazdasági kritériumok jellemeznek, elsősorban a termelés módja és a jövedelem mennyisége. A mezőgazdaság állapota minden országban több-kevesebb hatással van a társadalomra és a politikára is, de ez a hatás, tudjuk, nagyon közvetett és áttételes, és a kifejezetten agrárországokat leszámítva sehol sem meghatározó. A földesúri rendszer ezzel szemben, amíg fennállt, a politikai intézményrendszer része, sőt annak legfontosabb eleme volt. Szemben a modern földbirtokkal, amelynek tárgya lényegében a mezőgazdasági művelésre alkalmas terület, a földesúri rendszerben minden talpalatnyi földnek volt földesura, tehát a lakott területeknek – falvaknak, városoknak – is. A középkori ország egésze ezért úgy is ábrázolható, mint földesuraságok halmaza. Térképünk ezt illusztrálja... A középkori földesúri jogok három, világosan elkülönülő csoportra oszthatók: királyi, egyházi és nemesi jogokra. (Térképünkön a királyi jogokat a piros és rózsaszín különböző árnyalataival, az egyházi jogokat többféle lilával jeleztük, a többi szín különböző nemesi birtokosokat jelöl.)”

Szóval egy minden ízében elmúlt, a mi korunkétól radikálisan különböző kategóriákban élő és gondolkozó világot jelenít meg – szemléletesen – a digitális térkép, lehetővé téve – először –, hogy láthatóvá váljék a múlt egyik legfontosabb aspektusa. Kitűnő bevezetés így a térkép a történelmi gondolkodásba, a történelmi szemléletbe, a történelemértés iskolájába is.

És – természetesen – alapvető eszköze a munka a helyismereti-helytörténeti munkának is. Ki-ki koncentrálhat (és kell is, hogy koncentráljon) benne, rajta, az ő segítségével a saját „adott helyére”, régiójára, megyéjére, városára, községére. Annak múltját tárja fel a térkép, évszázadokra visszamenően és utólag alapozva meg, egészítve ki a mai és a tegnapi információk sokaságát feldolgozó, tároló, gyűjtő helyismereti gyűjteményeket. Helyismereti könyvtári gyűjtemény nem lehet meg a térkép nélkül. De mint láttuk, nemcsak ott van helye. (VK)

F E L H Í V Á S !

Tisztelt Könyvtáros Kollégáink!
Kedves Barátaink!

Bizonyára Önök is tapasztalták, hogy sokan azért akarnak búcsút mondani a könyvtárnak és egyúttal az olvasásnak, mert megromlott a látásuk, vagy azért nem kerestek még olvasnivalót, mert csökkentlátók, illetve olvasási zavarokkal küzdenek.

A sajtótermékeket manapság számítógéppel szedik, így azok egyre kisebb betűmérettel jelennek meg, még tovább csökkentve a látási nehézségekkel küzdők esélyeit.

Segítsünk nekik!

Mozgalmat hirdetünk a könyvtárak számára, hogy létesítsenek jól olvasható könyvekből úgynevezett **ÖREGBETŰS KÖNYVEK POLCÁT.** Erre gyűjtjük össze látási nehézségekkel küzdő embertársaink számára a szokásosnál nagyobb betűmérettel szedett könyveket, illetve a Fekete Sas Kiadó Öregbetűs sorozatának külön e célból megjelentetett köteteit.

Kérjük segítse mozgalmunkat!

Ha könyvtári munkája során színvonalas **ÖREGBETŰS** könyvre bukkan, a könyv bibliográfiai adatait küldje meg a **pmk@ella.hu** címre, hogy az adatokat a könyvtári szaksajtóban rendszeresen közzétehessek. Így a későbbiekben a mozgalomhoz csatlakozó könyvtárak be tudják azokat szerezni.

A Nemzeti Kulturális Alapprogram segítségével plakátot és szórólapot készítettünk, amely az olvasók figyelmét hívja fel az új lehetőségre – arra a tényre, hogy az adott könyvtár csatlakozott a mozgalomhoz, és **ÖREGBETŰS KÖNYVEK POLCÁVAL** segíti a látási nehézségekkel küzdőket.

Kedves Barátunk!

Ha egyetért a felhívásunkban foglaltakkal, és létre kívánja hozni könyvtárában az **ÖREGBETŰS KÖNYVEK POLCÁT**, kérjük, jelentkezzen a **pmk@ella.hu** címen. Ekkor mi plakátot, illetve szórólapot küldünk, amellyel az olvasóit tájékoztatni tuja.

A jelentkezők számára szakmai összeövetelt szervezünk, s rendszeres kapcsolatot tartunk a médiákkal.

Tettre kész jelentkezésüket várva, baráti üdvözetét küldi:

Havas Katalin,
Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár

Fazekas István,
Fekete Sas Kiadó

Biczák Péter,
Pest Megyei Könyvtár

